

Styring mot kvalitet

En studie av diskursen om forskningskvalitet og dens effekter
på forskningspraksis

Av
Rune Flessen

Avhandling avlagt ved Handelshøjskolen i København (CBS)
for graden

Master of Knowledge Management
(Master i Kunnskapsledelse)
2016

**SAMTYKKE TIL HØGSKOLENS BRUK AV KANDIDAT-,
BACHELOR- OG MASTEROPPGAVER**

Forfatter(e): Rune Flessen

Norsk tittel: Styring mot kvalitet – En studie av diskursen om forskningskvalitet og dens effekter på forskningspraksis

Studieprogram: Master i kunnskapsledelse

Emnekode og navn: MKL 301 Masteroppgave

Vi/jeg samtykker i at oppgaven kan publiseres på internett i fulltekst i Brage, Nords' åpne arkiv

Vår/min oppgave inneholder taushetsbelagte opplysninger og må derfor ikke gjøres tilgjengelig for andre

Kan frigis fra: _____

Dato: 3/8-2016

underskrift

underskrift

Why are our days numbered and not, say, lettered?

Woody Allen

Forord

Mitt første møte med dette studiet preges av minnene om ukomfortabel sosial praksis i en gymsal på Røstad. En opplevelse som langt på vei bekreftet mine antagelser og fordommer om høgskolediskursen. En diskurs jeg som student ikke bare måtte forholde meg til, men som også har bidratt til å konstituere meg. Kontrasten til virkeligheten som jeg kjente fra min forrige studentperiode på universitetet er stor. Det gjelder ikke bare de ulike diskursive praksisene ved høgskolene og universitetene, eller ulikhetene mellom fagene. Det handler også om det å være student i godt voksen alder, kontra det å være student når man er yngre. Å studere krever ideelt sett sakte tid. Slikt er det lite rom for i et samfunn hvor andre dyder har fått høyere status. Jeg er derfor glad for å ha studert og tatt hovedfag i en tid hvor det var tid og rom for å gå i dybden og modnes. Samtidig er jeg glad for denne andre studentperioden og tenker at det er en stor styrke å bli iscenesatt som student innenfor ulike historiske og kulturelle kontekster og ulike praksiser. Det har nok gjort meg til et mer reflektert menneske.

Siden jeg begynte på studiet, har kunnskapsledelse blitt en del av universitetssystemet og det blir interessant å se hvordan dette endrer studiet. Vil det føre til mer standardisering? Vil praksisene innrettes mer i tråd med de dominerende normene innenfor universitetssystemet og samfunnet for øvrig? Vil det fortsatt være rom for å gjøre studentene til reflekterte praktikere? Jeg har merket meg at i NOKUT sin tilsynsrapport om studiet i 2015, så etterlyses det en innføring i *kvantitative kvalitetsberegninger for kunnskap* og det savnes også en innføring i *philosophy of science*. I lys av dette burde denne oppgaven også være relevant for morgendagens kunnskapsledelse.

Det er flere som fortjener en takk for deres bidrag i denne prosessen. Min veileder Håvard Åsvoll for gode innspill og god oppfølging. Svein Hammer for nyttige refleksjoner underveis. Informantene ved NTNU som har gjort denne oppgaven mulig. Størst takk går likevel til familien hjemme. Min sønn Johannes og min stesønn Erlend som har vist stor forståelse for mine prioriteringer i denne perioden. Sist men ikke minst må jeg takke min kjæreste Jannike, som var den som satte meg på sporet av dette studiet. Uten ditt skarpe blikk for språkets nyanser hadde dette blitt en dårligere fremstilling. Uten ditt gode hode hadde det ikke vært så mange gode refleksjoner og oppmuntrende ord underveis. Til sist må jeg si at jeg er imponert over din utholdenhet når det gjelder mine spontane monologer om Foucault og Latour.

Trondheim, 11. august 2016

Rune Flessen

Innholdsfortegnelse:

Sammendrag	1
Summary	3
I Innramming	5
Innledning	5
Leseveiledning	6
Tidligere forskning	7
II Analytisk rammeverk	9
Innledning	9
Teoretiske perspektiver	9
Hva er diskursanalyse?	9
Et sosialkonstruksjonistisk ståsted	10
Diskursanalysens ontologiske og epistemologiske utgangspunkt	11
Diskursanalytiske inspirasjonskilder	11
En Foucault-inspirert tilnærming	12
Foucaults utgangspunkt	12
Makt og kunnskap	13
Sannhetsregimer	14
Språkforståelsen	15
Diskursens materialitet	15
Governmentalité	17
Bakhtin som supplement	21
Samling av tråder	22
Metodiske refleksjoner	24
Innledning	24
Vitenskapelig posisjonering	25
Kvalitativ vs. kvantitativ	25
Ontologi vs. epistemologi	25

Teori og empiri	26
En Foucault-inspirert diskursanalyse kontrastert mot fenomenologi, Grounded theory og annen diskursanalyse	27
Forskerrollen	29
Generelle kvalitetskriterier til kvalitativ forskning	30
Hva betyr effekter?.....	30
Diskursanalyse i praksis.....	30
Steg 1: Avgrensning av diskursen	31
Steg 2: Diskursens representasjoner og treghet	32
Steg 3: Diskursens materialitet.....	33
Forskningsinstitutt som case	35
Intervjuer – hensikt og form.....	36
Respondentene	37
Etiske betraktninger	38
Oppsummering.....	38
III Analyse	39
Innledning	39
Steg 1 – Avgrensning av diskursen	39
Innledning.....	39
Kvalitet og hvordan øke den.....	39
Hva betyr dette for avgrensningen?.....	40
Diskursens urene opphav	41
Et historisk sveip.....	41
Oppsummering.....	46
Steg 2 – Diskursens representasjoner og treghet	47
Innledning.....	47
Hvordan konstrueres «forskningskvalitet»?	47
Publiseringsindikatoren.....	47
Vitenskapelig publisering som kvalitetsmål	49
Indikatorutvikling på høygir.....	51

Siteringer og internasjonalisering	52
Tellekantsystemet skaper debatt	53
En diskurs med entydige grenser?	56
Steg 3 - Diskursens materialitet - effekter og dilemmaer	58
Innledning.....	58
Kontekst.....	59
Desentralisering av makt.....	59
Styringsteknologier.....	61
Forskningens rolle – nytte og relevans.....	62
Diskursens effekter.....	64
Virksomme subjektposisjoner	65
Materielle handlingsbetingelser og iscenesettelse	67
Publiseringsindikatoren og siteringer som materielle størrer	67
Iscenesettelse av fysisk infrastruktur	68
Iscenesettelse av forskningspraksis.....	69
Lojale strategier	70
Motvillige strategier	71
Kreative strategier	71
Å gjøre ting som de skal	72
Grenser for frihet?.....	75
Dilemmaer	76
Vitenskapelig publisering eller populærvitenskapelig formidling?	77
Tilpasse forskningen eller kjøre sitt eget løp?.....	79
Vitenskapelig publisering eller andre oppgaver?	81
Vitenskapelig publisering i lukkede eller åpne publiseringskanaler?.....	83
Oppsummering av analysen	85
IV Avslutning	89
Avsluttende refleksjoner	89
Relevans.....	89
Diskursens virkemåte	89

En uimotståelig rasjonalitet.....	90
Universitetets rolle.....	91
Ledelse.....	93
Et dominerende kunnskapssyn	95
Kritikk og egenevaluering	97
Kritikken om relativisme.....	97
Egenevaluering	98
V Litteratur.....	101
VI Vedlegg	111
Vedlegg 1 Forespørsel om intervju	111
Vedlegg 2 Intervjuguide	112
Vedlegg 3 Samtykkeerklæring fra informant	114
Vedlegg 4 Kvittering fra NSD	115
Figurliste:	
Figur 1 Teoretisk modell	24

Sammendrag

Kvalitet er et ord som brukes stadig oftere og på stadig flere samfunns- og livsområder, så også på forskningsfeltet. Kvalitet stammer fra latinske *Qualitas*, som først og fremst peker mot iboende egenskaper ved tingen eller fenomenet. I de offisielle forskningspolitiske dokumentene er det imidlertid ikke de iboende egenskapene ved forskningen som er i fokus, men snarere hvordan kvaliteten kan måles med utgangspunkt i kvantitative indikatorer slik som omfanget av vitenskapelige publikasjoner, antallet siteringer og andelen eksterne forskningsmidler.

Denne studien har ikke til hensikt å komme fram til en endelig og riktig forståelse av hva forskningskvalitet er eller om det er riktig eller galt å måle. Hensikten er snarere å problematisere og undersøke hvordan det har blitt slik at forskningskvalitet kobles til kvantitative indikatorer og hvilke mulige effekter dette har på forskningspraksis. Ettersom de kvantitative kvalitetsmålene i økende grad kobles til finansiering av forskning og instituttsektoren, er dette en høyst relevant tematikk.

Studiens teoretiske og analytiske rammeverk er diskursanalytisk, med hovedvekt på Michel Foucaults begrepsapparat, og supplert med blant andre Bruno Latour og Mikhail Bakhtin. Mitt empiriske utgangspunkt er forskningspraksis ved et av instituttene på SVT-fakultetet ved NTNU, samt betydelige mengder dokumenter. Analysens første del undersøker om det eksisterer en diskurs om forskningskvalitet med entydige grenser. Et sentralt aspekt her er å belyse hvordan meningsinnholdet i forskningskvalitet konstrueres i diskursen. Analysen viser en diskurs preget av motsetninger, hvor særlig spørsmålet om måling av kvalitet og konsekvensene av dette, har blitt debattert. Samtidig peker utviklingen i retning av en stadig mer entydig diskurs hvor forskningskvalitet fremstår som synonymt med vitenskapelige publiseringer, siteringer og ekstern finansiering. Å måle kvalitet fremstår som det eneste alternativet.

Hva så med effektene på forskningspraksis? Analysen har identifisert tre litt ulike forskningsstrategier, men hvor fellestrekket er at vitenskapelige publiseringer og ekstern finansiering blir stadig viktigere for forskningspraksis. Selv om forskerne fortsatt har relativt stor frihet, eksisterer det en rekke mulige dilemmaer. Det kan blant annet knyttes til at forventninger om vitenskapelig publisering gjør at man nedprioriterer andre oppgaver. Det kan også knyttes til at forskningen må tilpasse seg forskningen som samfunnet og institusjonene vil ha, fremfor at man som forsker kan følge teori- og fagutvikling som sådan.

Diskursen om forskningskvalitet må sees i forhold til fremveksten av en liberalistisk styringsrasjonalitet. Styringen har blitt mer indirekte, men som denne studien viser betyr ikke det nødvendigvis mindre styring. Styringsteknologier som målstyringssystemer, resultatmål og evalueringer produserer styringsinformasjon som muliggjør standardisering og kontroll. Samtidig betyr disse teknologiene at institusjonene integreres i styringen av dem selv gjennom at de hele tiden søker bedre målbare resultater. I dette ligger det også en betydelig disiplinering gjennom at handlingsvalgene begrenses i forhold til de tiltakene som kan måles kvantitativt.

Summary

Quality has become an ever-present concept in all parts of social and political life. The sciences are no exception. Quality derives from the Latin *Qualitas*, primarily pointing towards inherent characteristics of the thing or phenomenon in question. In official political documents on science, quantitative indicators such as the scope of scientific publications, the number of citations and the proportion of external research funding are established indicators of research quality. Instead of focusing on *the* intrinsic qualities, the attention is on how to find suitable quantitative indicators *of* quality.

This study does not intend to arrive at a proper understanding of what scientific qualities are or whether it is right or wrong to measure. The purpose is rather to question and examine how scientific quality has become a quantitative phenomenon and what possible effects this have on scientific practice. As science and institutional funding become increasingly dependent on how institutions and scientists score on statistical indicators, this is a highly relevant topic.

The theoretical and analytical framework is a Foucault-inspired discourse analysis. My empirical basis is the scientific practices among scientists at NTNU, as well as considerable amounts of documents. The first part of the analysis examines whether there is a discourse of scientific quality with clear boundaries. One key aspect here is to investigate the construction of *scientific quality* in the discourse. The analysis points towards an increasingly unambiguous discourse where research quality appears to be synonymous with scientific publications, citations and external funding.

What about the effects on scientific practices? The analysis has identified three slightly different scientific strategies, but where the common feature of scientific practices is an increasing importance of scientific publications and external funding. Although scientists still have considerable freedom, there seems to be limits to this freedom and a number of dilemmas appears. For instance, the expectations and demands of scientific publications might mean downgrading other tasks such as teaching and taking part in the public debate. Another dilemma is that instead of pursuing professional and theoretical development, scientists might have to adapt their research to fit the institutional and political demands.

The study highlights the emergence of a liberal rationality in governance and increased individualization of power. Governing has become less direct, but it does not necessarily mean less governing. Governing technologies such as scorecard systems and evaluations are producing information that makes governmental standardizations and control possible. At the same time, institutions are integrated into the governing of themselves. The various governing technologies makes it possible for institutions to constantly evaluate their own practices and seek improvements. This however, has a disciplining effect since it tends to limit the choice to actions, which are measurable. Despite the emergence of an individualized form of power, the “old” powers of discipline and normality are still very much in place.

I Innramming

Innledning

Når jeg ser på bilder fra ungdomstiden min på 80-tallet dukker alltid de samme spørsmålene opp: Hvordan kunne jeg gå kledd sånn? Hvordan kunne jeg gå rundt med en slik hårsveis? Men nær sagt alle gikk jo slik. Det var det som var normen. Ekspertene ga råd, og noen merker hadde en mer fremtredende posisjon enn andre. Virkeligheten bar preg av tydelige betingelser for hvilke valg man burde ta. Effektene var gjerne at de sosiale praksisene forsterket de allerede dominerende trekkene på bekostning av andre muligheter. Men 80-tallets stil varte jo heldigvis ikke evig. Nye strømninger, nye praksiser og nye koblinger skapte sakte med sikkert en ny virkelighet. Dette forteller oss at virkeligheten er i bevegelse og omskiftelig. Likevel disiplineres vi av den rådende virkeligheten, og som oftest glemmer vi at den like gjerne kunne vært annerledes.

Spranget fra 80-tallets motestil til nåtidens forskningskvalitet virker kanskje stort. Men når stortingsmeldinger slår fast at forskningskvalitet kan måles med bakgrunn i omfanget av vitenskapelig publiseringer, siteringer og eksterne forskningsinntekter (Meld. St. 18 (2014-2015)), så er kanskje det også uttrykk for en bestemt virkelighetsforståelse? En forståelse som skaper normer, betingelser, ekspertise og praksiser som gjør at forskernes valg blir like selvsagte og begrensede som for oss som var unge på 80-tallet?

Hensikten med denne oppgaven er ikke å komme fram til noen større visshet om hva som er god forskningskvalitet. I stedet er jeg opptatt av å finne ut hvordan vitenskapelige publiseringer har blitt et mål på forskningskvalitet, og ikke minst hva dette har å si for forskningspraksis.

Studiens teoretiske og analytiske rammeverk utgjøres av det jeg har kalt en Foucault-inspirert diskursanalyse. Dette betyr at de teoretiske premissene for studien i hovedsak er hentet fra Foucaults begrepsapparat. Jeg har imidlertid valgt å supplere med bidrag fra blant andre Bruno Latour og Mikhail Bakhtin. Oppgavens empiri består, foruten en stor mengde tekstdokumenter av intervjuer med forskere ved et av instituttene ved SVT-fakultetet ved NTNU. Det teoretiske rammeverket og metodiske refleksjoner blir grundig presentert i oppgavens del II.

Analysen som presenteres i del III er to-delt. Den første delen søker å belyse følgende problemstilling: ***Eksisterer det en diskurs om forskningskvalitet med entydige grenser?*** Et sentralt forskningsspørsmål i den forbindelse er: ***Hvordan konstrueres forskningskvalitet?*** Analysen peker mot at selv om diskursen har vært preget av ulike strømninger og tidvis intens debatt, så er tendensen at forskningskvalitet i økende grad kobles til kvantitative indikatorer som publikasjonspoeng, antall siteringer og andelen eksternt forskningsfinansiering.

Den andre delen av analysen retter seg inn mot tre sentrale aspekter. For det første det jeg kaller konteksten. For det andre, diskursens effekter på forskningspraksis. For det tredje, hvilke dilemmaer som kan oppstå i forskningspraksis. Et viktig kontekstuel aspekt er hvordan en liberalistisk styringsrasjonalitet, med mer indirekte styring, fører til en disiplinering av institusjonene gjennom deres bruk av ulike styringsteknologier. De blir i økende grad integrert i styringen av seg selv.

I analysen av diskursens effekter står særlig tre problemstillinger sentralt: **Hvilke virksomme subjektposisjoner konstitueres i diskursen? Hvilke materielle handlingsbetingelser konstitueres i diskursen? Hvilke forskningsstrategier iscenesettes?** Drøftelsen om subjektposisjoner er knyttet til hvem som har en posisjon til å uttale seg med myndighet og autoritet i diskursen. Analysen viser at bibliometri-kompetanse er viktig for å kunne uttale seg med tyngde. Videre undersøker jeg hvordan materielle handlingsbetingelser av så vel språklig som ikke-språklig art eksisterer. Eksempler på slike betingelser er blant annet at vitenskapelige publiseringer betinger at man bruker spesifikke publiseringkanaler og publikasjonsformer – hvilket igjen betyr at noen andre utelukkes.

Når det kommer til spørsmålet om hvordan forskningsstrategier iscenesettes, identifiserer jeg tre ulike strategier. Lojale strategier, motvillige strategier og kreative strategier. Strategiene er forskjellige, men et fellestrekk er at forventningene om vitenskapelige publiseringer har stor betydning for forskningspraksis. Til sist er jeg opptatt av om diskursen virker på en slik måte at det oppstår dilemmaer i forskningspraksis. Jeg belyser **fire ulike dilemmaer**: *Skal man som forsker prioritere vitenskapelig publisering eller populærvitenskapelig formidling? Skal man tilpasse forskningen eller kjøre sitt eget løp? Prioriterer man vitenskapelig publisering framfor andre oppgaver? Til sist, skal man publisere i lukkede eller åpne publikasjonskanaler?* Analysen tyder på at flere av dilemmaene er høyst reelle. Blant annet peker analysen på at selv om forskerne har stor frihet, så kan det virke som om det er grenser for denne friheten.

Til slutt reflekterer jeg over hva denne uimotståelige rasjonaliteten kan ha å si for universitetenes rolle i samfunnet, ledelsesdilemmaer ved institusjonene og hvordan denne rasjonaliteten bidrar til å konstruere et dominerende instrumentelt kunnskapssyn.

Leseveiledning

Oppgaven er delt inn i fire hoveddeler. Del I Innramming, består foruten innledningen, av et raskt blikk på relevant forskning. Del II Analytisk rammeverk, presenterer teoretiske begreper, metodiske refleksjoner, samt hvordan analysen skal gjennomføres. Del III Analyse, presenterer analysens tre steg. De to første, avgrensning av diskursen og diskursens representasjoner og treghet, er koblet til det jeg har kalt diskursens innholdsside. Det tredje steget er knyttet til diskursens materialitet og dens effekter på forskningspraksis. Del IV Avslutning, gir noen avsluttende refleksjoner, samt at jeg gjør et forsøk på en egnevaluering.

Tidligere forskning

Innenfor studier av forskning eller vitenskap kan man grovt sett skille mellom kvantitativt og kvalitativt orienterte studier. Tilhørende i den første kategorien er bibliometriske studier. Innenfor slike studier vektlegges såkalte siteringsanalyser, kvantitative innholdsanalyser eller andre karakteristikk ved vitenskapelige publikasjoner. Siteringsanalyser samler inn kvantitative data på hvor ofte en vitenskapelige artikkel siteres, og bruker dette som et mål på innflytelse og dels også kvalitet (Nelhans 2013). En av de mest sentrale innenfor denne tradisjonen er Garfield (1955), som regnes som opphavsmann til siteringsindeksen som i dag er kjent som en del av ISI Web of Science. Garfields ambisjon var «*att indexets funktion var att lista litteratur efter hur den hade kommit att användas av efterföljande forskning genom att referenser i litteraturen till citeras text nedtecknadas som citeringar av den citerade texten*» (Nelhans 2013: 26). Den første trykte versjonen av siteringsindeksen kom i 1962 og inneholdt 1,4 millioner siteringer. I dag inneholder siteringsindeksen i ISI Web of Science over en milliard siteringer.

Andre sentrale forskere er Price (1963), som så scientrometrien som noe som lå nært et naturvitenskapelig ideal, og Kaplan (1965) som gjorde en kobling mellom Mertons (1991) vitenskapelige normsystem og siteringsindeksen og hvordan denne spilte en rolle i de sosiale systemene innenfor vitenskapen. Videre Cole & Cole (1967), som studerte hvordan vitenskapens belønningssystem påvirket mengden av vitenskapelig produksjon. I Norge representerer NIFU, kanskje særlig ved forsker Gunnar Sivertsen, et forskningsmiljø som i stor grad bygger på tilsvarende kvantitative tilnærminger til studier av forskning. Nettopp NIFU har gjennomført en studie hvor de ser på forskningspraksis ved norske universiteter og foretar sammenligninger med fjorten andre land. Praksis i denne sammenhengen er ytre kjennetegn ved forskningen som forholdet mellom grunnforskning og anvendt forskning og forskningstema. Med utgangspunkt i data fra 2008 viser studien at det drives mer grunnforskning i Norge sammenlignet med andre land (Kyvik et al. 2011).

De kvantitative tilnærmingene til studier av forskning har blitt kritisert fra flere hold. Woolgar (1991) avviser at vitenskapens sosiale prosesser kan analyseres med kvantitative indikatorer. Isteden må man studere hvordan institusjonaliserte praksiser virker i forskningssamfunnet. Til det trengs det et sosiologisk perspektiv. Hicks & Potter (1991) benytter seg av en Foucault-inspirert tilnærming når de beskriver hvordan bibliometriens siteringsanalyser konstituerer vitenskapen som et objekt, gjennom å gjøre den målbar, sammenlignbar og oppdelt i kvantifiserbare enheter. De hevder at siteringsanalyser først og fremst er et verktøy for forskningsråd, universitetsrektorer og politikere som skal fordele forskningsmidler. De argumenterer for at siteringsanalysene tilbyr et «selvnormaliseringsregime» i den forstand at forskerne agerer ut fra forventede mønstre styrt av siteringsanalysens forståelse av vitenskapelig utvikling. Siteringen blir dermed ikke lenger bare en indikator for vitenskapelig kvalitet, men den representerer kvalitet i seg selv.

Innenfor vitenskapsteorien har særlig Bruno Latour markert seg som et alternativ til tradisjonelle kvantitative og kvalitative studier. Latour (1987) ser vitenskap som praksis, og har særlig sett på

vitenskapelige teksters betydning for forskningen og virkningen vitenskapelige tekster har på hverandre. Vitenskapelige artikler bidrar til å mobilisere ressurser og fungerer som et retorisk verktøy for å overbevise. Gjennom å referere til andre tekster mobiliserer man eksisterende ressurser og skriver seg inn i nettverk. Målet med vitenskapen og forskningen er ifølge Latour å gå fra utsagn til å etablere vitenskapelige fakta. Når man som forsker blir referert til, blir forskerens utsagn vitenskapelige fakta.

Wouters (1999) argumenterer for at det har etablert seg en siteringskultur i vitenskapen hvor siteringsindeksen representerer noe alle må forholde seg til. Wouters hevder at siteringen og referansen er to separate handlinger. Siteringen skjer som en følge av den faktiske indekseringen i siteringsindeksen. «*The citation is the product of the citation indexer, not of the scientist*» (Wouters 1999: 2).

I følge Nelhans (2013) må vitenskap forstås som både en praktisk og en materiell virksomhet. Det materielle aspektet er særlig representert ved siteringsindeksen. En sitering hviler på tre forutsetninger. For det første må den vitenskapelige artikkelen som det refereres fra være indeksert i ISI Web of Science. For det andre må den artikkelen det refereres til, være publisert i et tidsskrift som er indeksert i siteringsindeksen ISI Web of Science. For det tredje må referansen være korrekt. Selve siteringen er dermed maskinell, eller et produkt av algoritmer og matematiske formler. Således er Nelhans på linje med Wouters som ser siteringen som skjer i indeksen og referansen som forskeren gjør, som to separate handlinger.

Med utgangspunkt i aktør-nettverksteori og Pickerings teorier om vitenskap som praksis, argumenterer han for at det eksisterer et gjensidig påvirkningsforhold mellom siteringsindeksen og forskningspraksis. Siteringsindeksen sees som en aktør med en performativitet i den forstand at den påvirker forskernes publiserings- og forskningsstrategier. Som forsker vil man tilpasse seg indeksen gjennom valg av publiseringsstrategier, hvordan man utfører forskningen, hvordan man refererer og hvilke publiseringskanaler man bruker. På den måten gjør man seg som forsker innskrivingsbar i siteringsnettverk. Her bygger Nelhans (2013) på Latour, men i motsetning til Latour hevder Nelhans at forskerne også kan navigere bevisst gjennom sine strategier. Sånn sett er det gjensidig relasjon og påvirkning mellom siteringsindeksen og forskningspraksis. Jeg vil på ulike måter komme tilbake til flere av disse studiene gjennom den videre fremstillingen.

II Analytisk rammeverk

Whenever a theory appears to you as the only possible one, take this as a sign that you have neither understood the theory nor the problem which it was intended to solve – Karl Popper

Innledning

Oppgavens del II *Analytisk rammeverk*, består av en teoridel og en metodedel. Teori og metode blir innenfor tradisjonell vitenskap sett på som to adskilte fenomener. I tradisjonell positivistisk orientert vitenskap er teoriens oppgave å forklare og bidra til å identifisere årsakssammenhenger mellom fenomener. Teorier bekreftes eller avkreftes når teoriutledede hypoteser testes ut etter metodiske prosedyrer. Innenfor diskursanalysen har man vært opptatt av at teori og metode må sees i sammenheng (Jørgensen & Phillips 2013). Det er sågar diskusjoner og uenighet om man som diskursanalytiker i det hele tatt kan gjøre et skille mellom teori og metode. Flere avstår derfor fra å anvende seg av metodebegrepet (Neumann 2010).

Mange har tatt til orde for å snakke om forskningsstrategier heller enn metoder. Strategibegrepet henleder oppmerksomheten på at det tas noen valg (Andersen 1999). Selv om man som forsker ikke kan innta det eksterne ståstedet som den tradisjonelle forståelsen av metode krever, advarer Neumann (2010) mot å avskjære seg fra metodebegrepet. Konsekvensene av å gjøre det kan være at man avskjærer seg fra den betydelige maktressursen metodebegrepet innehar i den vitenskapelige diskursen og likedan stiller man seg lagelig til hogg for kritikk. Et bedre alternativ kan være å beholde metodebegrepet, men samtidig bidra til å utvikle og synliggjøre et alternativt metodebegrep, hvor det å redegjøre for de steg man tar og hvorfor, blir svært viktig. Jeg følger derfor Neumanns råd uten at inndelingen mellom teori og metode skal sees som et uttrykk for at det går et klart og entydig skille mellom disse.

I teoridelen redegjør jeg for studiens teoretiske utgangspunkt og forutsetninger. Jeg tar utgangspunkt i diskursanalysen og mitt vitenskapsteoretiske ståsted før jeg beveger meg inn i Foucaults begrepsapparat. Jeg kommer også inn på hvordan Latour og Bakhtin kan bidra til å supplere det teoretiske utgangspunkt. Til sist forsøker jeg å oppsummere det hele.

Teoretiske perspektiver

Hva er diskursanalyse?

Diskursanalyse representerer ingen entydig og ensartet analytisk tilnærming. Tvert imot representeres diskursanalysen ofte av en rekke tverrfaglige og multidisiplinære tilnærminger. Med bakgrunn i dette eksisterer det en rekke ulike forståelser av diskursbegrepet og hva diskursanalyse går ut på (Jørgensen & Phillips 2013). Til tross for denne forskjelligheten er det likevel mulig å peke på noen grunnleggende elementer i diskursanalytiske tilnærminger. For det første en særlig oppmerksomhet på språket. For det andre kritisk forskning som søker å utforske og kartlegge

maktrelasjoner i samfunnet. For det tredje at diskursanalysen som analysemetode kan sies å representere både teori og metode (mer om dette senere). For det fjerde er det gjerne slik at de fleste diskursanalytiske tilnærmingene har sine røtter i Michel Foucaults tenkning (Jørgensen & Phillips 2013). Foucault utviklet aldri noen entydig analytisk metode, hvilket har bidratt til ulike fortolkninger. Når utgangspunktet er en Foucault-inspirert diskursanalyse, krever det at man går i dybden på noe av det mest sentrale i hans tenkning. Før det vil jeg imidlertid forsøke å plassere en Foucault-inspirert diskursanalyse inn i en litt større vitenskapsteoretisk sammenheng.

Et sosialkonstruksjonistisk ståsted

Hva vil det si å ha et sosialkonstruksjonistisk ståsted? Og hva er egentlig forskjellen på sosialkonstruksjonisme og sosialkonstruktivisme? I litteraturen brukes begrepene gjerne om hverandre og ulike forfattere ser ut til å legge ulike forståelser til grunn (Gergen 1999, Jørgensen & Phillips 2013). Det er således ikke mulig å peke på entydige karakteristikk ved noen av begrepene. Burr (1995) har trukket fram fire premisser som hun mener er felles for sosialkonstruksjonistiske tilnærminger: (1) *En kritisk innstilling til selvfølgelig viten*. Vår viten om virkeligheten er et produkt av hvordan vi kategoriserer verden. (2) *Historisk og kulturell spesifisitet*. Vårt syn på og viten om verden er kulturelt og historisk innleiret. Diskursive handlinger er sosiale handlinger som bidrar til konstruksjon av den sosiale verden og som dermed bidrar til å opprettholde sosiale mønstre. (3) *Sammenheng mellom kunnskap og sosiale prosesser*. Kunnskap skapes i sosial interaksjon, hvor felles sannheter og kamper om hva som er sant og falskt oppstår. (4) *Sammenheng mellom kunnskap og sosial handling*. I et bestemt verdensbilde blir noen former for sosiale handlinger naturlige, andre utenkelige. Den sosiale konstruksjonen av kunnskap og sannhet får konkrete sosiale effekter gjennom at ulike verdensbilder fører til ulike sosiale handlinger. Men kanskje er dette like karakteristisk for sosialkonstruktivismen?

Gergen (1999) gjør et forsøk på å tydeliggjøre det som vel må sies å være mer nyanser enn store forskjeller. For det første er det viktig å skille sosialkonstruktivismen fra konstruktivismen, hvor sistnevnte gjerne knyttes til Piagets teorier. For det andre skiller han mellom sosialkonstruktivisme og sosialkonstruksjonisme. Om sosialkonstruktivismen skriver Gergen (1999) følgende: «*while the mind constructs reality in its relationship to the world, this mental process is significantly informed by influences from social relationships*». Om sosialkonstruksjonismen skriver han: “*Here the primary emphasis is on discourse as the vehicle through which self and world are articulated, and the way in which such discourse functions within relationships*” (Gergen 1999: 60). Innenfor både sosialkonstruktivismen og sosialkonstruksjonismen handler det om konstruksjoner. Begge perspektivene er opptatt av at konstruksjonen skjer i et samspill mellom individet og det sosiale. Slik jeg tolker det, så går skillet på hvor man tenker at utspringet for konstruksjonen ligger. Innenfor sosialkonstruktivismen har konstruksjonen et individuelt utspring, hvilket betyr at det er individets meningsdannende handlinger som er utgangspunktet. Innenfor sosialkonstruksjonismen har konstruksjonen eller meningsdannelsen utspring i det sosiale eller i diskursen. I fortsettelsen legger jeg Gergens forståelse av sosialkonstruksjonismen til grunn.

Diskursanalysens ontologiske og epistemologiske utgangspunkt

Hvordan plasserer diskursanalysen seg i forhold til de grunnleggende ontologiske og epistemologiske grunnforståelsene? Ontologi sikter til hvilken forståelse man har av virkeligheten (Nyeng 2010). Fra et diskursanalytisk perspektiv er man mindre opptatt av hvordan ting er, men desto mer opptatt av å analysere hvordan og hvorfor ting fremstår som de gjør. På den måten er det de epistemologiske spørsmålene, hvordan vi kan ha kunnskap om verden, som er de viktige (Neumann 2010).

Utgangspunktet er at verden ikke kan gripes direkte ved hjelp av sansene, slik den positivistiske vitenskapstradisjonen med sin strukturelle eller instrumentelle forståelse bygger på. Når vi ser noe, er det allerede noen mekanismer i sving som skaper mening ut fra det vi ser. Her er det en parallell til Kuhns paradigme-teori. Meningen vi legger i det vi ser er tuftet på modeller vi allerede har.

Modellene er sosialt produserte, og en diskursanalytisk terminologi for dem er representasjoner.

Man avviser ikke den materielle verden, men den kan altså ikke gripes direkte uten representasjonene. Hensikten blir dermed å analysere meningsdannelsen og betingelsene for denne gjennom språk og sosiale praksiser. Nietzsche uttrykker det som på mange måter er utgangspunktet for diskursanalysen på en god måte:

«Alt det som sies om noe, vokser fra generasjon til generasjon bare fordi folk tror på det, til det gradvis vokser inn i tingen og til sist blir tingens egen kropp. Det som først var utseende, blir til slutt nesten alltid tingens vesen og fungerer som det. Hvor dumt det ville være å anta at man bare kunne påpeke illusjonens opprinnelse og bedragets tåkeslør for å ødelegge den verden som gjelder som virkelig, den såkalte «virkelighet». Vi kan bare ødelegge ved å skape. Men la oss heller ikke glemme: det er nok å skape nye navn, vurderinger og sannsynligheter for på lang sikt å frembringe nye «ting.» (Nietzsche i oversettelse ved Berg Eriksen 1989: 141)

Blir det ofte nok gjentatt at forskningskvalitet er noe som må knyttes til vitenskapelige publiseringer, blir kanskje også den vitenskapelige publiseringen forskningskvalitetens vesen og fungerer som det?

Diskursanalytiske inspirasjonskilder

Foruten Nietzsche, har både lingvistisk teori og historiefaget inspirert diskursanalysen slik den vokste fram i Frankrike og da i særdeleshet hos Foucault. Den lingvistiske arven målbæres kanskje tydeligst av Bakhtin, som gjerne knyttes til den såkalte strukturalismen som tok utgangspunkt i lingvistikken grunnlegger de Saussures skille mellom langue og parole. Langue var språket som et relasjonelt system, mens parole var benevnelsen for de språklige handlingene. Strukturalistene var opptatt av å finne en slags grammatikk eller et system som forklarte sosiale handlinger. Bakhtins bidrag til dette var å etablere en vitenskap knyttet til parole, trans-lingvistikken. Bakhtins poeng var at språket må relateres til den sosiale konteksten, ikke bare til språket i seg selv slik som lingvistikken gjorde. Ord, tekst og mennesker inngår i en dialogisk relasjon. Bakhtin var også den første til å teoretisere omkring begrepet intertekstualitet, om hvordan tekster står i dialog med andre tekster (Neumann 2010). En historiefaglig inspirasjonskilde var den såkalte Annales-skolen, som gjennom studie av historien argumenterte for at den offisielle historien ikke var den eneste måten historien kunne

fremstilles på. Hver tid hadde sine særegne muligheter og umuligheter (Neumann 2010). Et poeng man også ser tydelig hos Foucault.

En Foucault-inspirert tilnærming

Det har blitt sagt om Foucault at han «*oppfører seg som en fra en fremmed planet som akkurat har tatt det første varsomme skrittet på Jorda. Han forsøker å forstå det uforståelige som av jordens innbyggere selv oppfattes som noe selvfølgelig og meningsfullt*» (Ulleberg 2007: 70). Å forsøke å tilnærme seg Foucaults tenkning og perspektiver kan av og til gi en følelse av å forsøke å begripe det uforståelige. Dette kan dels tilskrives at Foucault selv flere ganger synes å være litt uenig med seg selv, dels en fremstilling preget av drøftelser med seg selv, og ikke minst det at det er mer snakk om en rekke ulike teoretiske betraktninger uten at det nødvendigvis foreligger noe entydig analytisk rammeverk. Foucaults univers bærer preg av en kontinuerlig bevegelse. Dette illustreres kanskje spesielt godt ved hvordan hans maktbegrep stadig endres og nyanseres. Samtidig er det en kjerne her, ikke minst knyttet til de to gjensidig forsterkende størrelsene makt og kunnskap. For å gripe Foucault er det nødvendig med en gjennomgang av hans mest sentrale begreper og tanker. Dette er begreper som i sum vil utgjøre de sentrale teoretiske forutsetningene i min analytiske tilnærming. Samtidig kommer jeg til å supplere Foucault med både Latour og Bakhtin. Latour fordi han kan bidra til å utvikle den materielle dimensjonen med diskursanalysen. Bakhtin fordi han kan bidra til å utvikle analysen med å inkludere en tydeligere dialogisk dimensjon.

Foucaults utgangspunkt

Gjennom Tingenes orden forsøker Foucault (1996) å gjenfinne hva som har gjort erkjennelser og teorier mulige. Hvordan kunnskap blir til, hvordan vitenskapen konstitueres, hvordan ulike former for rasjonalitet har blitt skapt. Foucaults historiske analyser slik de kommer til uttrykk gjennom hans historiske forskningsstrategi *arkeologien*, kan sees som en reaksjon mot den tradisjonelle historiebeskrivelsen som først og fremst holder seg til overflaten og beskriver hva som har skjedd og hva som har blitt sagt.

Foucaults epistemologiske utgangspunkt betyr at han ikke spør etter hva, men hvordan. Hvordan skapes mening? Hvordan lukker en mening andre meninger ute? Foucault bruker begrepet *det historisk a priori* som ramme for et sett av regler som begrunner og berettiger hvilke objekter, begreper og fremstillingsmåter man kan bruke ved et gitt tidspunkt (Foucault 1996). I *The Archaeology of Knowledge* forsøker Foucault (1972) å redegjøre for hva diskursen består av. Et første moment her er at man ikke kan ha som utgangspunkt at objektene er gitt og entydige. Man må derfor beskrive de praksisene hvor de frembringes. Dernest er det viktig å se på hvor utsagnene kommer fra, og hvilke subjektposisjoner som konstitueres i diskursen.

I dette ligger det en kritikk mot hvordan historisk forskning har lagt en bestemt subjektfilosofi til grunn for de historiske fremstillingene (Schaanning 1997). Tradisjonelt fremstilles gjerne subjektet som erkjennende og med en form for oversanselighet som overskrider erfaringens grenser (det

transcendentale subjektet). Subjektet får en posisjon som er adskilt fra «verden der ute». I en Foucault-inspirert analyse handler subjektene i henhold til de representasjonene som foreligger og «*virkeligheten er institusjonaliserte verdier som reproduseres ved at subjektene handler i henhold til dem*» (Neumann 2010: 94). «*Tanken er at diskursen stiller opp hele pakker for hvorledes man skal leve og te seg ikke bare i spesifikke sosiale kontekster, men rent generelt*» (Neumann 2010: 117). Hvem som innehar subjektposisjonene eller hva som ligger til disse posisjonene i form av for eksempel autoritet og ansvar, vil variere ut fra hvordan objektet konstitueres. Neumann (2010) bruker begrepet resonans når han argumenterer for at virkelighetsforståelsene iscenesetter en sosial praksis som så bidrar til å reprodusere de samme virkelighetsforståelsene. Subjektene ikke bare handler i henhold til de dominerende virkelighetsforståelsene, de konstitueres også av disse. «*Resonans kan forstås som at diskursen skaper subjektposisjoner som konstituerer subjekter*». Effekten blir dermed at noen (med bakgrunn i de dominerende virkelighetsforståelsene) av disse «*vil være bemyndiget med retten til å tale med tyngde*» (Neumann 2010: 171).

Foucault ønsker å vise at konstitueringen av objekter skjer som følge av diskursive praksiser ulike steder i samfunnet. Forskjellige praksisformer henger sammen på spesifikke måter og inngår i et system av forhold. Det er disse systemene som må beskrives ut fra hvordan ulike utsagn, teknikker, tekster og praksiser griper inn i hverandre og understøtter hverandre (Schaanning 1997). Foucault søker med dette å overskride historien og beskrive den menneskelige erkjennelses mulighetsbetingelser og implisitte forutsetninger. Gjennom arkeologien ønsket han å avdekke logikken som lå til grunn for meningsdannelse i ulike historiske epoker (Ulleberg 2007).

Det sentrale i kunnskapsarkeologien er å identifisere fordelingen av og relasjonen mellom utsagnene (Foucault 1972). Denne diskursive regulariteten peker mot noen formasjonsregler eller mekanismer som begrenser og legger føringer på meningsinnhold, hva som kan sies seriøst om dette, hvem som kan si noe, fra hvilke posisjoner og med hvilke begreper. Dette er regler som skaper en form for midlertidig regularitet som frembringer en gitt virkelighet (Foucault 1972).

Makt og kunnskap

Foucaults maktbegrep har vært i bevegelse gjennom hele hans forfatterskap. Med genealogien setter for alvor Foucault den produktive makten på dagsorden. Foucault retter blikket mot maktprosedyrer som «*ikke fungerer i henhold til retten, men i henhold til teknikken, ikke i henhold til loven, men i henhold til kontrollen, og som utøves på nivåer og i former som overskrider staten og dens apparater*» (Foucault 1995a: 101). Makten er ikke knyttet til enkeltpersoner eller institusjoner. Makten er ikke ett sted, men eksisterer i relasjonene.

Den makten vi stifter bekjentskap med i Overvåking og straff (Foucault 1994) er den disiplinerende makten. Foucault bruker fengselsdiagrammet – panoptikon, hvor fengselsvokteren kan se de innsatte, mens de ikke kan se ham, som et eksempel eller en metafor for det vurderende blikket. Det er dette blikket som er betingelsen for disiplinen. Du vet aldri om du blir vurdert, men nettopp fordi

du kan bli vurdert (det beskuende blikket internaliseres), gjør du de handlingene det forventes at du skal gjøre. Effekten er altså at handlinger gjøres igjen og igjen, ikke pga. tvang, men på grunn av kontroll. Denne disiplinerende makten spres til samfunnet, ikke fordi den først og fremst skal forhindre noe, men snarere styrke produksjon og moral. Makten kan dermed sies å være produktiv i den forstand at den skaper en virkelighet.

Disiplinen er også en normativ makt gjennom at den fører alle på innsiden av normalitetens grenser. Dette understrekes videre i Seksualitetens historie (Foucault 1995a), gjennom at disiplinen er virksom i forhold til å forbedre kroppen. Samtidig rettes oppmerksomheten mot regulering av befolkningen gjennom statistiske kartlegginger og målinger. Gjennom ulike former for klassifisering, måling og registrering etableres nye systemer for normalitetsgrader. Normaliteten leder til både homogenisering (standardisert normalitet) og individualisering (avvik kan måles). Kunnskapen man får om befolkningen gjør at politikken muliggjør en rekke ulike inngrep, tiltak og kontroll med sikte på å regulere befolkningen, eller det Foucault kalte befolkningens bio-politikk (Foucault 1995a: 152).

Makt og kunnskap må betraktes som gjensidige forutsetninger. Maktforhold eksisterer ikke *«uten at det dannes et kunnskapsområde, og heller ingen kunnskap som ikke på samme tid forutsetter og danner visse maktforhold»* (Foucault 1994: 226). Gjennom kunnskap får man vite hvordan verden er, og hvordan ting henger sammen. Samtidig muliggjør dette utøvelse av makt. Kunnskap og makt fremstår dermed som en sterk positiv og produktiv kraft. *«Det spesielle ved Foucaults beskrivelser er en sammenstilling av praksiser som gjennomsyres av komplekse makt- og kunnskapsrelasjoner»* (Hultquist 2004: 627). Foucault viser hvordan politikk og utøvelse av makt er knyttet til kunnskap, *«men han hevdet også at nettopp et slikt forhold gjør det mulig for oss å reflektere over vilkårene for kunnskapsdannelsen og kan gi oss perspektiver på vår egen tenkning og praksis»* (Hultquist 2004: 620).

Sannhetsregimer

I forlengelsen av makt/kunnskap-konstellasjonen har man også Foucaults begrep om sannhetsregimer. I diskursen eksisterer såkalte regulariteter i forhold til hva man kan si og hvilke koblinger man kan gjøre. Diskursen består dermed av avgrensingsmekanismer i forhold til hva som oppleves som gyldige og ikke gyldige utsagn på et fagfelt, i en vitenskap eller på andre områder. Foucault omtaler dette som diskursens *sannhetsregimer*:

«Ethvert samfund har sit sandhedsregime, sin «almene sandhedspolitik»: dvs. de typer af diskurser, som den optager og lader fungere som sande; de mekanismer og instander, der tillader at skjelne mellem sande og falske udsagn; de måder, hvorpå man sanktionerer dem; de teknikker og procedyrer, der tilskrives værdi for at opnå sandheten; den status, som de folk har, der har til opgave at sige det, der fungerer som sandt» (Foucault 1995b: 135).

Viljen til sannhet og det å skille sant fra falsk, beskrives av Foucault som den kanskje viktigste mekanismen. Det eksisterer utallige sannhetsregimer på ulike livsområder, kunnskapsområder og

politikkområder. Det kan være lokale, nasjonale og/eller globale. Også når det gjelder sannhetsregimer er historien viktig. Det går gjerne en historisk linje hvor ulike begivenheter og tolkninger tilfører økt dybde, kunnskap og sannheter til sannhetsregimet. Sannhetsregimet er derfor langt fra statisk, men i konstant utvikling og endring.

Samtidig er sannhetsregimet en konsekvens av en totalitet, eller et samvirke av en rekke ulike interaksjoner mellom de historiske begivenhetene, erfaringer og tolkede betydninger. *"Regimet har sin egen dynamikk og strategi. Det har en vilje til viten som forstås som en drivkraft og strategi som er iboende i sannhetsregimet. En iboende dynamikk og strategi eller intensjonalitet, som ikke kan tilbakeføres til noe subjekt, noen underliggende årsak eller noe utenforliggende forklaringsprinsipp"* (Vårdal 1993: 81). Det kan også legges til at ikke alle sannhetsregimer er like «sanne». Det kan knyttes til at alle sannhetsregimer ikke er like utbredte, kanskje ikke like entydige og kanskje mer lokale enn nasjonale og/eller globale (Lakoff 1990).

Språkforståelsen

Foucault betrakter språket som en handling på lik linje med andre handlinger. Språket er ikke bare noe som avspeiler virkeligheten, det er også virkelighet (Schaanning 1997). I motsetning til tradisjonell lingvistikk og de lingvistiske orienterte diskursanalytiske retningene, forholder ikke Foucault seg til språket som et autonomt felt, uavhengig av det sosiale (Schaanning 1996a). Ord, uttrykk og utsagn kan ifølge Foucault ikke sees uavhengig av den sosiale konteksten. Med dette menes det at selv om et utsagn fremstår som lingvistisk riktig, så gir det ikke nødvendigvis den samme betydningen i ulike historiske epoker. Foucault benekter ikke at utsagn uttales av subjekter med bestemte intensjoner eller at utsagn kan beskrive objekter (Schaanning 1996a). Utsagn er imidlertid også noe mer. Og det er dette *mer* han forsøker å identifisere gjennom begrepet diskursens materialitet (Schaanning 1996a).

Diskursens materialitet

Foucaults relasjonelle språkforståelse fremstår gjennom at *«hvert sproglig uttrykk bærer med seg en bagasje fra tidligere relasjoner med andre sproglige uttrykk.»* (Neumann 2010: 40). Et utsagns betydning må ifølge Foucault sees opp mot det utsagnet iscenesetter av tidligere utsagn, tekster, ulike hjelpemidler og praksiser.

«Samtidig med at utsagnet dukker opp i sin materialitet, framtrer det med en status, trer det inn i nettverk, plasserer det seg i bruksfelter, byr det seg fram for mulige overføringer og endringer, integrerer det seg i operasjoner og strategier hvor dets identitet opprettholdes eller forsvinner. Utsagnet sirkulerer, brukes, unndrar seg, hindrer eller tillater et begjær å tilfredsstillles; det er føyelig eller opprørsk overfor interesser, trer inn i krangelens orden, blir objekt for tilegnelse eller rivalisering.» (Schaanning 1997: 194-195).

Utsagnet er noe mer enn å være representasjoner. Det setter omgivelser i spill og iscenesetter en gitt virkelighet (Hammer 2003). En konsekvens av dette er at en diskursanalyse med utgangspunkt i Foucault ikke bare kan basere seg på en språklig analyse. Man må analysere det språklige og det

materielle i et helhetsperspektiv. Diskursen forstås dermed «*som både et sproglig og et materielt fenomen*» (Neumann 2010: 81). Man kan altså skille mellom en språklig og en ikke-språklig materialitet. Om man relaterer det til forskning, så kan forskningen slik den fremstår gjennom tekst og tale, i rapporter, tidsskrifter, paper, forelesninger og undervisning være eksempler på en språklig materialitet. Forskningen kan imidlertid også komme til syne gjennom relasjoner som ikke er språklige, for eksempel undervisningsinstitusjoner, budsjetter, etikk, forskere og rapporteringssystemer. Litt av utfordringen, i alle fall metodisk, kan være: Hvor slutter den språklige materialiteten og hvor begynner den ikke-språklige materialiteten? (Neumann 2010). Likedan, hva med forholdet mellom det diskursive og det ikke-diskursive? Hva ligger utenfor diskursen, men som likevel påvirker den?

Foucault hevder at diskursen ikke er autonom i forhold til resten av samfunnet. Schaanning (1996b) argumenterer for at Foucaults begrep *diskursive formasjoner* kan representere det feltet som utsagn og diskurs er deler av og inngår i. Schaanning oversetter den diskursive formasjonen til «tilblivelsessystem» (Schaanning 1996b: 6). Schaanning (1996b) hevder imidlertid at begrepet diskursive formasjoner ikke tydeliggjør forholdet mellom det språklige og ikke-språklige, eller mellom det diskursive og det ikke-diskursive.

Et sentralt poeng med diskursanalysen er at man skal avdekke handlingsbetingelsene innenfor diskursen. For å løse utfordringen med å skille den språklige materialiteten fra den ikke-språklige, argumenterer Neumann (2010) for å foreta to distinksjoner. For det første, mellom formelle og uformelle handlingsbetingelser. For det andre mellom institusjoner forstått som fysisk infrastruktur, og som regulære samhandlingsmønstre. Ut fra dette mener han at for å gripe diskursens materialitet, kan man rette oppmerksomheten mot hvilke materielle handlingsbetingelser av språklig og ikke-språklig art diskursen stiller opp for et utsagn, og hvilken fysisk infrastruktur og regulære handlingsmønstre som settes i spill (Neumann 2010).

Hva betyr dette i praksis? Hva betyr det for min oppgave? Om man har som utgangspunkt at den aktuelle diskursen jeg velger har konstruert en virkelighetsforståelse om at forskningskvalitet er lik forskning som er vitenskapelig publisert, så vil dette sette i spill en rekke sosiale praksiser. Den dominerende forståelsen av hva forskningskvalitet er, vil ha en form for sosial resonans som gjør at sosiale praksiser reproducerer virkelighetsforståelsen. Dette skjer ved at institusjoner som for eksempel universitetet tar opp i seg forståelsen av forskningskvalitet og innretter seg deretter, det etableres praksiser som bygger opp under og ivaretar en slik forståelse, samt at teknologi (infrastruktur) tas i bruk for å understøtte den dominerende forståelsen som igjen fører til at andre forskere retter seg inn etter denne forståelsen.

Om forholdet mellom den språklige materialiteten og den ikke-språklige materialiteten fortsatt fremstår som uklar, kan det å supplere Foucault med Latour være fruktbart (Schaanning 1996b). Latour hevder at diskursen må sees som innvevd i ting og samfunnsforhold, og i likhet med Foucault

analyserer han den på samme nivå som ting, teknikker, hjelpemidler og praksiser. Latour er opptatt av at vitenskapen ikke kan sees uavhengig av samfunnet for øvrig. Diskursene frembringes av mennesker i bestemte praksiser, i bestemte institusjoner. For Latour er (vitenskapelige) utsagn som knuter i horisontale nettverk på linje med instrumenter, politiske beslutninger og institusjoner. (Schaanning 1996b). Latour analyserer vitenskapen som en virksomhet som vokser fram. Poenget hans er at man må analysere hvordan vitenskapen blir til. Nøkkelen til å forstå hvordan dette skjer, ligger i «innskriptsanretningene» (eller «laboratoriet» som er metaforen for dette). Heller ikke innskriptsanretningene (eks. måleinstrumenter, klassifikasjonssystemer, indekser) har oppstått av seg selv, men er konstruert på bakgrunn av tidligere vitenskap, kunnskap og praksiser (Latour 1997).

Som Foucault er Latour opptatt av hvordan diskursen forvaltes slik at den fremstår som sann. Foucault hevder at utsagn iscenesetter en rekke praksiser, institusjoner og teknikker. Latour presiserer at det som iscenesettes er alt det utsagnet kan dra veksler på for å fremstille utsagnet som overbevisende. Og her kan alt brukes i det som fremstår som en storstilt ressursmobilisering (Schaanning 1996b). Fra forskningens verden kjenner man til betydningen av å henvise til faglige autoriteter, publiseringer i anerkjente tidsskrifter og det å bli sitert av andre. Nettopp siteringspraksisen er noe Latour trekker fram i kampen for å få etablert sannheter. Latour snakker om utsagnsmodaliteter i betydningen av måter å formulere seg på som gir mer eller mindre rom for tvil. Han angir fem graderinger, fra spekulasjoner, til usikre påstander, via antagelser til fakta og til sist utematiserte antagelser. Målet er hele tiden å gå fra de laveste nivåene til fakta og utematiserte antagelser. Ved å pøse på med referanser, sitater, fotnoter, fagterminologi, kurver og skjemaer ønsker man å sikre seg i størst mulig grad.

Latour snur dermed oppfatningen om vitenskapelig arbeid og artikler på hodet. Det er de mest tekniske og de som er mest overlesset av referanser som mobiliserer mest ressurser utenfra og som dermed også fremstår som de mest samfunnsmessige. Alle sammenknytninger som mellom artikkelen og tidligere vitenskap er egnet for å skremme bort leseren og dermed tvinge gjennom påstander som fakta. Samtidig er ikke denne mobiliseringen tilstrekkelig. Man må også bli sitert. Gjennom siteringer sikres gyldigheten til utsagnene i artikkelen (Latour 1987). Konsekvensene av Latours presisering er at diskurs og materialitet er to sider av samme sak. En konsekvens som ikke minst er viktig i forhold til Foucaults begrep «sannhetsregimer».

Governmentalité

Hva er spesifikt med maktutøvelsen i det moderne samfunn? Foucault utvikler begrepet *governmentalite* som en betegnelse på styring som en helhet dannet av institusjoner, prosedyrer, analyser, refleksjoner, overslag og taktikker som gjør det mulig å utøve en spesifikk, men likevel kompleks maktform (Foucault 2002:68). Det eksisterer flere oversettelser av *governmentalite*. Neumann (2002) bruker begrepet *regjering*. Utaker (2005) peker på begrepene *styringsrasjonalitet*, *styringsmåte* og *styringsregime* og Hammer (2008) bruker begrepet *styringsdiskurs*.

Gjennom å ta utgangspunkt i praksis og forutsetningene for at ulike praksiser vokser fram, ønsker Foucault å forstå hva som er spesifikt med maktutøvelsen i det moderne samfunn (Neumann 2002). Foucault stiller spørsmålene: Hvordan skal man styre seg selv? Hvordan bli styrt? Hvordan styre andre? Av hvem bør man godta å bli styrt? Hva gjør man for å bli en best mulig styrer? (Foucault 2002: 40). I sin forelesningsrekke skisserer han en bevegelse i maktformene, fra den suverene makten som handler om å forsvare territoriet og bevare indre autoritet, via den disiplinerende og normative makten som muliggjør regulering av befolkningen, til en liberal styringsdiskurs som retter oppmerksomheten mot en individualiserende maktform.

Desrosieres (1998) beskriver hvordan statistikken på 1800- og 1900-tallet utvikler standardiserte definisjoner og målinger som skaper objekter og beskriver relasjoner mellom dem. Kunnskapen blir en viktig del av grunnlaget for inngrep og reguleringer (Foucault 1995a). Koblingen mellom politikk og styring på den ene siden og statistikken som verktøy på den andre, blir stadig sterkere i tiden etter andre verdenskrig (Desrosieres 1998). Foucault trekker fram statistikken som den viktigste tekniske faktoren til at befolkningen etter hvert «*fremstår nå mer som styringens siktemål og instrument enn som del av suverenens makt*» (Foucault 2002:64). Statistikken gav opphav til tellinger, målinger og standardiseringer (Desrosieres 1998). Denne tilnærmingen til makt er sentral i Seksualitetens historie (Foucault 1995a). Foucault hevder at makten veksler mellom på den ene siden den disiplinerende makten rettet mot forbedringer og effektiviseringer av kroppens ferdigheter, og på den andre siden teknikker innrettet mot befolkningen som helhet (Foucault 1995a: 152, Hammer 2008). Den disiplinerende og normative makten som Foucault beskriver i Overvåking og straff (Foucault 1994) og Seksualitetens historie (Foucault 1995a) er i aller høyeste grad fortsatt til stede.

I sum ga dette store muligheter for å kontrollere, overvåke, forbedre og effektivisere med basis i aggregert kunnskap om befolkningens helse, levealder og fødselstall. Igjen understreker Foucault maktens produktive funksjon. «*If on the contrary power is strong this is because, as we are beginning to realise, it produces effects at the level of desire – and also at the level of knowledge. Far from preventing knowledge, power produces it*» (Foucault 1980: 59). Gjennom ulike maktteknologier skapes det dermed en ny virkelighet.

De gamle maktformene som disiplinering, lover og regler forsvinner imidlertid ikke – de inngår i et triangel og inngår i en praksis som blir mer spissfindig gjennom utviklingen av nye teknikker for måling, kontroll og informasjon, som igjen betyr nye muligheter for å planlegge, øke produktivitet og regulere befolkningen (Hammer 2008). «*Befolkningen ble objektet for de observasjoner og den viten styret trengte for å styre på en rasjonell og gjennomtenkt måte*» (Foucault 2002: 64). Foucault bruker hyrden som metafor for den nye typen leder som skal ta hånd om og lede flokken og dens individer (Foucault 2002). Styringen som vokser fram preges av forholdet mellom styring og frihet, to aspekter som både forutsetter og utfordrer hverandre.

Disiplineringen som muliggjøres av stadig mer spissfindige teknikker knyttet til dokumentasjon, registreringer, målinger, observasjoner, selvrapportering og evalueringer representerer alle det som kan kalles styringsteknologier som skal komme til å prege fremveksten av det moderne samfunnet. På den ene siden skal de sikre informasjon og kunnskap for et best mulig styringsgrunnlag. På den andre siden innebærer de elementer av kontroll, overvåking og normalisering (Hammer 2008). I norsk sammenheng får statistikken gjennom å måle og kartlegge stor betydning for langsiktig politisk planlegging og styring. Hammer (2008) peker på at til tross for at velferdsstatsdiskursen var preget av spørsmålet om hvilke styringsgrep man kunne ta for å sikre flest mulig et godt liv, eksisterte det brytninger mot diskurser opptatt av grensene for styringen. Disse mer liberalt orienterte diskursene pekte mot at total planlegging var umulig fordi samfunnet og spesielt markedet hadde sin egen logikk som heller må stimuleres fremfor å styres. Det blir dermed et spørsmål om hva man kan styre, og hva man ikke kan oppnå gjennom styring (Hammer 2008).

Den individualiserte maktformen som trer fram kan knyttes til en liberalistisk rasjonalitet kjennetegnet av indirekte styring, og som har sin bakgrunn fra merkantilismens fall mot slutten av 1700-tallet (Utaker 2005). En grunnleggende antagelse om det selvregulerende markedet (den usynlige hånd) og hvordan dette markedet best fungerer om hver enkelt får handle ut fra egne interesser vokser fram. Styringens oppgave blir dermed å legge til rette for heller enn å legge ned forbud, eller å styre mindre for å oppnå mer (Rose 1999). Makten får en positiv karakter fremfor en negativ karakter (Utaker 2005).

En konsekvens av dette er at staten trekker seg mer tilbake og styrer mindre. Reformen i offentlig sektor og en forskyvning fra sentral detaljplanlegging til mer desentraliserte prosesser er eksempler på dette. Samtidig oppstår en utfordring om hvordan man samtidig kan oppnå resultater og kanskje enda viktigere – hvordan kan man vite at man oppnår resultater? Foucaults forelesningsrekke på slutten av 1970-tallet tar for seg nyliberalismens framvekst i etterkrigstiden og viser hvordan det skjer en forskyvning fra ingen styring av markedet til en tanke om at markedet må styres for at det skal fungere. Markedet er idealet som må bygges og opprettholdes (Utaker 2005).

Markedstenkningen generaliseres til hele samfunnet, ikke lenger bare den økonomiske sfæren (Foucault 2002, Utaker 2005, Hammer 2008).

Konsekvensen er ytterligere en forskyvning, fra kapitalisten som forøker kapitalen gjennom handel og produksjon, til entreprenøren som forvalter sin egen kapital – inkludert sin egen kapital som menneske. Styring og individ blir gradvis over i hverandre.

«Slik blir også friheten til en ressurs slik kapitalen er det, altså en ressurs som må styres på helt bestemte måter, skal den kunne maksimeres eller realiseres. Når handlingsrommet øker, øker også friheten, valgfriheten. Dette innebærer at forhold som tidligere unndro seg valg, unndro seg politikk, i stadig større grad blir omgjort til forhold en kan velge» (Utaker 2005: 29).

Den liberalistiske styringsrasjonaliteten kjennetegnes dermed av en nyliberalistisk og bedriftsøkonomisk rasjonalitet, kombinert med markedet som sannhetsregime for om styringen er god eller dårlig. Styringen og dens resultater må til enhver tid evalueres. Ettersom markedet ikke kan styres direkte, blir styringen indirekte. Samtidig vil styringen hele tiden utøves i et spenningsfelt mellom grenseoppganger, evalueringer og problematiseringer (Neumann 2002).

Foucault ser imidlertid liberalismen på samme måte som han betrakter andre politiske ideologier, som en praksis. En praksis som innebærer å handle «*slik at virkeligheten utvikler seg, følger sitt løp ifølge de lover, prinsipper og mekanismer som er virkelighetens egne*» (Foucault [1977–78] sitert i Utaker 2005: 12). Markedet blir dermed «*et sted for verifikasjon-falsifikasjon som styringspraksisen er underkastet*» (Foucault [1978–79], sitert i Utaker 2005: 17). Virkeligheten slik den forfektes av de liberale blir dermed et nytt sannhetsregime. Gjennom å vektlegge individualisering av subjektene, skulle man bedre utnytte markedets iboende logikk og dermed også styrke staten. Resultatet eller effektene av denne vridningen fra planmessig statlig styring til mer vektlegging av desentraliserte prosesser og en mer tilbaketrukket stat, åpner samtidig for at styringsteknologiene må bli mer spissfindige enn de har vært gjennom den tilnærmede planøkonomien som utviklet seg i etterkrigstiden.

Foucault viser til fremveksten av nyliberalismen med eksempler fra Tyskland i mellomkrigstiden og fremover. Oppmerksomheten rettes nå mot å styre markedet slik at det fungerer.

Markedsøkonomien begrenser seg ikke lenger til å gjelde på økonomiområdet, men til å gjelde på stadig flere samfunnsområder. En nyliberalistisk rasjonalitet vokser fram hvor individet skal forøke sin egen kapital eller rett og slett fremstå som kapital som kan økes gjennom riktige rasjonelle valg. (Hammer 2008). Markedet står igjen som sannhetsregime også når det gjelder det offentlige, og dermed også evaluering og måling av selve styringen. I norsk offentlig sektor, inkludert universitetssektoren, er virksomhetsplanlegging og resultatstyring i tråd med New Public Management godt etablert som en form for styringsteknikk (Christensen & Læg Reid 2001). Rapporteringer basert på resultatmåloppnåelse og evalueringer skal gi styringsinformasjon til myndighetene. En konsekvens er at det som måles er det som er lettest å måle. Det som ikke kan måles står dermed i fare for å bli valgt bort fra praksis. På den måten kan man hevde at den rådende styringsteknikken har en effekt på praksis. Det siste poenget er viktig ikke minst med tanke på problemstillingen for denne oppgaven. Gitt at forskningskvalitet kobles til vitenskapelige publiseringer – hvilken effekt har dette på forskningspraksis? Vil det føre til at forskningspraksis innretter seg mot vitenskapelige publiseringer på bekostning av andre oppgaver?

Makten hos Foucault er som gjennomgangen har vist, relasjonell. Samtidig har fremstillingen vist at makten kan være både direkte og indirekte, og at den er produktiv. Makt er videre uløselig knyttet til kunnskap gjennom at sannhetsregimer definerer hva som er gyldig og sann kunnskap. Foucault studerer makten som et konkret fenomen og hvilke utslag det gir. Men, i hvilken grad klarer han å fange opp motstand? Selv om Foucault skriver «*der hvor det er makt, er det motstand*» (Foucault

1995a: 106), så har han blitt kritisert for at relasjoner blir preget av den ene partens dominans, og at dette ikke gir rom for likeverdige dialogiske relasjoner (Gardiner 2003). Uten at forutsetningene for dialogiske relasjoner er på plass, kan man velge å ikke engasjere seg. I motsetning til Gardiner (2003), hevder Falzon (1998) at Foucault inngår i en dialogisk tradisjon gjennom at man kan anvende kunnskap og makt for å skape muligheter. Jeg velger likevel å støtte med til Saur (2007) og Moe (2014) som anvender Bakhtins teorier om dialog som et supplement til Foucault.

Bakhtin som supplement

Som Foucault, hevder Bakhtin at språket må sees i relasjon til den sosiale konteksten. Good (2001) trekker også linjer mellom Foucault og Bakhtin med bakgrunn i deres felles påvirkning fra Nietzsche. Begge er opptatt av «*Entsstheongsherd*» - i diskursen vil det alltid eksistere en kamp mellom ulike krefter som kjemper om definisjonsmakten. Foucault bruker begrepene kontinuitet og diskontinuitet, hvor sistnevnte peker på hvordan spesielle hendelser skaper brudd eller transformasjoner i diskursen (Foucault 2005). Som Foucault er også Bakhtin opptatt av hvordan noen krefter kjemper for å ensrette mening, mens andre kjemper mot. Dette har likhetstrekk med hvordan ulike disiplineringsteknikker brukes for å skape normalitet (Saur 2007). Jeg kunne pekt på flere likheter, men hvordan kan Bakhtin supplere Foucault?

Det sentrale begrepet hos Bakhtin er dialogen. Dialog er ikke bare et middel for kommunikasjon, men langt på vei selve meningen med livet (Moe 2014). Dialogen skapes i møte mellom mennesker. Dialog handler om å la de «andre stemmene» slippe til, mens monologen forklarer «den andre» på en måte som fratrer «den andre» viktige aspekt ved det å være menneskelig gjennom ensretting av mening. Dialog er relasjon og den menneskelige eksistens fullbyrdes i møte med andre mennesker. Å være, betyr å være deltaker i dialog. En forutsetning for dialogen er at begge parter er åpne for å skifte mening (Saur 2007). Gjennom dialogen skapes og gjenskapes nye forståelser, meninger og sannheter (Moe 2014).

Dialogen forutsetter det Bakhtin benevner som flerstemmighet, eller polyfoni. Dette mangfoldet er imidlertid ingen selvfølge og det er ifølge Bakhtin hele tiden en kamp mellom krefter som drar i retning av enten monologisme eller dialogisme. Disse kreftene benevnes som hhv. sentripetalkrefter og sentrifugalkrefter. Bakhtin bruker middelalderens todelte samfunn som bakteppe for å beskrive hvordan disse kreftene står mot hverandre. På den ene siden, den offisielle verden preget av makt og autoritet, hvor sentripetalkreftene søker mot monologisering av ytringer og ensretting av mening. På den andre siden, den uoffisielle verden preget av felles deltakelse og flerstemmighet, hvor sentrifugalkreftene hele tiden utfordrer det offisielle og dets ensretting av mening. Med karnevalet som metafor beskriver Bakhtin hvordan det er mulig å utfordre de offisielle stemmene. I karnevalet kan etablerte normer og tradisjoner snus på hodet og den offisielle versjonen av sannheten utfordres (Bakhtin 1981, Saur 2007). Om derimot sentripetalkreftene vinner fram og bevarer sitt monologiserende hegemoni, kommer flerstemmigheten under press og motstanden vil også kunne

stilne. Resultatet er at selv om man i utgangspunktet er uenig med den offisielle forståelsen, så vil man som forsker tilpasse seg bevisst eller ubevisst (Bakhtin 1981).

Også begrepet ytring er sentralt for forståelsen av Bakhtins dialogisme. En ytring kan være et ord, en setning eller en novelle for den saks skyld. Ytringen er imidlertid noe mer enn en setning. Ytringen representerer en komplett tanke og får sin mening i konteksten. Ytringene er unike som følge av at den sosiale settingen er en del av ytringen. Ytringen er alltid rettet mot noe, som svarende eller spørrende til noe. Den imøtegår, støtter og utfyller en annen ytring. Ytringen kan således ikke løsrives fra foregående ledd av ytringer (Moe 2014). Bakhtin et al. (1986) hevder at alle våre tanker og tekster alltid er adressert til en annen, og på den måten tilhører ytringen både taler og adressat. Ytringene påvirkes av det svaret som forventes og hvordan vi tror den andre kommer til å reagere. «*Texts are inevitably and unavoidably dialogical in the sense that any utterance is a link in a very complexly organized chain of other utterances with which it enters into one kind of relation or another*» (Bakhtin et al. 1986: 69). Det at ytringer står i relasjon til hverandre, også gjennom tekst, har flere paralleller med Foucaults beskrivelser av utsagn som iscenesetter tidligere utsagn og sosiale praksiser.

Samling av tråder

Den teoretiske redegjørelsen har lagt vekt på å synliggjøre og tydeliggjøre teoretiske forestillinger og begreper som utgjør det teoretiske fundamentet i den kommende analysen. For det første diskursen som en «*regulated practice that account for a number of statements*» (Foucault 1972: 80), som et sett av språklige og materielle betingelser og relasjoner som frembringer objekter, subjektposisjoner, språklige uttrykk og praksisformer – som innenfor et gitt tidsrom produserer virkelighet og som dermed har konkrete effekter. Et viktig poeng her er at den diskursanalysen som utvikles i dette prosjektet, ikke er en ren lingvistisk orientert analyse, men en som både ser på den språklige og den materielle dimensjonen.

I mitt tilfelle representerer forskningskvalitet objektet. Det er ingen gitt størrelse, men tvert imot noe som får et meningsinnhold i diskursen. Forskningskvalitet konstitueres i diskursen. Samtidig konstitueres posisjoner som gir noen rett til å uttale seg med tyngde og seriøsitet. Diskurser innebærer en reduksjon av muligheter (Jørgensen & Phillips 1999). Noe av poenget med diskursanalyser generelt og denne analysen spesielt, er å identifisere hvordan ulike mekanismer og betingelser reduserer muligheter og samtidig skaper en virkelighet med effekter for forskningspraksis.

En av de kraftigste og mest produktive mekanismene er konstellasjonen makt/kunnskap. Makt og kunnskap er gjensidige forutsetninger (Foucault 1994). Opp gjennom historien har visse kunnskapsformer fått stor betydning, og de har vært med på å utvide og endre maktens funksjon. Kombinert med viljen til sannhet og det å skille det gyldige fra det ugyldige, det riktige fra det uriktige, har dette en voldsom kraft når det gjelder å skape betingelser for hva som er gyldige forståelser av forskningskvalitet.

Betydningen av hvordan man forstår og ilegger forskningskvalitet mening er stor, fordi det har betydning for finansiering av videre forskning. Universiteter, forskere og andre i forskningssystemet må forholde seg til det. Ved å knytte forskningskvalitet til finansiering, knyttes forskningskvalitet til styringen av universitetene og forskningen. Denne koblingen gjør at Foucaults *governmentalité*-begrep er særlig relevant. Med utgangspunkt i *governmentalité*-begrepet har Hammer (2008) utviklet en modell for analyse av styringsdiskurser. Samtidig går modellen lenger gjennom at den også integrerer sentrale elementer i Foucaults tenkning før *governmentalité*. På sett og vis integreres de mest sentrale elementene fra Foucaults maktbegrep slik det har utviklet seg gjennom ulike perioder.

Modellen skisserer to hoveddimensjoner eller akser om man vil. Jeg har valgt å kalle den ene for «maktdimensjonen» da den retter oppmerksomheten mot styring. På den ene siden *vertikale styringsgrep* og på den andre siden *horisontale selvstyringspraksiser*. Vertikale styringsgrep relaterer seg til tradisjonelle former for styring gjennom formelle vedtak, lovverk, strukturer og prosedyrer. Horisontale selvstyringspraksiser relaterer seg til selvstyring, nettverksdannelse og former for egenervering og utvikling. Maktdimensjonen relaterer seg til forholdet mellom dominans på den ene siden og frihet på den andre. Et sentralt aspekt langs denne dimensjonen er forskyvningen i subjektivering som skjer som en konsekvens av økt desentralisering av makt. Styring handler mer om å legge til rette for at subjektene skal ta de riktige og rasjonelle valgene.

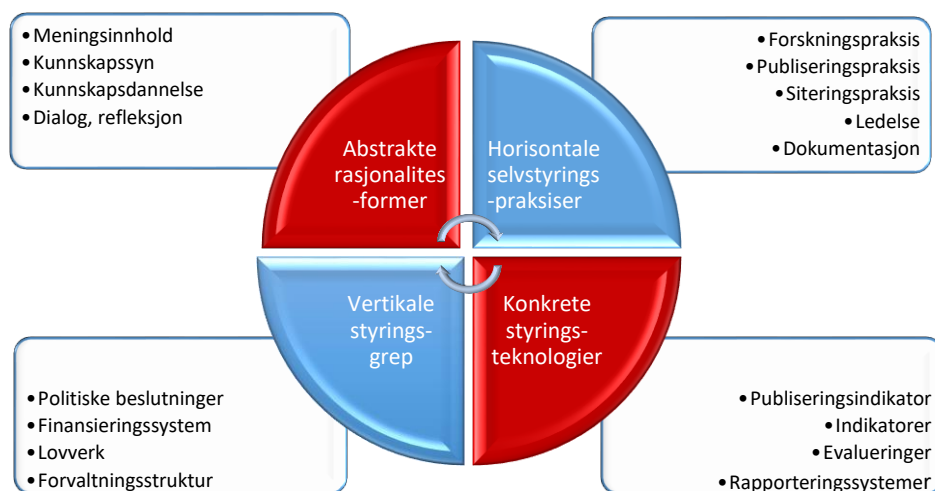
Anvendt på denne studien kan vertikale styringsgrep dreie seg om formelle politiske beslutninger, lovverk, styringsmodeller for universitets- og høyskolesektoren, strukturelle grep og finansieringssystemer. Horisontale selvstyringspraksiser kan dreie seg om forskernes egen praksis for eksempel knyttet til samarbeid, publisering, siteringer, deres strategier, formidling og former for rapportering og dokumentasjon. Det kan også dreie seg om ledelsen av institusjonene og hva som vektlegges, hvilke strategier som utvikles og hvilke interne belønningssystemer som eksisterer.

Den andre dimensjonen i modellen har jeg kalt «kunnskapsdimensjonen». På den ene siden *konkrete styringsteknologier* og på den andre siden *abstrakte rasjonalitetsformer*. Konkrete styringsteknologier relaterer seg til alt det som kan sikre informasjon og kunnskap om prestasjoner og resultater. Typisk er statistiske indikatorer som inngår i ulike målesystemer, resultatmålinger, rapporteringer, evalueringer. Publiseringssindikatoren som jeg kommer tilbake til senere kan også plasseres her. Abstrakte rasjonalitetsformer kan dreie seg om kunnskapsdannelse, begrepsfestelse, diskusjoner, refleksjoner. Denne dimensjonen synliggjør en kraftfull gjensidig forsterkende konstellasjon mellom på den ene side et instrumentell forståelse av kunnskap med et positivistisk vitenskapsideal, og på den andre side statistiske teknikker for å frembringe kunnskap etter «objektive kriterier». Samtidig er det viktig å være oppmerksom på at alle elementene i modellen står i relasjon til hverandre. Ikke minst ser man dette gjennom den store betydningen statistiske teknologier har hatt for å produsere anvendbar kunnskap for styring. Både Foucault (2002) og

Desrosieres (1998) har indikert at statistikken som kunnskapsform er en viktig betingelse for den moderne makten.

Relatert til denne studien kan de abstrakte rasjonalitetsformene knyttes til meningsinnholdet i forskningskvalitet, hvilke kunnskapssyn som trer fram, hvilke diskusjoner som foregår og hva som kjennetegner dialogen. De konkrete styringsteknologiene kan dreie seg om ulike systemer for dokumentasjon og rapportering, publiseringsindekser, siteringsindekser, publiseringsindikator, publiseringspoeng og andre kvantitative indikatorer. Oppsummert kan man dermed få følgende modell:

Figur 1 Teoretisk modell

Metodiske refleksjoner

Innledning

Andre del av det analytiske rammeverket retter oppmerksomheten mot metodiske refleksjoner, den konkrete gjennomføringen av studien og en beskrivelse av caset og forhold knyttet til intervjuene. Metodiske refleksjoner handler dels om min egen vitenskapelige posisjonering og hva det betyr å innta en epistemologisk vitenskapsteoretisk posisjon. Dels betyr det å se på forholdet mellom teori og empiri. Dernest vil jeg kontrastere mitt perspektiv mot fenomenologi, Grounded theory og mer språklig orienterte diskursanalyser. Dette kan bidra til å tydeliggjøre min egen posisjon ytterligere. Jeg kommer også inn på hva jeg legger i effekter, og til slutt ser jeg på forskerrollen.

Når det gjelder selve gjennomføringen av studien tar jeg utgangspunkt i Neumanns (2010) fire-steps modell. Selv har jeg valgt en analyse som består av tre steg: avgrensning av diskursen, diskursens representasjoner og treghet, samt diskursens materialitet. Til sist beskriver jeg caset, et forskningsinstitutt ved SVT-fakultet ved NTNU, og gjør meg noen betraktninger og refleksjoner omkring intervjuet og forhold knyttet til intervjuform, utvalgsproblematikk og etiske betraktninger.

Vitenskapelig posisjonering

Kvalitativ vs. kvantitativ

I samfunnsforskningen fremstår kvalitativ og kvantitativ forskning som to tenkemåter når det gjelder hvordan man fremskaffer informasjon og hvordan man analyserer dette (Tjora 2013). Denne studien tilhører førstnevnte kategori. I følge Neumann (2010) retter kvantitative metoder seg i all hovedsak mot variabler uavhengig av den samfunnsmessige konteksten, mens kvalitative metoder omhandler prosesser som tolkes i lys av den samfunnsmessige konteksten. Kvalitativ forskning skiller seg fra kvantitativ forskning på flere måter. Det legges mer vekt på forståelse og dybde enn forklaring og utbredelse, større nærhet til datamaterialet og interaksjon med respondenter, data i form av tekst heller enn tall, og en induktiv snarere enn deduktiv tilnærming (Tjora 2013, Thagaard 2013).

Ontologi vs. epistemologi

Hva betyr det å vektlegge epistemologiske spørsmål fremfor ontologiske spørsmål? Ontologi refererer til verden og virkeligheten slik den er. I diskursanalysen er utgangspunktet at verden og virkeligheten er omskiftelig eller i bevegelse.

«Det gir ingen mening å si at verden består av dette eller hint uten å spesifisere hvorledes det ble slik, hvorledes denne verdenen opprettholdes, og hvorledes den utfordres av andre muligheter. Diskursanalytikeren er derfor ikke først og fremst opptatt av det værende, men av det vordende, av hvorledes og hvorfor ting fremtrer som de gjør» (Neumann 2010: 14).

Det er derfor de epistemologiske spørsmålene – om hvordan vi kan ha kunnskap om verden, kommer i fokus for analysen. De ontologiske spørsmålene kommer derfor i bakgrunnen. Å vektlegge epistemologiske spørsmål betyr ikke at man benekter virkeligheten. Man anerkjenner isteden at måten vi ser virkeligheten på, betinges av noe utenfor oss selv. Det blir således mer interessant å se på punktet vi ser fra når vi betrakter verden. Hvordan blir vår mening om verden frembrakt? *«I hvilke former og under hvilke betingelser er en bestemt meningsfuldhed (f.eks. en diskurs, en semantikk eller et kommunikasjonssystem) blevet til?» (Andersen 1999: 14).*

Hvordan vi sanser virkeligheten vil være avhengig av ulike former for modus eller modeller som bidrar til å kategorisere hvordan vi sanser og opplever fenomener. Det sterkeste moduset som eksisterer mellom virkeligheten og vårt grep om den, er språket. I et diskursanalytisk perspektiv er det således ikke tingene eller fenomenene i seg selv som fremtrer for oss, men snarere språklige representasjoner av tingene og fenomenene slik de fremstår for oss. Hvilken mening ting og fenomener har er et resultat av meningsdannelsen i diskursen (Neumann 2010).

Gjennom å flytte oppmerksomheten fra det ontologiske – det værende, til det epistemologiske – det vordende, skjer det en vitenskapsteoretisk forskyvning fra en ontologisk posisjon til en epistemologisk posisjon (Andersen 1999, Neumann 2010). I dette ligger det altså en grunnleggende kritikk av ontologisk essensialisme og troen på at det finnes et fast fundament for viten (Derrida

1978). Erkjennelsesbetingelsene er ikke absolutte, men tvert imot historisk- og kulturelt spesifikke (Stormhøj 2010).

Teori og empiri

Teorier kan sies å dreie seg om antakelser, forenklinger eller modeller over virkeligheten (Johannessen et al. 2011). Omfanget av og bruken av teori i vitenskapen er omfattende. Aakvaag (2008) deler inn teorier etter graden av generalitet og plasserer teorien langs en skala hvor det ene ytterpunktet består av generelle teorier med forankring i metafysiske betraktninger, eller ontologisk orienterte teorier (Andersen 1999). I det andre ytterpunktet står teorier med forankring i empiri, epistemologisk orienterte teorier (Andersen 1999). Mouzelis (1995) deler inn sosiologisk teori i to hovedtyper. På den ene siden teori som et sett av substansielle utsagn og hypoteser som forsøker å si noe om virkeligheten og som kan testes empirisk. På den andre siden, teori som et sett av begreper og redskaper som mer dreier seg om hvordan vi kan betrakte verden, og som slik gir et grunnlag for konstruksjon av substansielle teorier.

Forholdet mellom teori og empiri reiser en rekke grunnleggende vitenskapelige problemstillinger som det blir for omfattende å gå i dybden på her. Likevel er det nødvendig å gjøre noen refleksjoner knyttet til de teoretiske begrepene og modellen som er presentert, og hva dette betyr i forhold til empirien. En Foucault-inspirert diskursanalyse inntar som nevnt en epistemologisk orientert posisjon og representerer en type teori som mer dreier seg om å utvikle begreper og redskaper for å betrakte verden, fremfor å forsøke å bringe fram vitenskapelige sannheter. Men likevel, hva betyr dette for koblingen mellom teori og empiri?

Det er en relativt utbredt oppfatning at det er en vekselvirkning mellom teori og empiri, uavhengig av hva slags tilnærming man bruker (Hagen & Gudmundsen 2011). I følge Johannessen et al. (2011) kan teorier som ikke er underbygd med empiri fort bli sett på som spekulasjoner, mens empiri uten teori, kan bli sett på som enkeltfenomener som tilfører liten forståelse for samfunnsmessige fenomener. Koblingen mellom teori og empiri knyttes gjerne til om man har en induktiv eller deduktiv tilnærming (Nyeng 2010, Thagaard 2013). Induktiv betyr at man tar utgangspunkt i empirien og trekker slutninger på et begrenset antall observasjoner eller enkelthendelser. Teorien konstrueres og videreutvikles på bakgrunn av dette. Man går altså fra empiri til teori. Deduktive tilnærminger går motsatt vei ved at man utvikler hypoteser med bakgrunn i teori som så testes ut mot empiri. På den måten kan man bekrefte eller avkrefte teoriene. Man går altså fra teori til empiri (Nyeng 2010, Thagaard 2013).

I tillegg til deduksjon og induksjon kan man snakke om abduksjon. I følge Peirce (1960) utgjør abduksjon begynnelsen på enhver vitenskapelig studie og på alle fortolkende prosesser. Man gjør et forsøk på å ordne og forstå empirien, uten egentlig å få en fullgod forståelse av fenomenet. Kjente og vante fenomener fortolkes ofte i lys av vanen, men når fenomener fremstår som mer komplekse og/eller uforutsette, melder det seg en tvil som leder til flere mulige forklaringer. Denne tvilen

muliggjør refleksjon og videre undersøkelser (Åsvoll 2008). For å kunne bevege seg videre fra de utilfredsstillende abduktive hypotesene kan man bevege seg mot deduksjon og induksjon. Teorien som ble presentert foran kan bidra til mer systematiske analyser av empirien og bidrar således til å redegjøre for de empiriske funnene. «*Forskjellen mellom abduksjon og deduksjon i denne sammenhengen ligger ideelt sett i at de deduktive hypotesene kan teste og kategorisere empirien på en mer systematisk og kritisk måte enn abduktive fortolkninger*» (Åsvoll 2008: 78).

Utgangspunktet for denne oppgaven er forskningspraksis. Ergo har den et empirisk utgangspunkt. Samtidig har jeg valgt et teoretisk begrepsapparat og en konstruert teoretisk modell som raskt kan prege hva jeg ser etter og dermed også hva jeg velger å se bort fra. I det ligger det en fare for at jeg vil ønske at teorien passer til virkeligheten, og at tilnærmingen får en deduktiv karakter. Det er imidlertid ikke min ambisjon. Foucault utviklet selv aldri noe entydig begrepsapparat eller noen entydig analytisk modell. Tvert imot var det meste i konstant bevegelse. Den teoretiske modellen jeg har presentert, forsøker også å fange opp noe av det flytende mellom de ulike dimensjonene. Det induktive elementet kan sies å ligge i at de ulike dimensjonene eller kategoriene om man vil, gjør det mulig å gripe fenomenene jeg vil undersøke. Samtidig må jeg vende tilbake til teorien for å fortolke empirien (Blaikie 2007). I dette ligger det abduktive elementer, da jeg er åpen for å videreutvikle de teoretiske begrepene i møtet med empirien. Jeg tror det er viktig å understreke at de teoretiske begrepene er valgt fordi jeg antar at de kan representere en fruktbar tilnærming til de empiriske fenomenene jeg ønsker å belyse. Den er således spesielt tilpasset det å belyse forskningskvalitet og effekter av kravet om publisering i lys av makt og styring. Det betyr også at dette ikke er en tilnærming som kunne vært brukt på et hvilket som helst annet tema. Det betyr ikke at funnene ikke kan ha en generaliserende verdi til andre områder. Poenget er at det teoretiske perspektivet i min tilnærming mer bærer preg av å være en form for samfunnsteori med et avgrenset formål om å belyse en konkret analyse, og ikke en type generell og allmenn teori anvendbar på ulik empiri. Noe av nøkkelen til å håndtere vekselvirkningen mellom teori og empiri, kan være nettopp å legge vekt på denne fruktbarheten i tilnærming og samtidig etterstrebe et refleksivt forhold til ens egne begreper og empirien.

En Foucault-inspirert diskursanalyse kontrastert mot fenomenologi, Grounded theory og annen diskursanalyse

For ytterligere å tydeliggjøre dette prosjektets posisjon kan det være hensiktsmessig med en kontrastering opp mot andre tilnærminger. Fenomenologien er opptatt av å analysere meningsinnhold med utgangspunkt i hvordan fenomener erfares og oppleves av subjektet. (Johannessen et al. 2011). Ved første øyekast kan det kanskje virke som om det er mange likhetstrekk mellom fenomenologien og en Foucault-inspirert diskursanalyse. Begge tar gjerne utgangspunkt i empirien og analysene går i dybden på fenomener. Måten man samler inn data og gjennomfører intervjuer på, kan også ha mange likhetstrekk (Starks & Trinidad 2007). I fenomenologien står individets meningsskaping sentralt. Som fenomenolog er man opptatt av å gi utfyllende beskrivelser av subjektens legemliggjorte erfaringer. Deretter skal man som forsker

fortolke hvordan denne meningsskapingen skaper virkelighet for subjektene. Subjektets bevissthet står således sentralt. Hvilket også understreker en betydelig forskjell fra en Foucault-inspirert diskursanalyse. Hos Foucault skapes ikke virkeligheten av subjektet. Tvert imot skapes subjektet gjennom de mulighetsbetingelsene som konstrueres i diskursen. I den teoretiske framstillingen var jeg inne på hvordan ulike former for disiplinering, styringsteknologier, styringsteknikker og sannhetsregimer konstituerer subjektet og dets virkelighet. En annen forskjell trer også fram på det metodiske planet. Fenomenologien, og særlig Husserl (1962) var opptatt av å utvikle en tydelig metodikk for hvordan å gjennomføre analyser. Noe slikt har aldri vært tilfellet med Foucault, som tvert imot aldri redegjorde for noe entydig analytisk rammeverk og hvis teoretiske begreper gjerne også var i konstant bevegelse.

Grounded theory er i dag en mye brukt tilnærming for å analysere kvalitative data, og ble i sin tid utviklet av Glaser & Strauss (1967) i forbindelse med en studie av sosiale og psykologiske strukturer og prosesser ved et sykehus. Som i fenomenologien og i diskursanalysen tar man utgangspunkt i det empiriske. Målet med Grounded theory er å utvikle forklarende teorier med utgangspunkt i empiri. Utgangspunktet er således helt motsatt av den deduktive tilnærmingen. Datainnsamling og analyse skjer samtidig og det er utviklet prosedyrepregede metoder. Som forsker i Grounded theory vil man være opptatt av å forklare årsakssammenhenger, identifisere mønstre og strukturer. Det er med andre ord et poeng å komme fram til noenlunde sikker kunnskap. Noe slikt er ikke antatt å være mulig i en Foucault-inspirert diskursanalyse, nettopp fordi hva som er sann og gyldig kunnskap konstrueres i diskursen. Dernest kan man som forsker heller ikke stille seg på utsiden av det som observeres/forskes på. Ut over at forskeren må forsøke å være mest mulig åpen til sinns, problematiseres ikke forskerens subjektivitet i noen særlig grad i Grounded theory (Johannessen et al. 2011). I en Foucault-inspirert diskursanalyse vil forskeren være like mye sosialt situert som det han eller hun studerer.

Diskursanalyse representerer heller ingen ensartet tilnærming (Jørgensen & Phillips 2013). Ettersom Foucault aldri utviklet noen diskursanalytisk metode, kan det være hensiktsmessig å trekke fram noen ulikheter mellom en Foucault-inspirert diskursanalyse og andre diskursanalytiske tilnærminger. Som jeg var inne på i teoridelen, opererer jeg med et diskursbegrep som innbefatter det materielle som sosiale praksiser, styringsteknikker og teknologier. Dette skiller min diskursanalytiske tilnærming fra de rent språklig orienterte diskursanalysene. Lingvistisk orienterte diskursanalyser vil typisk analysere språkbruk, og språkforskere retter oppmerksomheten mot samspillet mellom det sagte og omgivelsene. Virkeligheten reduseres til språk, og det utenfor språket tillegges mindre vekt. Van Dijk (1997) forholder seg til diskurs som tekst og tale, og språket/teksten er et uttrykk for noe annet som for eksempel sosial struktur eller ideologi. Forskningsmålet er å identifisere og «avsløre» den kontrollerende makten. Dette finner man også igjen hos den mye brukte kritiske diskursanalysen til Fairclough (1995). Sånn sett mangler den materielle dimensjonen og likedan maktens produktive effekter i slike tilnærminger.

Forskerrollen

Som forsker er jeg en del av den sosialt situerte virkeligheten som jeg studerer (Neumann 2010). Spørsmålet blir derfor hvordan jeg som forsker forholder meg til at jeg er involvert i og produsert gjennom den virkeligheten jeg studerer? Selv om jeg ikke har noen ambisjon om å produsere sannhet eller en riktig fremstilling, vil mitt bidrag også være et ledd i konstruksjonen av kunnskap. Som forsker vil jeg også være opptatt av å skape et helhetsbilde av den virkeligheten jeg er en del av og søker å beskrive. Uansett hvordan jeg snur og vender på det, vil min fortolkning av det jeg studerer ha betydning for analysen jeg gjennomfører.

Evnen til å reflektere over ens egen posisjon, ens analytiske rammeverk og det man studerer blir avgjørende (Jørgensen & Phillips 2013). Noen prinsipper fra hermeneutikken kan være til hjelp, ikke som en måte å fortolke aktørenes egentlige meninger eller underliggende meningsforhold, men snarere hermeneutikkens overordnede grep hvor man veksler mellom henholdsvis helhet/del og forståelse/forforståelse. Helhet/del-dimensjonen (den hermeneutiske sirkel) bygger på at delene alltid står i en kontekst og bare kan forstås i lys av konteksten. For å forstå delene må man samtidig se på sammenhengen de eksisterer i. Likedan kan helheten bare forstås om man se på de enkelte delene og de situasjonene de fremtrer i. En forståelse av spørsmålet om vitenskapelig publisering kan således bare forstås i lys av en større forskningspolitisk kontekst og kanskje endog en større samfunnsmessig kontekst om styring av offentlig sektor. Samtidig kan man vanskelig gripe den forskningspolitiske helheten uten å se hvordan for eksempel forskningspraksis og ulike styringsteknologier fremtrer i en konkret praksis. Forståelses/forforståelsesdimensjonen handler om at jeg som alle andre har med meg forståelser og fordommer inn i min studie. I følge Gadamer (1975) er fordommene både nødvendige og fruktbare, men samtidig kan de hindre meg i å se sammenhenger. *«Så snart leseren har begynt å lese teksten, danner hun seg en mening om hva teksten som helhet dreier seg om, og antakelsen om helheten preges av hvilke forventninger som leseren har til teksten»* (Gadamer 1975: 251). I og med at jeg ikke kan komme meg unna min kulturelle forståelseshorison, ligger nøkkelen til en reflektert analyse i å gå i dialog med teksten i et forsøk på å fortolke og skape et bilde av den referanserammen den er produsert innenfor (Scott 1990).

Studiens tematikk er heller ikke helt tilfeldig valgt. Forskning har alltid interessert meg og både gjennom studier og jobb har forskning hatt en sentral plass. Sånn sett kan man si at jeg har en generell kjennskap til det terrenget jeg begir meg inn i. Neumann (2010) hevder at god kjennskap til det feltet man studerer, eller kulturell kompetanse, er en betingelse for å gjøre en god diskursanalyse. God kjennskap til et felt kan bety at man stiller flere relevante spørsmål. Men, det kan også bety at man tar enkelte ting for gitt, som for eksempel at de jeg snakker med og jeg som forsker har felles begrepsforståelse. Dette understreker vel bare viktigheten av å ha et refleksivt forhold til det jeg gjør.

Generelle kvalitetskriterier til kvalitativ forskning

Gjennom å tydeliggjøre min egen posisjon har jeg forsøkt å synliggjøre min egen stemme i dette prosjektet. Dette handler om å sikre studiens pålitelighet (reliabilitet), som er et av flere kvalitetskriterier knyttet til kvalitativ forskning (Kvale 1997, Tjora 2013). De metodiske refleksjonene og de senere beskrivelsene av studiens gjennomføring, samt den allerede gjennomførte redegjørelsen av teoretiske perspektiver, bidrar til å oppfylle et annet kriterium, nemlig transparens. Et tredje kvalitetskriterium er gyldighet (validitet). Dette er ikke alltid like relevant ved kvalitative studier, men man kan snakke om en form for kommunikativ gyldighet (Kvale 1997). Det går på at studien forholder seg til tidligere forskning og mer eller mindre anerkjente teoretiske perspektiver. Igjen så handler det mye om et åpent og refleksivt forhold til det jeg gjør, og hvordan jeg gjør det. Til sist kan et fjerde kriterium nevnes, nemlig spørsmålet om generaliserbarhet eller overførbarhet (Tjora 2013). En form for generalisering er analytisk generalisering. Dette innebærer at analysen kan betraktes som veiledende for hva som kan skje i tilsvarende situasjoner. Man tar utgangspunkt i at noe kan forholde seg på en bestemt måte, uten å påstå at det ikke kunne vært annerledes (Kvale 1997). En slik form for generalisering forutsetter fylldige beskrivelser av studiens premisser (Geertz 1973).

Hva betyr effekter?

Før jeg kommer inn på hvordan jeg skal gjennomføre denne studien i praksis, vil jeg si noen ord om effekter. Min hovedproblemstilling retter oppmerksomheten mot den vitenskapelige publiseringens effekter på forskningspraksis. Effekter er gjerne noe som knyttes til evalueringsstudier, hvor man forsøker å vurdere effekter av ulike tiltak og handlinger. Dette er imidlertid ingen evalueringsstudie, men snarere en form for eksplorerende analytisk studie (Johannessen et al. 2011). Det som er i fokus her, er diskursens effekter. Utsagnet har ifølge Foucault (1972) en iverksettende funksjon. Utsagnet kan forstås som hendelse, som et materielt trekk som setter omgivelser i spill og iscenesetter en gitt virkelighet. Et eksempel er hvordan ulike subjektposisjoner konstitueres og gir noen en posisjon til å uttale seg med tyngde i diskursen. (Foucault 1972, Neumann 2010). Et annet eksempel er at diskursen etablerer flere materielle handlingsbetingelser som så iscenesetter sosiale praksiser og fysisk infrastruktur. Dette kan videre ha en effekt på forskningspraksis i den forstand at det oppstår forskningsstrategier i tråd med de eksisterende handlingsbetingelsene, som igjen skaper ulike dilemmaer. Man kan for eksempel få strategier som går på å produsere vitenskapelige artikler fremfor andre oppgaver ved universitetet, som undervisning eller å drive mer populærvitenskapelig formidling. Poenget er å tilnærme seg effektspørsmålet utforskende og eksplorativt.

Diskursanalyse i praksis

Hvordan gjennomføre en Foucault-inspirert diskursanalyse i praksis? Ettersom Foucault selv ikke har utviklet et entydig analytisk rammeverk, har jeg valgt å ta utgangspunkt i Neumanns (2010) modell som skisserer en analyse over fire steg. Min analyse vil bestå av tre steg, uten at den mister Neumanns momenter. De tre stegene er: Avgrensning av diskursen, diskursens representasjoner og

treghet og diskursens materialitet. Steget som mangler fra Neumanns modell er diskursens lagdeling som jeg har valgt å dra inn i diskursens representasjoner og treghet. De to første stegene er knyttet til det jeg betrakter som diskursens innholdsside og som primært retter oppmerksomheten mot meningsdannelse og den språklige dimensjonen ved analysen. Hensikten med de to første stegene er å belyse følgende problemstilling: Finne det en diskurs om forskningskvalitet med entydige grenser? Det tredje steget, diskursens materialitet retter oppmerksomheten mot materielle dimensjoner, virkelighetskonstruksjon og hvordan diskursen skaper effekter i form av konstituering av subjektposisjoner, etablering av materielle handlingsbetingelser for forskningspraksis, ulike forskningsstrategier og at den skaper en rekke ulike dilemmaer for forskningspraksis.

Steg 1: Avgrensning av diskursen

Hvordan avgrense diskursen om forskningskvalitet? Avgrensingsproblematikken forsterkes av at jeg forholder meg til en virkelighet i konstant bevegelse, hvor det nettopp er samspillet mellom det som sies, skrives og gjøres, som er i fokus. Dette betyr at det verken eksisterer et gitt startpunkt for analysen, eller en tydelig begynnelse eller slutt for diskursen. Å avgrense diskursen er et forskningsspørsmål, hvilket betyr at diskursen ikke er gitt og avgrenset på forhånd. Temaer kan være bundet sammen på måter man ikke vet om på forhånd (Andersen 1999). Et første analytisk skritt blir derfor å avgrense diskursen i rom og tid (Neumann 2010). Et sentralt spørsmål som kan knyttes til den romlige avgrensningen er, hvor begynner og hvor slutter diskursen om forskningskvalitet? Hvor går grensene i forhold til andre diskurser? Det er på ingen måte entydig hvordan man skal gjøre dette (Neumann 2010). Grensene mellom ulike diskurser vil være flytende og man kan oppleve at det vil forekomme elementer fra andre diskurser i den diskursen som analyseres. Hvilket også betyr at diskursen er i konstant bevegelse og endring.

Selv om det er jeg som forsker som foretar avgrensningen, må den skje med utgangspunkt i empirien, nettopp «*fordi de avgrensningene deltakerne i diskursen forsøker å foreta, er en meget viktig del av diskursen selv*» (Neumann 2010: 56). Jeg må derfor ha et empirisk startpunkt. Neumann (2010) viser at en diskursanalyse kan ha svært mange og ulike startpunkter. Tekster, hendelser, institusjoner, sosiale praksiser og politiske prosjekter. Som jeg har vært innom tidligere, baserer jeg meg på skriftlige tekster og intervjumateriale som mine empiriske kilder.

Tekst er en sentral og naturlig inngang til å avgrense diskursen og da melder spørsmålet seg om hvilke tekster man skal lese. «*Foucault insisterte på at man burde lese alt, studere alt*» (Neumann 2010: 54). Det er selvsagt ikke mulig og derfor kan en løsning være å ta utgangspunkt i sekundærlitteratur, eksempelvis fra forskning om forskningskvalitet, for å få innblikk i hvilke tekster det ofte henvises til. Dette er tekster som har en bred resepsjon gjennom å spille en fremtredende rolle i diskursen (Neumann 2010). Et annen tilsvarende strategi er å ta utgangspunkt i tekster som fremstår som monumenter/knutepunkter i diskursen (Andersen 1999).

For diskursen om forskningskvalitet kan eksempler på slike monumenter være offentlige dokumenter som NOU-er, og stortingsmeldinger på det forskningspolitiske området. For å kunne gripe diskursen kan det være hensiktsmessig ikke bare å forholde seg til de sentrale offisielle nasjonale dokumentene, men også undersøke andre tekster som for eksempel høringsinnspill, artikler og kronikker i media. Dette er viktig ikke minst for å fange opp andre representasjoner enn de som fremgår i de offisielle dokumentene.

Hva med avgrensning i tid? Det jeg analyserer er konstituert av alt som eksisterer, alt som er sagt og alt som er skrevet. Diskursen om forskningskvalitet må også sees som en totalitet av tidligere representasjoner. Det betyr imidlertid ikke at man i enhver diskursanalyse må tilbake til tidenes morgen. Neumann (2010) argumenterer for at spesielt viktige hendelser kan fungere som avgrensninger. For diskursen om forskningskvalitet kan innføringen av publiseringsindikatoren, eller det såkalte tellekantsystemet, være en slik hendelse. Samtidig kan det være et poeng å undersøke også noe av det som skjedde forut for dette, nettopp også for å undersøke hvordan publisering kobles til forskningskvalitet over tid. Til sist er det et viktig aspekt med avgrensningen å forsøke å identifisere opphavet til dagens forståelse av forskningskvalitet, eller det som Nietzsche har karakterisert som diskursens urene opphav (Neumann 2010).

Steg 2: Diskursens representasjoner og tregghet

Det andre steget handler om å identifisere diskursens representasjoner, eller om hvordan virkeligheten settes i tale. Et annet kan ord kan være virkelighetsforståelser (Neumann 2010). Hensikten er ikke å finne de opprinnelige meningene og virkelighetene, men å synliggjøre hvordan diskursen selv konstruerer sin virkelighetsforståelse om forskningskvalitet. Et godt utgangspunkt vil være å se nærmere på hvilke ord og begreper man bruker (Hammer 2003). Hvordan klassifiseres, grupperes og defineres forskningskvalitet? Hvilke spesifikasjonsmåter anvendes? Hvordan beskrives situasjonen for forskningskvalitet i Norge? Hvorfor er det viktig med forskningskvalitet? Hvilke talemåter er det man bruker? Hvor går grensene mellom diskursen og omverden? Hvilke utsagn oppleves som gyldige/ugyldige? Hva betegnes som positivt og negativt? Hva betegnes som normalt/unormalt?

Likedan er det et poeng å avdekke om det er trekk ved forståelsen av forskningskvalitet som er bestandige over tid. Dette dreier seg om diskursens lagdeling (Neumann 2010). Diskurser har en viss tregghet gjennom at det kan være vanskelig å forandre virkelighetsforståelsene. Trekk ved virkeligheter som forener er ofte vanskeligere å endre enn trekk som differensierer. Likedan forsterkes treggheten når virkelighetsforståelsene er knyttet til materielle gjenstander (Neumann 2010). En diskurs kan sees på som en reduksjon av muligheter. Diskursen forsøker å skape entydighet og det gjør den blant annet ved å avgrense og utelukke, eller ved å gjenta virkelighetsforståelser – gjerne ved å bygge på tidligere tekster og dermed forsterke relasjoner bakover i tid, og på den måten styrke autoriteten i argumentasjonen. Det som utelukkes betegnes gjerne som det diskursive feltet (Jørgensen & Phillips 2013). I denne studien er det nærliggende å spørre seg om det er trekk ved

forståelsen av forskningskvalitet som er bestandige i den grad de gjentas over tid og nærmest tas for gitt? En måte å tilnærme seg dette på, er å undersøke hva det snakkes enkelt om, hva som fremstår som mer sammensatt, hva man unngår, hva som er stabilt og hva som er mer foranderlig (Hammer 2003).

Hensikten med steg 1 og 2 er å belyse i hvilken grad det finnes en diskurs om forskningskvalitet med entydige grenser. Selv om man kan forvente at det vil finnes ulike virkelighetsforståelser om hva som er god forskningskvalitet og ikke, er det kanskje likevel sannsynlig at det meste vil sirkulere rundt noen få dominerende representasjoner. Det blir derfor viktig å synliggjøre disse. Om det bare eksisterer en virkelighetsforståelse kan man snakke om en lukket diskurs. Det er imidlertid sjelden og kanskje endog ikke mulig at en diskurs er fullstendig lukket, da det er vanskelig å se for seg at det ikke eksisterer andre virkelighetsforståelser (Neumann 2010). Analysen vil kunne avdekke om ulike virkelighetsforståelser eksisterer side om side. Her kan Bakhtins (1981) tenkning være til hjelp. Er det en diskurs preget av flerstemmighet? Ser man eventuelt tegn på at sentripetalkrefter forsøke å lukke eller å monologisere diskursen?

Det empiriske utgangspunktet for de to første stegene er på den ene siden de offisielle politiske dokumentene i perioden fra innføringen av tellekantsystemet og fram til i dag. Her vil særlig stortingsmeldinger være viktige, men også NOU-er og andre offentlige utredninger og utvalgsrapporter står sentralt. På den andre siden er det viktig å se nærmere på den offentlige debatten om tellekantsystemet. Dette betyr å inkludere debattinnlegg, kronikker og andre former for publikasjoner som tar for seg denne tematikken.

Analysens to første steg orienterer seg i all hovedsak mot den øverste boksen til venstre i den figur 1 – de abstrakte prosessene. Hva slags mening og kunnskapsinnhold får begrepet forskningskvalitet? Hvilke forståelser dominerer og skaper «sannheten» om forskningskvalitet? Å stoppe diskursanalysen der betyr imidlertid at man bare har gjort halve jobben. Diskurs er mer enn tekst og tale. Diskurs er også materialitet.

Steg 3: Diskursens materialitet

Mens de foregående stegene retter oppmerksomheten mot den språklige og meningsdannende dimensjonen ved diskursen, rettes nå blikket mot hvordan diskursen konstruerer virkelighet og skaper effekter. Utgangspunktet er at representasjonene eller virkelighetsforståelsene i diskursen setter omgivelsene i spill, og derved iscenesetter en virkelighet. Representasjonene har en form for sosial resonans som gjør at sosiale praksiser iscenesettes, og samtidig bidrar disse praksisene til å reproducere de regularitetene som representasjonene. Man kan snakke om at sosiale praksiser rutineres (Neumann 2010).

Å bevege seg inn i diskursens materialitet betyr også å gå inn nærmere inn i dimensjonene som er synliggjort i den teoretiske modellen. De to dimensjonene eller aksene som jeg beskrev som

henholdsvis «maktdimensjonen» og «kunnskapsdimensjonen» danner et overbyggende rammeverk for den videre analysen. Ikke fordi jeg tar utgangspunkt i modellens bokser eller dimensjonene i analysen, men mer fordi dimensjonene modellen synliggjør, går igjen mer implisitt i analysen.

Som jeg har vært inne på oppstår ikke diskursen ut av intet. Den er tvert imot forbundet og koblet til andre diskurser og praksiser. I en analyse av diskursens materialitet er det derfor viktig å redegjøre for konteksten. Dels virker diskursen i sammenheng med kontekstuelle forhold, dels innlemmes elementer fra denne konteksten i diskursen og dels bidrar konteksten til å støtte opp under den rådende diskursen. Flere sentrale kontekstuelle forhold kan knyttes til den liberale styringsrasjonaliteten, som desentralisering av makt, fremveksten av ulike styringsteknologier og ikke minst den økte vektleggingen av forskningens nytte og relevans. Å synliggjøre disse kontekstuelle faktorene betyr også å synliggjøre alle de ulike prosessene som spiller inn og bidrar i utformingen av diskursen om forskningskvalitet.

Fra kontekst beveger jeg meg mot diskursens virkelighetskonstruksjon og effekter. I den forbindelse ser jeg på hvordan virkelighetsforståelsene av forskningskvalitet konstituerer og konkretiserer ulike subjektposisjoner (Foucault 1972). Et viktig aspekt vil være å identifisere de subjektposisjonene som er virksomme i diskursen. For å identifisere subjektposisjonene må jeg se etter hvem det er som uttaler seg, fra hvilket ståsted, og hva gir akkurat den subjektposisjonen autoritet til å uttale seg? Hvem rettes utsagnene mot? Hvem er det som ansvarliggjøres? Hva er konsekvensene av dette? Hvem skal handle og gjøre hva? Hvilken rolle får ledelsen ved universitetene? Hvilken ledelse er det snakk om? Hvordan utøves ledelsen?

En diskurs er en reduksjon av muligheter (Jørgensen & Phillips 2013: 37). Mens analysen av diskursens innholdsside retter oppmerksomheten mot begrensningene som skapes gjennom meningsdannelse, vendes blikket her mot materielle handlingsbetingelser av språklig og ikke-språklig art og som iscenesetter sosiale praksiser og fysisk infrastruktur. I analysen er det et poeng å identifisere de materielle handlingsbetingelsene. Publiseringssindikatoren, siteringsindeksen og publikasjonskanaler har alle en materiell dimensjon som må redegjøres for. Materielle handlingsbetingelser av språklig art kan for eksempel knyttes til at noen og ikke alle publikasjonsformer godtas.

De materielle handlingsbetingelsene antas ikke bare å iscenesette sosiale praksiser, men også konkrete materielle størrelser som fysisk infrastruktur i form av så vel teknisk som organisatorisk infrastruktur. Eksempler på dette kan være vitenskapelige databaser og indekser. Etableringen av disse skjer heller ikke uten at noen utvikler og administrerer dem. Subjektposisjoner konstitueres og noen aktører må fylle dem. Systemer som ISI Web of Science og CRISTIN er sentrale i den sammenheng og likedan hvordan disse systemene skaper et behov for en rekke ulike administrative stillinger ved universitetene.

Kunnskapsdimensjonen og maktdimensjonen virker ikke bare langs sin egen akse, men også på tvers. Man skulle kanskje tro at mer desentralisering og mer individualisering gir større frihet, men styringsteknologiene hvor statistiske indikatorer og verktøy står sentralt, kan bidra til å fremme en form for instrumentalisering av friheten (Rose 1996). Det typiske er at når resultatmål kobles til statistiske indikatorer, så vil dette kunne føre til at man velger strategier og praksiser som lar seg måle av disse indikatorene og heller lar være å gjøre det som ikke kan måles. Når forskningsfinansiering kobles til kvantitative indikatorer kan det føre til at forskningspraksis styres inn mot å score høyt på disse indikatorene.

Nettopp forskningspraksis og hvordan denne iscenesettes utgjør hovedvekten av analysen. I samtale med forskerne rettes oppmerksomheten mot deres egen forskningspraksis, og ikke minst det som går på publiseringer og forholdet mellom vitenskapelige publiseringer og andre oppgaver. Jeg er opptatt av om det fra et forskerperspektiv er mulig med ulike strategier, eller om man i stor grad rutineres inn i praksiser som reproducerer den dominerende forståelsen av forskningskvalitet. Nelhans (2013) hevder forskere bevisst kan gjøre seg «siterbare» ved å tilpasse seg. Hvor bevisste er forskerne når det gjelder egen forsknings- og publiseringspraksis? Latour (1987) så den vitenskapelige artikkelen som en form for ressursmobilisering hvor det å bli referert til og sitert fra, markerte at man hadde fått etablert fakta. I den sammenheng er det interessant å finne ut hvem forskerne egentlig skriver for eller til.

Avslutningsvis i analysen går jeg inn i noen av dilemmaene som forskerne står overfor. Et første dilemma relaterer seg til om man skal prioritere vitenskapelige publiseringer som gir publikasjonspoeng, eller om man skal gjøre mer populærvitenskapelig formidling. Sistnevnte gir ingen publikasjonspoeng, men kan samtidig bidra til å synliggjøre en selv som forsker, universitetet og forskningen som sådan. For noen trenger ikke dette valget å representere et dilemma og man forsøker å gjøre begge deler. Med økt vektlegging av vitenskapelig publisering som et kvalitetsmål kan imidlertid dilemmaet bli forsterket. Et annet dilemma kan knytte seg til om man som forsker skal forfølge faglige interesser eller om forskningen skal tilpasses tematikken i utlysningene av forskningsmidler. Dette aktualiserer spørsmålet om hvor stort handlingsrom som finnes for teoriutvikling kontra den mer samfunnsnyttige forskningen. Et tredje dilemma kan oppstå i avveiningen mellom å prioritere vitenskapelige publiseringer framfor andre oppgaver. Å satse tungt på vitenskapelige publiseringer kan bety at man må nedprioritere andre oppgaver som for eksempel undervisning eller veiledning av studenter. Et fjerde og siste dilemma kobles til om man skal publisere i «lukkede» eller «åpne» publiseringskanaler? De mest anerkjente tidsskriftene er gjerne lukkede som en følge av de krever abonnement, mens de åpne tidsskriftene uten abonnement er mindre anerkjente og kanskje dermed også mindre attraktive.

Forskningsinstitutt som case

Om diskursanalysen utgjør studiens metodiske hovedgrep, kan man si at casestudien utgjør studiens tilnærming (Simons 2009). Casestudier defineres på ulike måter. Ifølge Yin (2009) er casestudie

velegnet når det fenomenet man undersøker er komplekst, og man stiller spørsmål av typen hvordan og/eller hvorfor for å finne ut av omstendigheter omkring fenomenet for å få en forståelse av det. Han definerer casestudie på følgende måte: *“A case study is an empirical inquiry that investigates a contemporary phenomenon in depth and within its real-life context, especially when the boundaries between phenomenon and context are not clearly evident”* (Yin 2009: 18).

Etttersom forskningspraksis er prosjektets empiriske utgangspunkt er det naturlig å søke mot der hvor forskning praktiseres. I Norge skjer dette i all hovedsak ved universitetene, forskningsinstituttene og til en viss grad i næringslivet. Med bakgrunn i at prosjektet skal undersøke effekter på forskningspraksis av kravet om vitenskapelige publiseringer, var det naturlig å se til forskningspraksis ved universitetet. Av praktiske årsaker fremstod NTNU som et naturlig valg i så måte. Av hensyn til prosjektets omfang og tiden til rådighet, var det videre nødvendig å avgrense universitetets forskningspraksis til et av universitetets institutter. Valget av ett av instituttene ved SVT-fakultetet handler dels om kjennskap til instituttet, og dels om at dette er et institutt som har satset ganske mye på vitenskapelige publiseringer. Utgangspunktet for at informanter fra dette instituttet kunne bidra med nyttig informasjon til studien var derfor god.

Fordelen med en casetilnærming er at den kan bidra til en dyptgående studie av forskernes praksis i deres egen praksishverdag. Casestudier er velegnet når man skal bruke ulike perspektiver for å identifisere hvordan praksisen fremstår og hvordan dette oppleves av de involverte. Videre er casestudier fleksible når det gjelder både tidsbruk og metodiske tilnærminger (Simons 2009).

Intervjuer – hensikt og form

Empirien i dette prosjektet består av to hovedkilder, tekst og intervjuer. Når det gjelder vurderinger av hvilke tekster som skal utgjøre det empiriske grunnlaget viser jeg til det som er skrevet under del 2 og den senere identifikasjonen av disse tekstene i analysedelen. Her konsentrerer jeg meg om den andre empiriske hovedkilden, intervjuene. Selv om ikke intervjuer er tekst, studeres de som tekst (Neumann 2010).

Hensikten med intervjuene er å få innsikt og innblikk i forskningspraksis ved instituttet. Noe av poenget er å stille spørsmål som lokker respondentene til å fortelle og ordlegge seg nærmest mulig det de ville ha sagt og gjort i praksis. Det kan for eksempel gå på å forsøke å få dem til å fortelle historier med forankring i konkrete erfaringer og opplevelser. Under intervjuene blir det viktig å lytte til hva de trekker fram, hvordan ulike elementer kobles eller ikke kobles sammen, hva slags begreper og talemåter de bruker og hvilke strategiske retningsvalg de fremmer.

Intervjuene er lagt opp som dybdeintervjuer eller delvis strukturerte intervjuer. Målet med dybdeintervjuer er å skape en situasjon som er gunstig for en relativt fri samtale (Tjora 2013). I intervjuene valgte jeg å ta utgangspunkt i tre hovedtema, forskningspraksis, ledelse og styring, samt forskningskvalitet. Hvert tema bestod av flere åpne spørsmål. Jeg hadde på forhånd ikke satt opp

oppfølgingsspørsmål fordi jeg tenkte at det var bedre at disse ble tatt der og da, og i tråd med samtalen slik den skred fram. Fordelen med åpne spørsmål er at det gir stor fleksibilitet og mulighet til å gå i dybden (Thagaard 2013). Nettopp fordi jeg er ute etter historier og opplevelser fra forskningspraksis er det viktig å tillate digresjoner (Tjora 2013). Dybdeintervjuer er særlig egnet der hvor man ønsker å få vite mer om meninger, hvordan mening skapes, opplevelser, forståelse av egen virkelighet og erfaringer (Kvale 1997). Ettersom noe av hensikten var å få til samtaler med god flyt, valgte jeg i størst mulig grad å frigjøre meg fra strukturen i intervjuguiden (vedlegg 2) uten at jeg valgte å droppe noen av temaene eller de åpne spørsmålene. Jeg startet hvert intervju med et relativt åpent oppvarmingsspørsmål, og responsen på dette førte stort sett til en naturlig overgang til et av temaene.

Respondentene

I et prosjekt som dette ligger det noen naturlige begrensninger i hvor mange respondenter man kan ha. Vel så viktig er det å ha et reflektert forhold til om flere respondenter faktisk tilfører relevant og kritisk kunnskap. For meg var det helt avgjørende å få tak i respondenter som kunne bidra til å belyse oppgavens problemstillinger. Rekrutteringen må dermed sies å være strategisk (Tjora 2013).

Ettersom oppgaven retter søkelyset mot forholdet mellom vitenskapelige publiseringer og forskningspraksis, og fordi studien er av det omfanget den er, valgte jeg å konsentrere rekrutteringsprosessen blant forskere ved instituttet. Jeg kunne for eksempel vurdert å intervju respondenter fra ledelsen, men dette ville blitt for omfattende og det ville også kunne ha redusert generaliseringsverdien av funnene. Hvilke forskere skulle jeg forsøke å rekruttere? Ettersom jeg ønsket å finne ut mer om forholdet mellom vitenskapelig publisering og forskningspraksis, var jeg utgangspunktet interessert å rekruttere forskere som representerte litt ulike strategier til dette med vitenskapelig publisering. Jeg forsøkte derfor bevisst å rekruttere forskere med relativt stor vitenskapelig produksjon, forskere med relativt stor grad av populærvitenskapelig produksjon og forskere med relativt lite vitenskapelig publisering.

Jeg tok kontakt med forskerne pr. e-post. Jeg lyktes å gjøre avtaler to forskere med stor vitenskapelig produksjon og to med stor populærvitenskapelig produksjon (de hadde i tillegg en relativt stor vitenskapelig produksjon). Jeg lyktes imidlertid ikke å oppnå noen respons hos de med lite publisering. Det betyr også at det blir vanskelig å si noe om forskningspraksis til de som publiserer lite. Som en alternativ strategi valgte jeg isteden å rekruttere to forskere som var relativt ferske ved instituttet. Dette kunne bidra til å belyse noe av forventningene som stilles til forskerne ved instituttet og samtidig kunne de si noe om i hvilken grad vitenskapelige publiseringer er et viktig kriterium ved ansettelser. Jeg hadde dermed seks respondenter, hvilket fremstod som et egnet antall i forhold til empiri og omfang. Alle intervjuene ble gjennomført på instituttet. Det ble satt av halvannen time til hvert intervju. Det ble tatt lydopptak av intervjuene, som så ble transkribert i sin helhet. Kvale (1997) hevder at transkriberingen kan gjøres ut fra hva som er hensiktsmessig i den konkrete situasjonen. Jeg valgte imidlertid å transkribere alt i sin helhet.

Etiske betraktninger

Foruten generelle aspekter som tillit, gjensidighet, konfidensialitet og respekt, relaterer de etiske betraktningene seg til spørsmål om anonymisering (Tjora 2013). Intervjuene kan potensielt sett frembringe informasjon som andre kollegaer finner problematisk. I utgangspunktet ønsket jeg ikke anonymisering og orienterte om dette. Det ble også søkt NSD (se vedlegg 4). For fire av de seks var dette greit. De to siste ønsket imidlertid anonymisering av navn og den ene av disse også av instituttet. Dermed ble det «et institutt ved SVT-fakultetet». Det vil foreligge en mulighet for at informantene blir gjenkjent. Sitatene jeg bruker i studien er derfor oversendt til respondentene for en sitatsjekk. Dette sikrer at om de skulle bli gjenkjent, så har de i alle fall bekreftet at de står inne for sitatene jeg bruker i studien (Tjora 2013).

Oppsummering

Analysen som skisseres, struktureres rundt to hoveddeler. Første del tar for seg diskursens innholdsside, hvor hovedhensikten er å belyse i hvilken grad det eksisterer en diskurs med entydige grenser. Dette betyr i første omgang å avgrense diskursen om forskningskvalitet i tid og rom. Deretter handler det om å identifisere diskursens representasjoner og treghet. Et sentralt aspekt i dette er å analysere hvordan meningsinnholdet i forskningskvalitet konstrueres. Den andre delen av analysen tar for seg diskursens materialitet og hvordan diskursen konstruerer en virkelighet som får ulike effekter og skaper ulike dilemmaer for forskningspraksis. Oppmerksomheten rettes i første omgang mot hvordan diskursen konstituerer ulike subjektposisjoner og etablerer en rekke materielle handlingsbetingelser for forskningspraksis. I analysen av effekter på forskningspraksis vil det å identifisere ulike strategier blant forskerne stå sentralt. Til sist drøfter jeg ulike dilemmaer som forskerne kan møte i sin praksis.

III Analyse

There are no facts, only interpretations – Friedrich Nietzsche

Innledning

Jeg har valgt å dele analysen inn i to hoveddeler. Den første delen retter oppmerksomheten mot diskursens innholdsside, mens den andre delen setter diskursens materielle dimensjoner og dens effekter på forskningspraksis i fokus. Diskursens innholdsside struktureres rundt to hovedgrep: *Avgrensning av diskursen og identifisering av diskursens representasjoner og dens treghet*. Første del av analysen retter oppmerksomheten inn mot problemstillingen: I hvilken grad eksisterer det en diskurs om forskningskvalitet med entydige grenser?

I analysens andre del legger jeg særlig vekt på tre aspekter. For det første konteksten hvor fenomener som desentralisering av makt, styringsteknologier og forskningens rolle står sentralt. For det andre har diskursen ulike effekter. Hvilke subjektposisjoner konstitueres? Hvilke materielle handlingsbetingelser eksisterer og hvordan iscenesettes forskningspraksis generelt og forskningsstrategier mer spesielt? Til sist ser jeg på fire ulike dilemmaer: Vitenskapelig publisering eller populærvitenskapelig formidling? Tilpasse forskningen eller kjøre sitt eget løp? Vitenskapelig publisering eller andre oppgaver? Vitenskapelig publisering i lukkede eller åpne publiseringskanaler?

Steg 1 – Avgrensning av diskursen

Innledning

Et naturlig utgangspunkt for nåtiden er noen av de gjeldende offisielle dokumentene på det forskningspolitiske området. Meld. st. nr. 7 (2014-2015), Langtidsplan for forskning og høyere utdanning 2015-2024 og Meld. st. nr. 18 (2014-2015), Konsentrasjon for kvalitet, er begge tekster som kan inngå som monumenter i diskursen. I avgrensningsøyemed er de imidlertid også et godt egnet startpunkt av særlig to grunner. For det første sier de noe om dagens offisielle forståelse av forskningskvalitet. For det andre vil tekstene, gjennom hvordan de kobler seg til og iscenesetter andre praksiser, diskurser og teknikker, bidra til å peke ut andre relevante tekster som kan bidra til avgrensningen i tid og rom.

Kvalitet og hvordan øke den

I langtidsplan for forskning og høyere utdanning slås det fast at:

«Norske forskere blir sitert mindre enn forskere fra andre skandinaviske land. Norge har færre forskere som publiserer i anerkjente tidsskrifter som Nature og Science, og færre forskere som er blant de 10 prosent mest siterte forskerne i verden. Norske forskere når ikke opp i European Research Council (ERC) i samme grad som sine nordiske kolleger. Norske universiteter har færre publikasjoner per ansatt, selv om utviklingen har vært god de siste årene. Vi må derfor ha høyere ambisjoner.» (Meld. st. nr. 7 (2014-2015): 39).

I Meld. st. nr. 18 (2014-2015) knyttes forskningskvalitet til frembringelsen av ny kunnskap. «*Utover dette må følgende kriterier oppfylles for at forskningen skal ha høy kvalitet: Originalitet, soliditet og faglig relevans eller samfunnsmessig nytteverdi*» (Meld. st. nr. 18 (2014-2015): 17). Videre:

«Anerkjente indikatorer på forskningskvalitet er omfanget av vitenskapelig publisering og eksterne forskningsinntekter fra konkurransebaserte arenaer som Forskningsrådet og EU. Felles for disse indikatorene er at de bygger på resultater fra arenaer der fagfeller vurderer kvalitet. Fagfellers siteringer av publisert arbeid brukes dessuten som en indikator på gjennomslagskraft og synlighet, og dermed som kvalitetsindikator i forskning» (Meld. st. nr. 18 (2014-2015): 17-18).

Kvalitet knyttes først og fremst til hvordan man kan vurdere og/eller måle kvalitet. Vitenskapelige publiseringer, siteringer, ekstern finansiering og evalueringer trekkes fram som indikatorer på kvalitet. Det er særlig tre forhold som trekkes fram når det er snakk om å heve kvaliteten. Ledelse av institusjonene, internasjonalisering og statlige tiltak. Forskningsinstitusjonene selv ansvarliggjøres gjennom at de «*må legge til rette for en kvalitetskultur som dyrker frem og tar vare på de beste. Dette kan innebære at institusjonene prioriterer enkelte fagområder og forskere høyere enn andre*» (Meld. st. nr. 18 (2014-2015): 40). Ledelsens rolle ved institusjonene trekkes fram som spesielt viktig.

«Internasjonale erfaringer viser at de institusjonene som lykkes med å utvikle gjennombruddsforskning, har dyktige ledere med klare visjoner. Disse lederne fremmer kvalitet gjennom strategisk rekruttering og klare prioriteringer av ressursene, kombinert med systemer for intern kvalitetssikring.» (Meld. st. nr. 18 (2014-2015): 23).

Internasjonalisering er et annet gjennomgående trekk i begge stortingsmeldingene. Meld. nr. 7 (2014-2015) slår fast at «*verdensledende fagmiljøer påvirker verden*» (Meld. nr. 7 (2014-2015): 39). Det understrekes at norsk forskning må være synlig internasjonalt også for å dra nytte av kunnskap fra de fremste internasjonale fagmiljøene. Meld. nr. 18 (2014-2015) viser til at norske miljøer har lave eksterne forskningsinntekter ikke bare fra Norges forskningsråd, men også fra EUs programmer. I følge stortingsmeldingen er tildelinger fra slike konkurransearenaer et uttrykk for både ambisjonsnivå og kvalitet i fagmiljøet. Meldingen trekker også fram betydningen av internasjonalisering når det gjelder publisering.

Statlige tiltak kan knyttes til finansiering og hvordan en «*større andel av den offentlige finansieringen av institusjoner som utfører forskning og høyere utdanning skal dreies mot toppkvalitet*» (Meld. st. nr. 7 (2014-2015): 40). Videre understrekes det at satsingen må rettes mot «*institusjoner og fagmiljøer som dokumenterer god kvalitet*» (Meld. st. nr. 7 (2014-2015): 42). Meld. nr. 18 (2014-2015) poengterer at på grunn av den store friheten universitetene har, så har man også et stort selvstendig ansvar for den kontinuerlige forbedringen.

Hva betyr dette for avgrensningen?

Hensikten med denne studien er ikke å vurdere om vitenskapelig publisering, sitering eller ekstern finansiering er gode indikatorer på forskningskvalitet, men snarere problematisere hvordan det har blitt slik og hvilke effekter dette kan få. Hvordan har vitenskapelig publisering blitt en «*anerkjent*

indikatorer på forskningskvalitet»? Hvor finner man opphavet til en slik virkelighetsforståelse? Hvor finner man det Nietzsche kalte diskursens urene opphav? (Neumann 2010).

De to stortingsmeldingene som har fungert som et startpunkt for nåtidens offisielle forståelse av forskningspolitikk gir en rekke ulike indikasjoner på hvor jeg bør lete videre. Det er for eksempel nærliggende å spørre hvordan tidligere stortingsmeldinger og NOU-er på forskningsfeltet har fremstilt forskningskvalitet. Er det kvaliteten i forskningen som sådan eller indikatorer på kvalitet som har vært i fokus? Hvilke indikatorer har blitt vektlagt?

Den tydelige koblingen til indikatorer som vitenskapelig publisering og siteringer henleder oppmerksomheten mot systemer for dokumentasjon av forskning, publiseringsindikator og andre indikatorer. Hvordan har utviklingen av indikatorer skjedd og i hvilken grad har dette vært en del av det forskningspolitiske feltet? Er det mulig å peke på viktige hendelser som kan bidra til avgrensning av diskursen? (Neumann 2010). Også her vil stortingsmeldinger, NOU-er, men også utvalgsinnstillinger og rapporter fra for eksempel Universitets- og høgskolerådet (UHR), NIFU og Norges Forskningsråd (NFR) være relevante. Evalueringer og andre publikasjoner fra NFR kan også være relevante ettersom nettopp evalueringer trekkes fram når det gjelder kvalitet.

I hvilken grad har forskningens nytteverdi blitt vektlagt? Hva med universitetenes rolle og deres uavhengighet og institusjonelle autonomi? Hvordan har de blitt styrt politisk? Ser vi endringer i styringsrasjonaliteten? Her er det nærliggende å se på konteksten og ikke minst offentlige reformer og effektiviseringer av offentlig sektor som tar til for alvor på 1980-tallet. Hvordan har finansieringssystemet vært innrettet og i hvilken grad har dette blitt koblet til resultater og kvalitet tidligere? Hvordan har ledelse ved institusjonene tidligere blitt vektlagt og hva slags ledelse?

Diskursens urene opphav

Det kan være et poeng å understreke at selv om tekstene er viktige, så er det ikke bare teksten som sådan jeg er interessert i, men også hvordan den inngår i prosesser og nettverk som konstruerer en forståelse av forskningskvalitet – og samtidig avgrenser mot andre mulige forståelser. «*Diskurser dukker ikke opp som troll av eske. De frambringes av mennesker ved hjelp av konkrete instrumenter, i bestemte praksiser, innenfor bestemte institusjoner*» (Schaanning 1996b: 1). For bedre å få grep om avgrensningen er det verdt å undersøke diskursens opphav gjennom et kort historisk sveip.

Et historisk sveip

Den planmessige og til dels detaljerte styringen som kjennetegnet mye av den velferdsstatsdiskursen som vokste fram i etterkrigstiden, ble stadig mer utfordret av det man kan kalle liberalistiske strømninger. Reformen innenfor offentlige virksomheter ble gjerne omtalt som modernisering av offentlig sektor, hvor noen av de uttalte målsettingene var å avgrense offentlig virksomhet, effektivisere forvaltningen og gjøre den mer resultatorientert (Frølich 2004). Markedslogikken ble den regulerende logikken, ikke bare på det økonomiske feltet, men også på det statlige feltet. Rune

Slagstad beskriver den nye politikken som et nytt styringsregime og en styringsfilosofi som bygger på markedstenkning (Slagstad 1998).

I NOU 1984:23 foreslås innføring av virksomhetsplanlegging med direkte henvisning til markedet som styringsideal, og dette begrunnes med «*de svakheter som følger av at offentlig virksomhet ikke utsettes for samme produktivtetspress som bedrifter i det private markedet*» (NOU 1984:23: 6). I 1987 vedtar Stortinget at alle statlige virksomheter skal innføre virksomhetsplanlegging innen utgangen av 1990 (Thorsvik 1991). Det betyr at også universitetene er underlagt de samme styringsprinsippene som resten av offentlig sektor. Ved hjelp av målrettet politisk styring skulle effektiviteten økes og forbedres ved universitetene. Universitetene ble i økende grad omtalt som «kunnskapsbedrifter» (Bleiklie 1996).

Mens organisering og finansiering av universiteter og høyskoler var sentrale tema i både St. meld. nr. 35 (1975-1976), St. meld. nr. 19 (1980-1981) og St. meld. nr. 60 (1984-1985), bringer NOU 1988:28 behovet for en gjennomgående kvalitetsheving på dagsorden. Kvalitet i forskningen kobles til originalitet, kreativitet og høyrisikotenkning. Det foreslås systematiske evalueringer av FoU-miljøene, men det advares samtidig mot bruk av enkle indikatorer da dette kan føre til taktiske tilpasninger. Behovet for politisk styring understrekes særlig når det gjelder behovet for å prioritere mellom fag og forskningsfelt. NOU-en foreslår også å erstatte budsjettstyring med målstyring.

I NOU 1989:5 drøftes organiseringen av statlige virksomheter. Spørsmålet var hvordan man kunne få til en mer effektiv styring, bedre tjenester og økt politisk måloppnåelse. Et sentralt poeng her er at statlige virksomheter ikke burde organiseres uten fra en felles mal. Samtidig hevdes det at staten burde utforme de prinsipielle og strategiske målsettingene. Virksomhetene burde imidlertid tilpasse organiseringen etter virksomhetens formål og likedan burde virksomhetene selv iverksette de praktiske løsningene innenfor de rammene som er trukket opp av staten. I tillegg får de statlige virksomhetene, som for eksempel universitetene, et større ansvar når det gjelder å dokumentere, måle og evaluere egen virksomhet.

Utviklingen av virksomhetsplanlegging som dominerende styringsprinsipp må også sees på bakgrunn av den internasjonale trenden med New Public Management (NPM), hvor bedriftsøkonomiske prinsipper og markedslogikk står sentralt. Sentrale aspekter ved NPM er mål- og resultatstyring med resultatmål, rapportering på resultat, insentiv- og straffesystemer. Gjennom utvikling av målesystemer skal det være mulig å kontrollere måloppnåelse gjennom resultatindikatorer (Christensen & Læg Reid 2001). Andre viktige aspekter i dette er økt desentralisering av makt, avbyråkratisering, økt fokus på brukermedvirkning og en generell opptatthet av forholdet mellom bruk av ressurser og oppnådde resultater.

Universitetene og høyskolenes tilknytningsform er gjenstand for diskusjoner og drøftelser gjennom 1980- og 1990-tallet. Både St. meld. nr. 40 (1990-1991) og St. meld. nr. 35 (1991-1992) slår fast at

universitetene og høyskolene skal være forvaltningsorganer. I NOU 1993:24 foreslås det at institusjonene skal være forvaltningsorganer med særlig fullmakter. Dette ble imidlertid ikke drøftet eller fulgt opp av senere innstillinger i stortinget. I 1993 ble de fem eksisterende forskningsrådene fusjonert til Norges forskningsråd (NFR). Dette markerte et betydelig avvik fra hvordan de fleste andre land organiserte tilsvarende virksomheter. Det som kanskje særlig var uvanlig var at finansieringen av næringsrettet forskning og universitetsbasert forskning var knyttet til samme virksomhet (Skoie 2005).

På begynnelsen av 1990-tallet var det også en gryende interesse for dokumentasjon av forskning. Forskningsrådenes samarbeidsutvalg tar i 1990 initiativ til å etablere et fellessystem for forskningsinformasjon. I 1993 gis det nyetablerte Norges forskningsråd oppgaven å utrede et nytt nasjonalt system for forskningsinformasjon (Ryste 2011). Forslaget legges fram i 1997, hvor NFR går inn for en todelt modell hvor man først registrerer lokalt ved institusjonene, for deretter å eksportere dataene til en nasjonal database. Mye av bakgrunnen for disse initiativene var grunnet i et behov for utveksling av data mellom prosjekter, samt at det skulle gjøre det enklere å formidle hva det ble forsket på (Ryste 2011).

I 1997 kom den første av NFRs indikatorrapporter om tilstanden i norsk forskning. De hevdet at selv om de bibliometriske indikatorene kan si noe om resultater, så skriver de at antallet publiseringer ikke sier noe om kvalitet (NFR 1997). Indikatorrapporten utgis annet hvert år fram til 2009, deretter hvert år. Det kan også nevnes at det i 1998 etableres en arbeidsgruppe som skulle videreutvikle database for statistikk om høyere utdanning. Deres mandat var å lage et forslag til indikatorer som kunne gi indikasjon på forskningens omfang og kvalitet (Forskningsutvalget 2002).

St. meld. nr. 39 (1998-1999), *Forskning ved et tidsskille*, er interessant på flere måter. Den drøfter kvalitet i forskningen og i hvilken grad kvalitet kan måles. Meldingen kobler viktigheten av kvalitet til økt internasjonalt samarbeid og konkurranse og hevder at de økte kravene til kvalitet dette medfører, kommer i tillegg til «klassiske kvalitetskrav» (St. meld. nr. 39 (1998-1999): 129). Videre vises det til undersøkelser som viser «at norske forskere publiserer mindre og blir mindre sitert enn sine nordiske kolleger» (St. meld. nr. 39 (1998-1999): 129). I meldingen understrekes det at kvalitet skal belønnes og derfor skal «spesielt lovende og spesielt gode forskningsmiljøer (...) gis bedre vilkår enn gjennomsnittet» (St. meld. nr. 39 (1998-1999): 129).

Meldingen er interessant fordi den også problematiserer om forskning bør styres, og hvordan man kan fremme kvalitet. Meldingen forsvare styring av forskningen med bakgrunn i «*forskningens økte betydning*» (St. meld. nr. 39 (1998-1999): 125). Dette gir samfunnet rett til innsyn. Ettersom det offentlige støtter forskningen med betydelige beløp, «*bør det stilles krav om effektiv bruk med sikte på bedre mål- og resultatoppnåelse*» (St. meld. nr. 39 (1998-1999): 125). Samtidig understrekes nødvendigheten av å ivareta forskningens egenart og at styringen må tilpasses dette. Når det gjelder finansieringen, så varsler meldingen om endringer i grunnbevilgningene gjennom at man deler den

opp i to komponenter. Den ene er en ren forskningskomponent hvor man ønsker at «*kvalitetsvurderinger generelt bør gis økt vekt ved fordeling av forskningsmidler*» (St. meld. nr. 39 (1998-1999): 132). Forskningskomponenten beregnes ut fra ulike indikatorer, som for eksempel studenttall, rapporter og evalueringer. Publikasjoner er ikke nevnt i den sammenheng. Meldingen gir klare føringer for strengere prioriteringer, økt konsentrasjon og spissing av forskningsinnsatsen ved institusjonene.

Det understrekes at evalueringer også skal brukes av institusjonens ledelse: «*kvalitetssikring og evaluering av egen virksomhet er først og fremst den enkelte institusjons ansvar*» (St. meld. nr. 39 (1998-1999): 131). Likevel, det «*viktigste kvalitetssikringstiltaket innenfor universiteter og høgskoler vil imidlertid være å videreutvikle de faglige ledelsesfunksjonene på alle nivåer*» (St. meld. nr. 39 (1998-1999): 131). I meldingen legges det også til: «*I siste instans vil kvalitetssikring også være et ansvar som den enkelte forsker må påta seg*» (St. meld. nr. 39 (1998-1999): 131). NOU 2000:14 følger opp St. meld. nr. 39 (1998-1999), ved å fremheve at kvalitet i forskningen må stå i fokus. Også her vises det til at den «*vanligste måten å foreta overordnede vurderinger av forskningskvalitet på er å ta utgangspunkt i bibliometriske indikatorer basert på artikkelproduksjon og siteringer*» (NOU 2000:14: 232).

I St. meld. nr. 27 (2000-2001) (Kvalitetsreformen) slås det fast at «*målsettingen skal være forskningsmiljøer som utmerker seg i verdensklasse*» (St. meld. nr. 27 (2000-2001): 4). Det påpekes at internasjonaliseringen gir nye utfordringer, men at «*målet er ikke at vi skal tilpasse oss markedskreftene, men å være best på kvalitet og produktivitet*» (St. meld. nr. 27 (2000-2001): 5-6). I følge meldingen er det tid for et skikkelig kvalitetsløft både i forskning og høyere utdanning. «*Vi må skaffe oss skikkelige verktøy for å undersøke kvaliteten på alle nivåer. Vi trenger å innhente og få kunnskap om de kvalitative sidene ved utdanningen. Her må alle finne seg i å bli vurdert*» (St. meld. nr. 27 (2000-2001): 8). I denne, som i tidligere meldinger, understrekes behovet for å belønne kvalitet. Det foreslås en tre-delt modell, hvor forskningsfinansiering er en av disse. Man foreslår å:

«*Tildele en del av forskningsmidlene på bakgrunn av en incentivbasert beregningsmodell med kvantitative indikatorer. Selv om det er måletekniske problemer knyttet til dette, mener departementet at det kan utarbeides modeller som fanger opp ulikhet i forskningsmengde og – kvalitet mellom institusjonene*» (St. meld. nr. 27 (2000-2001): 76).

Indikatorene som nevnes for universitetene er i denne sammenheng antallet uteksaminerte master- og doktorgradskandidater, antallet førstestillinger og tildelte midler fra EU og NFR. I tillegg foreslås det at forskningsfinansieringen baseres på «*særskilte strategiske forskningsmidler, fordelt ut fra resultater fra evalueringer, nasjonale faglige prioriteringer, samt institusjonenes egne forskningsstrategier*» (St. meld. nr. 27 (2000-2001): 78).

Kvalitetsreformen følger opp NOU 2000:14, gjennom at institusjonene nå skal få status som forvaltningsorganer med særskilte fullmakter, noe som også ble foreslått i NOU 1993:24. Med det gis

institusjonene «*større frihet i faglige, økonomiske og organisatoriske spørsmål*» (St. meld. nr. 27 (2000-2001): 63). Meldingen varsler også endringer i styresammensetningen. «*Andelen eksterne styremedlemmer økes, på bekostning av tilsatte ved institusjonene*» (St. meld. nr. 27 (2000-2001): 69). I NOU 2001:29 drøftes måling av kvalitet i forskning og det foreslås at kvalitet kan måles i antall publiseringer og siteringer. «*Det er viktig med indikatorer som kan si noe om resultatene av ressursinnsatsen. Det kan være aktuelt å utvikle andre indikatorer som kan gi informasjon om utviklingen i kvaliteten*» (NOU 2001:29: 252). NSD fikk i oppgave å utvikle den todelte modellen for dokumentasjon av forskning som ble foreslått av NFR i 1997. I løpet av en fireårsperiode utviklet de Nasjonal forskningsinformasjon (NFI). Dette skulle være en database over prosjekter og resultater, men inneholdt stort sett data fra NFR, da institusjonene selv ikke hadde begynt å registrere data i et slikt omfang.

Kvalitetsreformen hadde vedtatt en forskningskomponent basert på en kvantitativ indikatormodell, men eksisterende indikatorer ble ikke ansett for å være gode nok (UHR 2004). Gunnar Sivertsen ved NIFU fikk derfor i oppdrag å lage et vurderingsnotat om hvordan bibliometri kunne brukes. Her foreslås vitenskapelige publiseringer som indikator (Sivertsen 2002). Det ble også foreslått en ny modell for rapportering, hvor forskernes egenrapportering kobles til data i ISI-basen. I tillegg foreslås det å opprette en egen Norsk vitenskapsindeks som ikke ble dekket opp av de internasjonale kildene (Sivertsen 2002). Omtrent samtidig satte forskningsinstitusjonene i gang et arbeid gjennom UHR for å komme i gang med det nasjonale arbeidet med dokumentasjon av forskning. UHR fikk så i oppdrag å utarbeide forslag til register, mens NIFU ved Sivertsen får i oppdrag å utrede hvilke bibliografiske datakilder som kan inngå i systemet. Dette resulterer i innstillingen *Dokumentasjon av vitenskapelige publikasjoner* (UHR 2003) og utredningen *Bibliografiske datakilder til dokumentasjon av vitenskapelige publikasjoner* (Sivertsen 2003). UHR får i 2003 i oppdrag å koordinere og videreføre dette arbeidet.

Mandatet til UHR var tuftet på å bidra til kvalitetsmessig bedre og mer pålitelig dokumentasjon av vitenskapelig publisering (UHR 2004). Hensikten var å få en mer resultatorientert finansiering av forskning. Den tellende rapporteringen av publikasjoner i finansieringssystemet ble avgrenset til vitenskapelige publikasjoner på to ulike nivåer. Nivå 1 er alle publikasjoner som tilfredsstiller kravene til definisjonen av vitenskapelige publisering, mens nivå 2 er vitenskapelig publiseringer i publiseringsskanaler som oppfattes som ledende eller utgir de mest betydningsfulle publikasjonene (UHR 2004).

Høsten 2004 varslet regjeringen innføring av den nye indikatoren i statsbudsjettet. I 2005 skulle institusjonene rapportere på publiseringer i 2004, som så skulle telle i budsjettet for 2006 (St. prp. Nr. 1 (2004-2005)). I St. meld. nr. 20 (2004-2005), ble publiseringsindikatoren også bekreftet som en del av det nye grunnlaget for forskningsfinansiering. Med det var også det såkalte «tellekantsystemet» innført.

Oppsummering

Den korte historiske gjennomgangen antyder en bevegelse i hvordan forskningskvalitet fremstilles – fra oppmerksomhet mot iboende egenskaper av kvalitet som originalitet og nytenkning, til en økt oppmerksomhet mot hvordan man skal måle kvalitet. Dette skjer parallelt med at universitetene underlegges en liberalistisk styringsrasjonalitet med økt oppmerksomhet på resultat- og måloppnåelse. En tredje parallell prosess er arbeidet med å utvikle et indikatorbasert system for dokumentasjon av forskning. På tross av alle usikkerhetsmomentene med slike målinger vedtas det å innføre en kvantitativ orientert publiseringsindikator.

Det mest markante trekket i den historiske gjennomgangen er hvordan en økonomisk og liberal rasjonalitet blir stadig mer fremtredende. Dette er i samsvar med Foucault (2002) som hevder at den markedsøkonomiske tenkningen sprer seg til alle sfærene av samfunnet. På tross av en alltid tilstedeværende ambivalens til å kunne måle kvalitet kvantitativt, etableres publiseringsindikatoren. Ikke fordi den sier noe om iboende kvaliteter ved forskningen, men fordi den skal fungere som et måle- og sammenligningsgrunnlag for fordeling av forskningsmidler.

Den samme økonomiske rasjonaliteten er synlig når forskning og delvis kvalitet i økende grad knyttes til samfunnsnytte. Forskningen skal bidra til å løse utfordringer. Og siden det offentlige bruker såpass store ressurser, må man få noe igjen. Det må skje en avkastning. Forventningene til at universitetene og forskningen orienterer seg mot markedet og brukerne øker og vektleggingen og forventningene til ledelsen ved institusjonene forsterker inntrykket av en voksende økonomisk rasjonalitet. Samtidig skjer det en betydelig delegering av makt til institusjonene. Med større frihet følger imidlertid også større ansvarliggjøring for å heve kvaliteten og nå målene. Dette kan sees som et uttrykk for den individualiserte maktformen, hvor institusjonene i økende grad integreres i styringen av seg selv (Foucault 2002, Hammer 2008).

Neumann (2010) peker på at viktige hendelser kan fungere som et startpunkt for diskursanalyser. Innføringen av tellekantsystemet kan således fungere som en måte for å avgrense diskursen i tid og rom, og samtidig være et egnet startpunkt for den videre analysen. Samtidig er det ikke slik at innføringen av tellekantsystemet innfører noe helt nytt. Som vi har sett har det vært en bevegelse over lengre tid. Grunnen til at det likevel kan fungere, er at etableringen av tellekantsystemet også markerer en sammensmelting av ulike prosesser eller strømninger om man vil. Forskningskvalitet blir mer formelt knyttet til kvantitative indikatorer på kvalitet (som vitenskapelige publiseringer). Samtidig bidrar publiseringsindikatoren til en tydelig kobling mellom styring og forskningskvalitet. Til sist kobles styring og forskningskvalitet til ulike systemer for dokumentasjon av forskning.

Steg 2 – Diskursens representasjoner og treghet

Innledning

Nå som avgrensningen for den videre analysen er lagt, rettes oppmerksomheten mot diskursens representasjoner og treghet. «*Representasjonene er ting og fenomener i den tapning de fremstår for oss, altså ikke tingene i seg selv, men tingene silt gjennom det som kommer mellom oss og verden: språket, kategoriene osv.*» (Neumann 2010: 33). Et annet ord for representasjoner er virkelighetsforståelser (Neumann 2010).

Hensikten er å identifisere hvordan meningsinnholdet i forskningskvalitet konstrueres. På den måten kan jeg bidra til å belyse i hvilken grad diskursen om forskningskvalitet fremstår som entydig. Dette betyr at jeg ser nærmere på ord og begreper som brukes, hvordan forskningskvalitet defineres og hvordan det blir spesifisert. Hvordan man gjennom positiv og negativ talemåte fremhever noe, men utelukker andre ting vil stå sentralt. Likedan hva som betegnes som normalt, unormalt, ønsket og uønsket. Videre, hva er det som ikke problematiseres? Hva snakkes det lett om? Gjennom å avdekke de dominerende representasjonene kan man også si noe om man har en diskurs med en eller flere dominerende representasjoner eller virkelighetsforståelser. Er det en diskurs som bærer preg av å være lukket eller mer preget av flerstemmighet? (Neumann 2010, Bakhtin 1981).

De empiriske kildene til denne delen av analysen består i all hovedsak av tekstdokumenter, som offisielle politiske dokumenter som stortingsmeldinger, NOU-er, innstillinger og høringsuttalelser på det forskningspolitiske området, evalueringer, rapporter og strategidokumenter fra NFR, universiteter og forskningsmiljøer. I tillegg inkluderes tekster fra den offentlige debatten som kronikker, innlegg og artikler i ulike media.

Hvordan konstrueres «forskningskvalitet»?

Publiseringsindikatoren

Utgangspunktet er at meningsinnholdet i begrepet «forskningskvalitet» ikke er gitt, men tvert imot noe som konstitueres som følge av ulike praksiser i samfunnet. Ulike praksisformer henger sammen på spesifikke måter og inngår i et system av forhold. Ulike utsagn, teknikker, tekster og praksiser griper inn i hverandre og understøtter hverandre i å skape mening (Schaanning 1997).

La meg begynne med startpunktet i diskursavgrensningen. Innføringen av publiseringsindikatoren eller det såkalte tellekantsystemet. Publiseringsindikatoren presenteres i rapporten *Vekt på forskning* (UHR 2004) som var utarbeidet av UHR på oppdrag fra Utdannings- og forskningsdepartementet. Det understrekes at arbeidet var en videreutvikling av et mangeårig arbeid med å utvikle bedre dokumentasjonsgrunnlag for norsk forskning. Rapporten bygger på innstillingen *Dokumentasjon av vitenskapelige publikasjoner* fra UHR (UHR 2003) og utredningen *Bibliografiske datakilder til dokumentasjon av vitenskapelige publikasjoner* fra NIFU (Sivertsen 2003). Systemet som ligger til grunn for publiseringsindikatoren er basert på bibliografiske data og autoritetsregistre. Ifølge

mandatet til UHR skulle de «*bidra til kvalitetsmessig bedre og mer pålitelig dokumentasjon av vitenskapelig publisering*» (UHR 2004: 8).

I rapporten argumenteres det for at arbeidet har flere formål enn bare å utvikle en bedre indikator for vitenskapelig publisering. Man skulle også bidra til et enhetlig system for fullstendig dokumentasjon av vitenskapelig publisering ved universiteter og høyskoler. Det blir hevdet at det er viktig å unngå dobbeltrapping, og systemet skal gi institusjonene bedre oversikt. Det nye systemet anses også for å være en nødvendighet fordi det eksisterende ikke er godt nok. «*Det har lenge vært enighet om behovet for bedre forskningsdokumentasjon*» (UHR 2004: 9). Det påpekes at «*standardiseringen kan gjøre det lettere å ta ut rapporter i ulike sammenhenger og å lage sammenlignbar statistikk*» (UHR 2004: 10). Gjennom å påpeke at det lenge har vært enighet om behovet for et slikt system, bidrar man til å skape et bilde av indikatoren som en nødvendighet. Talemåten er positiv. Ikke bare løser systemet myndighetens behov for tydelige indikatorer, det vil også gjøre rapportering og sammenligninger enklere for universitets- og høyskolesektoren. Begrepene brukes således både for å informere og forføre (Andersen 1999).

I rapporten argumenteres det for at «*ordinære bibliografiske referanser i standardisert form er å foretrekke*» (UHR 2004: 10) fremfor forhåndsklassifisering av publikasjoner i kategorier. Dette forenkler «*arbeidet med registrering og kvalitetskontroll. Fordi det ikke er nødvendig å vurdere hvilken kategori som er den riktige for en gitt publikasjon. Dette betyr også at man får mer objektive data*» (UHR 2004: 11). Argumentasjonen er basert på at standardisering skal gjøre vurderinger av hvilke kategorier publikasjonene tilhører overflødige. Når virkeligheten standardiseres blir den også mer objektiv og håndgripelig.

Utvalgsrapporten foreslår at vitenskapelig publisering¹ blir grunnlag for forskningskomponenten i budsjettene til universitets- og høyskolesektoren. Det skilles mellom to kvalitetsnivåer av publiseringkanaler. Nivå 1 er i utgangspunktet alt som kan inkluderes fra definisjonen. Nivå 2 er de publiseringkanalene som «*oppfattes som de mest ledende i brede fagsammenhenger*» og «*utgir de mest betydningsfulle publikasjonene fra ulike lands forskere*» (UHR 2004: 18). Publiseringer på nivå 2 gir flere publikasjonspoeng enn publisering på nivå 1. Når det gjelder tidsskriftene tar man utgangspunkt i en rangering etter det som kalles Journal Impact Factor (JIF). JIF refererer til gjennomsnittlig antall mottatte siteringer pr. artikkel målt over to år. I rapporten understrekes det at:

¹ «*Publikasjonen må: 1. presentere ny innsikt 2. være i en form som gjør resultatene etterprøvbare eller anvendelige i ny forskning 3. være i et språk og ha en distribusjon som gjør den tilgjengelig for de fleste forskere som kan ha interesse av den 4. være i en publisering kanal (tidsskrift, serie, bokutgiver, nettsted) med rutiner for fagfellevurdering*» (UHR 2004: 17). Videre slås det fast at publiseringkanalene må ha en internasjonal og/eller nasjonal forfatterkrets. Publiseringkanaler med en lokal forfatterkrets (dvs. om mer enn to tredjedeler av forfatterne som benytter kanalen er fra samme institusjon), er ikke en anerkjent publisering kanal.

«Ordet «kvalitet» i begrepet er utelukkende knyttet til slike overordnede virkninger på publiseringsmønsteret. En inndeling av publiseringskanaler i kvalitetsnivåer kan verken erstatte eller simulere kvalitative vurderinger av publikasjoner på individnivå, like lite som en overordnet finansieringsmodell kan erstatte evalueringer av og strategier for forskningen ved institusjonene. Publikasjoner av høy kvalitet blir noen ganger publisert i mindre anerkjente kanaler og omvendt. Kanalen kan ikke brukes til å trekke konklusjoner om den enkelte publikasjon eller den enkelte forsker, og det er heller ikke meningen». (UHR 2004: 35).

UHR understreker her at intensjonen ikke er å måle kvaliteten på publikasjonen. Metoden med inndelingen i kvalitetsnivåer *«er heller ikke i stand til å måle «kvalitet»»* (UHR 2004: 38). Det trekkes imidlertid fram at *«det ligger ofte et svært omfattende arbeid bak en vitenskapelig publikasjon»* (UHR 2004: 38) og at *«man kan gi større uttelling til publikasjoner som institusjonene har i de publiseringskanalene som stiller størst krav til kvalitet og originalitet i innsendte manuskripter».*

Vitenskapelig publisering som kvalitetsmål

I St. meld. nr. 20 (2004-2005) blir publiseringsindikatoren offisielt etablert som indikator i den resultatbaserte delen av forskningskomponenten i finansieringssystemet. Men la oss først se hvordan stortingsmeldingen forholder seg til kvalitet. Situasjonsbeskrivelsen av norsk forskning er påfallende lik tidligere situasjonsbeskrivelser i tidligere stortingsmeldinger. Norsk forskning er kvalitetsmessig dårligere enn i mange andre land. Dette begrunnes i følgende:

«Basert på ulike målemetoder er det mulig å danne seg et bilde av kvaliteten i norsk forskning i dag i forhold til andre land. Ser en på vitenskapelig publisering viser data fra ISI fra 1998 til 2002 at det er stor forskjell mellom landene, og at Norge ligger bak våre nordiske naboland» (St. meld. nr. 20 (2004-2005): 69).

Det gjøres heller ikke her noe forsøk på å problematisere at man vurderer kvaliteten på norsk forskning ut fra omfanget av vitenskapelige publiseringer, antall siteringer og NFRs evalueringer. Situasjonsbeskrivelsen antyder at forskningskvalitet er en målbar størrelse. Hvilket er i tråd med avsnitt tidligere i meldingen, selv om man innledningsvis antyder at det ikke er helt enkelt. *«I mange tilfeller vil forsøk på å måle effektene av forskning gjennom kvantitative «forskningseksterne» indikatorer ikke bare være meningsløst, men også potensielt skadelig.* (St. meld. nr. 20 (2004-2005: 37). Videre:

«Publiserings- og siteringsdata (bibliometriske data) er et uttrykk for omfang av og kvalitet på forskningsresultatene. Fagfellevurdering er forskningsverdenens eget system for kvalitetskontroll. Forskning som publiseres i vitenskapelige tidsskrifter, har passert en slik kontroll av vitenskapelig kvalitet og betydning, originalitet og holdbarhet. Om en artikkel blir mer eller mindre sitert i andre vitenskapelige publikasjoner, er videre et mål på hvor stor innflytelse artikkelen har på utviklingen av forskningsfronten.» (St. meld. nr. 20 (2004-2005: 37-38).

I en nærmere vurdering av kvalitet trekker meldingen fram egenskaper ved produktet som originalitet, soliditet, faglig relevans og samfunnsmessig/praktisk nytte. Man går så raskt over til hvordan å vurdere kvalitet. Det gjøres ingen forsøk på å problematisere kvalitet som sådan. Det gjentas at *«høyt renommerte vitenskapelige tidsskrifter tillater at bare det beste kommer på trykk»*

(St. meld. nr. 20 (2004-2005): 68). «*Overordnede vurderinger av forskningskvalitet skjer oftest ved hjelp av kvantitative resultatindikatorer*» (St. meld. nr. 20 (2004-2005): 69).

Ifølge meldingen er målsettingen «*å premiere kvalitet etter objektive kriterier og skape et dokumentasjonssystem som belønner likt til tross for store faglige forskjeller*» (St. meld. nr. 20 (2004-2005): 154). Tanken om å bruke finansielle insentiver for å belønne forskning av god kvalitet var en gjenganger også før tellekantsystemet ble innført, men det rådet en oppfatning om at indikatorene ikke var presise nok (UHR 2004). I følge meldingen er «*hensikten med å måle kvalitet knyttet til behovet for å kanalisere midler*» (St. meld. nr. 20 (2004-2005): 69). Målingen har altså et praktisk formål og skal bidra i statens styring av universitets- og høyskolesektoren gjennom finansieringssystemet. I St. prp. nr. 1 (2003-2004) kobler man dette direkte til publiseringssystemet: «*For å få ein meir treffsikker premiering av oppnådde resultat i forskningsfinansiering kan indikatoren vitenskapelig publisering erstatte nokre av dagens indikatorar i den resultatbaserte omfordelinga av forskningsmidlar*» (St. prp. nr. 1 (2003-2004): 115).

Hvorfor er kvalitet viktig? Meldingen trekker fram at kvalitet «*bidrar til å flytte den internasjonale forskningsfronten*», videre at kvalitet er viktig for «*å få tilgang til og nyttiggjøre seg kunnskap fra utlandet og tiltrekke internasjonale forskere og forskningssamarbeid*», i tillegg til at det er viktig med tanke på utdanningstilbud og rekruttering til forskning. Som et tiltak for å heve kvaliteten antydes det at «*faglig spissing kan være nødvendig*» (St. meld. nr. 20 (2004-2005): 12). Allerede i St. meld. nr. 39 (1998-1999) tas det til orde for en spissing gjennom å belønne de beste miljøene – dog uten at man vil slippe bredden helt ut av syne.

Stortingsmeldingen antyder langt på vei at kvalitet kan måles dels ved vitenskapelige publiseringer, dels siteringer og dels evalueringer. Utsagnene i stortingsmeldingen er således ikke i tråd med Vekt på forskning (UHR 2004) som var relativt tydelig på at publiseringssystemet ikke var et mål på kvalitet. Samtidig skiller rapporten mellom kvalitetsnivåer på publiseringkanaler, hvilket kan fremstå som en noe tvetydig kommunikasjon.

I følge Bakhtin (1981) må språket forstås som virkelighetsforståelser som er ideologisk gjennomsyret. Gjennom språket tar vi opp i oss forståelser rundt oss og bidrar samtidig til opprettholdelse og forandring av virkelighetsforståelsene. Dette innebærer at språket ikke bare reflekterer, men også produserer og konstruerer virkelighetsoppfatninger. Utsagnet i meldingen som kobler måling av kvalitet etter objektive kriterier kan således sees som et uttrykk for et instrumentelt kunnskapssyn (Hislop 2013), samtidig som det fremmer en virkelighetsforståelse av hvordan ting bør være. Kvalitet er og bør være målbart nettopp fordi virkeligheten er målbar. Det kan dermed også sees som et uttrykk for de sentripetale kreftene som finnes i språket. Kreftene som kjemper for å overvinne språkets heteroglossia (Bakhtin 1981) og som kanskje oppleves som for uklare og vage – ikke minst når man fra et styringsperspektiv trenger tydelige indikatorer.

Publiseringsindikatoren og vitenskapelig publisering representerer en slags standard som legger til rette for disiplinering. I overvåking og straff beskriver Foucault prosesser hvor «fordelinger, avvik, rekker, kombinasjoner» ble analysert og «instrumenter som synliggjør, innregistrerer og sammenligner» ble utviklet og brukt. Statistikken og rapporteringen gjør at du blir kontrollert – eller i alle fall at det ligger en mulighet for at du blir det. Som forsker eller institusjon disiplineres man til å gjøre som man krever eller anbefaler (Foucault 1994: 188).

Definisjonen av vitenskapelig publisering og dens kobling til forskningskvalitet markerer samtidig en grense mot omverdenen. Diskursens grenser opprettholdes med ulike midler, formelle som uformelle (Neumann 2010). Definisjonen innebærer et klart skille mellom hva som kan regnes for å være vitenskapelig og ikke. Implisitt betyr det også et skille mellom hva som er kvalitet og ikke kvalitet. Koblingen til finansieringssystemet gjør at dette skillet også får en formell karakter.

Indikatorutvikling på høygir

I tillegg til at NFR gjennomfører evalueringer av fagområder, har de siden 1997 gitt ut den såkalte indikatorrapporten. Fra 1997 kom den ut annethvert år fram til 2009, og siden 2009 har den kommet hvert år. I 1997 skulle den gi en beskrivelse av det norske forskningssystemet i form av statistikk og indikatorer for vitenskap og teknologi (NFR 1997). Fra og med 1999 beskriver den «forsknings- og innovasjonssystemet». Rapportene har et eget kapittel om forskningsresultater som består av oversikter over vitenskapelige publiseringer og indikatorer. I rapporten fra 2005 sies det:

«Publiserings- og siteringsdata er mye benyttet som indikatorer for resultater av forskning. Grunnlaget for bruk av slike såkalte «bibliometriske indikatorer» er at ny kunnskap, som er det prinsipielle mål med all grunnforskning og anvendt forskning, blir formidlet til det vitenskapelige samfunn gjennom publikasjoner. Publisering kan dermed benyttes som et indirekte mål for kunnskapsproduksjon. Mens antall publikasjoner representerer et uttrykk for omfanget av den vitenskapelige produksjonen i ulike land og ulike fag, sier siteringer noe om hvilken innflytelse eller gjennomslagskraft denne forskningen har hatt.» (NFR 2005: 123).

Samtidig understrekes begrensningen i kvantitative indikatorer:

«Mange aspekter ved resultater av FoU lar seg ikke fange inn i kvantitative indikatorer, og antall publikasjoner eller patenter sier for eksempel lite om kvalitet, om forskningens innhold, om dens kunnskapsmessige eller sosiale betydning, eller om den nye kunnskapen eller den nye teknologien faktisk tas i bruk.» (NFR 2005: 123).

NFR gir dermed uttrykk for mange av de samme modererende utsagnene som også kom fram i Vekt på forskning (UHR 2004). Kvantitative indikatorer har begrenset verdi, men de brukes likevel. Istedenfor å gå bort fram dem, søker man i stedet å forbedre dem, noe som altså har ført til den nye publiseringsindikatoren som skal ta større høyde for fagforskjeller. Innrømmelser om utfordringer ved å måle, videreutvikling av indikatorene og fortsatt bruk av indikatorer signaliserer at det må være utrolig viktig og ikke minst riktig å bruke indikatorer. St. meld. nr. 30 (2008-2009) forsterker oppmerksomheten på resultater fremfor ressurser:

«Utviklingen i ressursene som brukes på forskningsområdet er ikke i seg selv en god indikator for utvikling i kvalitet og resultater. Regjeringen vil derfor innføre en mer systematisk oppfølging av resultater og kvalitet i norsk forskning. Denne meldingen gir et viktig bidrag til å rette søkelyset vel så mye mot resultatene som mot ressursinnsatsen» (St. meld. nr. 30 (2008-2009): 17).

Systematisk oppfølging og evaluering kan også sees på som en måte å opprettholde grensene for det som er ønsket (god kvalitet), og det som ikke er ønsket. I meldingen hevdes det at norsk forskning er i fremgang. *«Kvaliteten i norsk forskning er styrket de siste årene, målt ved hjelp av publiseringer, siteringer og internasjonale evalueringer» (St. meld. nr. 30 (2008-2009): 19). «Publisering kan benyttes som en indikator for vitenskapelig produksjon og kvalitet» (St. meld. nr. 30 (2008-2009): 25-26).* Ikke lenge etterpå kan man lese at *«mens antall publikasjoner er et uttrykk for omfanget av den vitenskapelige produksjonen (...) sier siteringer noe om hvilken innflytelse forskningen har hatt (...) dermed som et partielt mål for kvalitet» (St. meld. nr. 30 (2008-2009): 26).* Stortingsmeldingen har et eget kapittel om kvalitet hvor det understrekes at:

«Den viktigste mekanismen for kvalitetssikring innen det internasjonale vitenskapelige fellesskapet er publiseringen av resultater og funn i tidsskrifter og bøker etter kritisk fagfellevaluering fra kompetente forskere på det aktuelle feltet. Derfor brukes antall artikler og bøker publisert i renommerte tidsskrifter og på forlag med fagfellevaluering som indikator for å måle kvalitet og produktivitet. Videre bygger vitenskapelige arbeider så å si alltid på funn, resultater og teorier fra tidligere forskning, og en helt sentral vitenskapelig norm krever at slik påvirkning dokumenteres i form av henvisninger til tidligere arbeider. Det er grunnen til at antall siteringer er den andre sentrale indikatoren som brukes for å måle og sammenlikne kvalitet i forskningen.» (St. meld. nr. 30 (2008-2009): 92).

Videre: *«Det er et mål at norsk forskning skal skåre høyt i internasjonale sammenlikninger av bibliometriske indikatorer for publisering og sitering (St. meld. nr. 30 (2008-2009): 93).* Det er også interessant å merke seg at meldingen retter oppmerksomhet mot sampublisering:

«En internasjonalt publisert artikkel med en norsk medforfatter ble i gjennomsnitt sitert 10 prosent mindre enn verdensnittet i 1980. I 2003 ble den sitert 20 prosent mer (...). Dette tyder også på at satsingen på internasjonalisering av norsk forskning har vært vellykket. Det er et mål at andelen norske artikler med internasjonalt samforfatterskap fortsatt skal øke» (St. meld. nr. 30 (2008-2009): 108).

Siteringer og internasjonalisering

Det kan synes som at det er en tiltagende tendens til å se på siteringer som et kvalitetsmål. Vi så det allerede i St. meld. nr. 30 (2008-2009) og i NOU 2011:6 trekkes siteringer fram som en bedre indikator på kvalitet enn publiseringspoeng (vitenskapelige publiseringer). *«Siteringer er et mål på forskningens innflytelse, men også en indikator for kvalitet» (NOU 2011:6: 87).* Siteringer trekkes også fram i Meld. St. 18 (2012-2013) og i forskningsbarometeret fra 2012. I Langtidsplan for forskning og høyere utdanning (Meld. St. 7 (2014-2015) blir dette tydeliggjort på følgende måte:

«Norske forskere blir sitert mindre enn forskere fra andre skandinaviske land. Norge har færre forskere som publiserer i anerkjente tidsskrifter som Nature og Science, og færre forskere som er

blant de 10 prosent mest siterte forskerne i verden. Norske forskere når ikke opp i European Research Council (ERC) i samme grad som sine nordiske kolleger. Norske universiteter har færre publikasjoner per ansatt, selv om utviklingen har vært god de siste årene. Vi må derfor ha høyere ambisjoner.» (Meld. St. 7 (2014-2014): 39).

Poenget til regjeringen understrekes av figurer som viser Norges plassering i en relativ siteringsindeks. I Meld. st. nr. 18 (2014-2015) kan man lese at:

«Anerkjente indikatorer på forskningskvalitet er omfanget av vitenskapelig publisering og eksterne forskningsinntekter fra konkurransebaserte arenaer som Forskningsrådet og EU. Felles for disse indikatorene er at de bygger på resultater fra arenaer der fagfeller vurderer kvalitet. Fagfellers siteringer av publisert arbeid brukes dessuten som en indikator på gjennomslagskraft og synlighet, og dermed som kvalitetsindikator i forskning» (Meld. St. nr. 18 (2014-2015): 17-18).

Vektleggingen av siteringer kan også sees som et uttrykk for at vitenskapelige publiseringer i seg selv ikke setter en tydelig nok grense for hva som er god forskningskvalitet og ikke. Dette kan også ha sammenheng med at evalueringen av publiseringsindikatoren i 2014 ikke kunne slå fast at økningen i vitenskapelige publiseringer nødvendigvis skyldtes høyere kvalitet (Aagaard et al. 2014). Å bringe inn siteringer som indikator kan således sees som et forsøk på å etablere en tydeligere grense for diskursen.

Internasjonale sammenligninger, internasjonal finansering og internasjonal konkurranse er aspekter som gjennomgående blir koblet til kvalitet. «Regjeringen mener at styrket internasjonalisering av norsk forskning er viktig for å øke kvaliteten i forskningen og for å styrke innovasjon i norsk næringsliv og offentlig sektor» (St. meld. nr. 20 (2004-2005): 47). «Internasjonalt samarbeid er nødvendig for å fremme forskningskvalitet.» (St. meld. nr. 30 (2008-2009): 107). Internasjonalisering kobles til indikatorer som forskningsmidler fra EU og sampubliseringer mellom norske og internasjonale forskere i vitenskapelige tidsskrifter. Internasjonalisering er noe «det snakkes lett om» (Neumann 2010). Det problematiseres ikke over mulige konsekvenser av at forskningen publiseres på engelsk og ikke norsk. Det stilles heller ingen spørsmålstegn ved EUs egne forskningssystemer. Det kan virke som det tas for gitt at internasjonalt samarbeid og ikke minst internasjonal konkurranse uansett er bra for kvaliteten.

Tellekantsystemet skaper debatt

Ifølge Neumann (2010) bør diskursanalytikeren interessere seg for konflikt, og tellekantsystemet bidrar til å skape relativt skarpe fronter i debatten. Dette er en debatt som dels føres i media i form av kronikker og innlegg, dels i form som nyhetssaker på nettsider som forskning.no, dels i form av bokutgivelser og dels som innlegg på konferanser. Debatten er dominert av forskere. I overveiende grad er det kritikere av publiseringsindikatoren som uttrykker seg. Litteraturprofessor Erik Bjerck Hagen og professor i medie- og kulturhistorie Anders Johansen ved universitetet i Bergen har vært tydelige stemmer i debatten. De publiserte et opprop mot tellekantsystemet i Aftenposten i 2006, «Til forsvar for norsk som forskningsspråk». Oppropet var undertegnet av 223 professorer i humanvitenskapelige fag. I 2006 ga de også ut 13 innlegg i bokform: «Hva skal vi med vitenskap? 13

innlegg fra striden om tellekantene». I forordet skriver de at boken er en samling av «*de opposisjonelle bidragene til debatten*» (Bjerck Hagen & Johansen 2006: 8). De hevder at kritikerne i debatten bare har kommet til orde «*gjennom spredte og sporadiske utblåsninger i pressen*» (Bjerck Hagen & Johansen 2006: 8). Opposisjonen er rettet mot «*toppen av forskningsadministrasjonen (...) i Departementet, i Forskningsrådet og i Universitets- og høyskolerådet*». Disse «*kontrollerer utredningsapparatet og kommunikasjonen inn til beslutningstakerne*». (Bjerck Hagen & Johansen 2006: 8).

Kritikken mot tellekantsystemet har dels vært rettet mot meningsinnholdet i kvalitetsbegrepet, og dels mot konsekvensene og effektene av å knytte forskningskvalitet til vitenskapelige publiseringer. Her konsentrerer jeg meg om meningsinnholdet. Elvebakk & Enebakk (2006) hevder at bare ett av kriteriene i definisjonen av vitenskapelige publiseringer handler om kvalitet. De trekker også fram at fagfelle vurderinger ikke er en entydig praksis, men tvert imot varierer stort. Johansen (2006) peker på at samfunns- og kulturvitenskapene har en annen funksjon enn den naturvitenskapelige forskningen. Mens sistnevnte i stor grad handler om å akkumulere ny kunnskap som så kan komme til anvendelse. «*En ny medisinsk undersøkelse gir grunnlag for utvikling av en ny medisin. Kunnskapen har en form som utelukker alle oss andre*». Videre: «*Samfunns- og kulturvitenskapene, derimot, har til oppgave å legge til rette for samfunnets selvrefleksjon*» (Johansen 2006: 49-50). Teksten i slik forskning blir viktig. «*Ingen kan nøye seg med en popularisert versjon*» (Johansen 2006: 50). Johansen mener det ikke gir noen mening å tvinge slik vitenskap inn i «*de naturvitenskapelige tidsskriftfagenes modell*» (Johansen 2006: 50).

Bjerck-Hagen og Johansen (Ursin 2006) hevder at tellekantsystemet er tuftet på en positivistisk tilnærming og at det ikke er mulig å kvantifisere kvalitet. Kvalitet er subjektivt, og når de skriver at «*for oss er virkeligheten bevegelig og perspektivistisk*», så representerer dette en mer kritisk tilnærming til kunnskap. Kunnskap som en kontekstuell størrelse understrekes også av Bale & Bjerck Hagen (2006) når de hevder at humanistisk forskning ikke kan sees uavhengig av den historiske og kulturelle konteksten. Noe av det samme anføres av Knut Holtan Sørensen ved NTNU (Moen 2003), som hevder at kvalitet ikke kan defineres generelt, men betyr ulike ting i ulike fag. En av forskerne ved instituttet er kritisk til at kvalitet knyttes til ulike publikasjonsnivåer «*at man får økt forskningskvalitet hvis en større andel av publikasjonene er på nivå 2, altså det er jo en sann «contradiction in terms» å evaluere kvalitet kvantitativt*».

NOU 2008:3 peker nettopp på nødvendigheten av å ha en debatt, ikke minst om hva utredningen peker på som et dilemma mellom forskningens rolle knyttet til dannelse og kritisk refleksjon på den ene siden, og produktivitetstenkningen på den andre siden. Det norske vitenskapsakademi gir i 2009 ut tre artikler under overskriften *Hvordan måle vitenskap?* De er skrevet av Per O. Seglen fra UiO, NIFU-forsker Gunnar Sivertsen og Nils Roll-Hansen fra UiO. Seglen (2009) bruker en statistisk analyse for å vise at det oppstår en rekke skjevfordelinger som gir tilfeldige resultater knyttet til hvilke tidsskrifter som er på nivå 1 og 2. Han anbefaler å skrote hele systemet, alternativt gjøre

forbedringer. Seglens tilnærming representerer en ny innfallsvinkel til kritikk av tellekantsystemet, gjennom at han bruker sin kompetanse til å gjennomføre en statistisk vitenskapelig analyse. Roll-Hansen (2009a) hevder at tellekantsystemet er et symptom på et system som er mer opptatt av formelle utvendige mål på produktivitet og kvalitet, enn av forskningens innhold (Roll-Hansen 2009a). Kritikken bærer således mer preg av å være en filosofisk begrunnet systemkritikk. Sivertsen (2009) gjentar i stor grad det han har hevdet tidligere, at publiseringsindikatoren ikke er ment å være et redskap for måling av kvalitet, men måling av aktivitet. Likedan anfører han at intensjonen ikke er måling på individnivå, men på institusjonsnivå. Gjennom å legge vekt på intensjonen med indikatoren, snarere enn å åpne for at den også kan ha andre utilsiktede effekter i praksis, gir han inntrykk av å stå for et strukturelt eller instrumentelt kunnskapssyn hvor det er klar sammenheng mellom hensikt og ønsket effekt. Ved å vektlegge indikatorens hensikt heller enn mulige utilsiktede effekter, kan også Sivertsens utsagn tolkes som et forsøk på å ugyldiggjøre de koblingene som Seglen og Roll-Hansen gjør.

Roll-Hansen viderefører sin kritikk av tellekantsystemet i Morgenbladet, hvor han hevder at økning i antallet publiseringer handler om kvantitet, ikke kvalitet. Videre problematiserer han at det tas for gitt at forskning er bra og at mer forskning er bedre (Roll-Hansen 2009b). I NFRs indikatorrapport fra 2009 imøtegår en del av kritikken mot tellekantsystemet. Det hevdes at kritikken mot tellekantsystemet er påstander. Ingen av kritikerne har empiri å slå i bordet med. Uten empirisk belegg er ikke utsagnene til kritikerne gyldige. Utsagnene blir å regne som «useriøse» (Foucault 1972). NFR gjentar Sivertsens utsagn om at publiseringsindikatoren aldri var ment å måle kvalitet (NFR 2009). NFR sitt utsagn kan også tolkes som et forsøk på å gjøre kritikken ugyldig gjennom at kritikerne ikke har empirisk belegg for sine påstander. De viser videre til at det ikke foreligger noen undersøkelser som viser at indikatoren forringer kvaliteten (NFR 2009). NFR har ikke undersøkelser ut over sine egne evalueringer og publiseringsstatistikk å vise til, men bevisbyrden ligger altså hos kritikerne. NFRs utsagn kan tolkes som en markering av diskursens grenser. Gyldigheten i utsagnene avhenger av om man har empirisk belegg for det man sier.

I forbindelse med høringsrunden til NOU 2011:6² er det også en del kritiske røster, ikke minst når det kommer til å måle forskningens nytte og det å bruke siteringer som kvalitetsmål. Forskerforbundet hevder at samfunnsnytte ikke er målbart, og NFR maner til forsiktighet med målinger. Både NTNU og LO hevder det legges for mye vekt på siteringer. Sistnevnte er også kritisk til bruken av vitenskapelige publiseringer som kvalitetsmål. Ved Universitetet i Tromsø er forsker Torill Nustad kritisk til den grunnleggende antagelsen om at økt konkurranse fremmer bedre forskning. Hun stiller seg også kritisk til mer måling, og at de resultatbaserte innslagene i finansieringen heller bør reduseres enn økes. Hun hevder videre at hele NOU-en peker mot elitetenkning som fører til skjevfordeling og i liten grad bidrar til den kritiske refleksive forskningen. Hun tar til orde for en demokratisk utvikling av forskningen (Nustad 2011). Det er også verdt å merke seg at under komitebehandlingen av

² <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/horing--fagerbergutvalgets-utredning-nou/id645982/>

langtidsplanen for forskning og utdanning i stortinget, så er SVs representant kritisk til det instrumentelle kunnskapssynet i langtidsplanen. Vedkommende etterlyser kunnskap for kritikk, grunnkunnskap og nysgjerrighet. Det er også de som er kritiske til hvilken retning universitetenes rolle i samfunnet tar. Strømmen & Syvertsen (2013) retter oppmerksomheten mot at universitetene skal være «*samfunnets fremste verdiskapere og verdibærere*». De peker på verdier som «*dannelse, kunnskap, allsidighet og kreativitet*». Verdier de mener er på vikende front overfor markedstenkingen.

Ikke alle innleggene i debatten er imidlertid like kritiske til tellekantsystemet. Trygve Helgaker fra UiO sier han ikke vet om «*andre indikatorer som er like objektive*» (Røsjø 2005). Nils Petter Gleditsch (2007) spør om hva som er alternativet til telling og måling. Kristian Gundersen ved UiO (Moen 2003) mener også at det er bedre enn ingenting, og viser samtidig til en egen-initiert rangering av publikasjoner på Universitetet i Oslo. Kristin Clemet som var utdannings- og forskningsminister i perioden hvor kvalitetsreformen ble innført, og da St. meld. nr. 20 (2004-2005) ble lagt fram, argumenterer for viktigheten av å finne gode målbare indikatorer. Hun hevder at forbedring krever informasjon og at indikatorer kan si noe om kvalitet (Clemet 2012).

En diskurs med entydige grenser?

Gjennomgangen har vist at diskursen om forskningskvalitet preges av flere gjennomgående trekk. I sentrale forskningspolitiske dokumenter kobles forskningskvalitet til vitenskapelige publiseringer og i økende grad til siteringer, internasjonalisering og ekstern finansiering. De offisielle dokumentene retter oppmerksomheten mot hvordan man kan måle kvalitet kvantitativt. Det problematiseres i liten grad rundt dette. Problematiseringen skjer i den offentlige debatten. Videre er det gjennomgående hvor «lett det snakkes om» at internasjonalisering er bra for kvalitet. Disse virkelighetsforståelsene målbæres først og fremst av regjering, departement, Forskningsrådet, UHR, NIFU, samt representanter fra forskningsmiljøene som i debatten ikke ser noen bedre alternativer til dagens system. Samtidig har jeg belyst den til dels kraftige motstanden mot tellekantsystemet, som i all hovedsak har vært ført av forskere i media og ulike publikasjoner.

Diskursen kan således sies å være preget av det Bakhtin benevner som kampen mellom på den ene siden sentripetalkreftene som søker mot monologisering og ensretting, og på den andre siden sentrifugalkreftene som utfordrer de offisielle forståelsene (Bakhtin 1984). I følge Bakhtin er dialogen «*betinget av muligheten for å unngå den ensrettede monologiske tanken, gjennom å anerkjenne flere stemmer*» (Saur 2007: 110). Gjennomgangen antyder imidlertid at det er sentripetalkreftene, representert ved den offisielle politikken hvor forskningskvalitet i økende grad kobles til kvantitative størrelser som vinner fram. Sentrifugalkreftene eksisterer men det virker som om det er blir stadig vanskeligere å for kritikerne å vinne fram med sine argumenter.

Hvorfor er det så vanskelig å vinne fram med kritikk? Til tross for at debatten og kritikken har vært ganske intens i perioder er det lite som tyder på at det skjer en bevegelse bort fra vektleggingen av

kvantitative og indikatorbaserte mål på kvalitet. Det er snarere tvert imot. Eksempelet som viste hvordan NFR avviste kritikken av tellekantsystemet som påstander, er beskrivende for hvordan noen subjektposisjoner er «*bemyndiget med retten til å tale med tyngde*» (Neumann 2010: 171), og andre ikke. Noe av det som skjer, evt. ikke skjer, kan belyses ved hjelp av Foucaults relasjonelle og allestedsværende maktbegrep. Som jeg skal komme tilbake til senere, tar makten ulike former og har ulike effekter. I denne sammenheng er imidlertid den disiplinerende makten *normaliteten* interessant. Gjennom ulike former for klassifisering, måling og registrering etableres systemer for normalitetsgraderinger. Det normale blir en tvangsmakt. Normaliteten «*forløser et stadig sterkere ønske om å måle, vurdere, diagnostisere og erkjenne det normale og det unormale*» (Hammer 2003: 113).

I Seksualitetens historie (Foucault 1995a) tar han tak i påstanden om at seksualiteten ble utsatt for forbud, taushet og benektelse, og at frigjøringen skjedde i vår tid. Foucault viser at det ikke har vært noen taushet, men flere diskurser om temaet. Kjønnen avvises ikke, men administreres ifølge Foucault av ulike diskurser. Det prates for eksempel ikke mindre om barns seksualitet ved inngangen til det borgerlige samfunnet – det er andre som snakker om det, med andre synspunkter og for å oppnå andre virkninger. Istedenfor taushet handler det om andre måter å snakke om temaet på, med andre begreper og koder, og med en tydeligere avgrensning på hvem som skal få snakke seriøst om temaet (Foucault 1995a). De som uttaler seg er gjerne de som i kraft av de konstituerte subjektposisjonene kan uttale seg med tyngde. På den måten knyttes det også makt til subjektposisjonene. Subjektposisjonene bidrar til å produsere «*sanne diskurser*» gjennom å innskrive det i et ordnet vitenregime (Foucault 1995a: 81). Subjektposisjonene som er kritiske til tellekantsystemet har ingen autoritet, og dermed heller ingen makt.

I hvilken grad diskursen er entydig eller beveger seg mot større eller mindre entydighet, relaterer seg til spørsmålet om diskursen er åpen eller lukket. En diskurs kan sies å være åpen «*dersom det foreligger to eller flere representasjoner, og ingen av dem kan sies å være dominerende*» (Neumann 2010: 61). Min forståelse er at forskningskvalitet i stadig større grad har blitt koblet til kvantitative indikatorer som vitenskapelige publiseringer og siteringer. Det viser seg å være vanskeligere og vanskeligere å se for seg et alternativ. Utsagnene fra en av forskerne ved SVT-fakultetet kan illustrere dette:

«*Hva er kvalitet? Det er i alle fall ikke antall publikasjoner. En måte å måle kvalitet på er selvfølgelig på hvor mye man blir lest og hvilke tidsskrifter man publiserer i – da snakker vi ikke om antallet, men altså hvis man skriver noe som er veldig bra, noe nytt så er sannsynligheten større for å få det publisert i et godt tidsskrift, og da er sannsynligheten større for at det blir lest og at det blir sitert, så siteringsindekser er for så vidt et mål på kvalitet. Problemet er at det er mange som mener at det ikke er det, men hva er alternativet? Da må man gå inn i hver artikkel og gjøre en slags subjektiv vurdering, men det må man også kvantifisere på en måte, - er det bra, er det litt bra?»*

Uansett hva man gjør, så må man «kvantifisere». Jeg har så langt holdt meg til diskursens innholdsside og gjennom det bidratt til å belyse hvordan det har blitt slik at man «må kvantifisere». Vi er imidlertid på mange måter bare halvveis ennå. For virkelig å gripe diskursen om forskningskvalitet må vi bevege oss over i det materielle.

Steg 3 - Diskursens materialitet - effekter og dilemmaer

Innledning

I denne delen av analysen beveger jeg meg fra det språklige og meningsskapende i diskursens innholdsside, til diskursens materielle dimensjon og dens effekter. Jeg har valgt å legge særlig vekt på tre aspekter. For det første *kontekst*. Diskursen er ikke frakoblet samfunnet, men inngår i en større sammenheng, hvor elementer fra andre diskurser blir virksomme og likedan kan andre diskurser støtte opp under diskursen om forskningskvalitet (Hammer 2003, Neumann 2010). Framveksten av en liberalistisk styringslogikk eller styringsrasjonalitet er sentralt i Foucaults Governmentalité-begrep (Utaker 2005, Hammer 2008). Dette danner en viktig kontekstuell ramme for å tilnærme seg fenomener som desentralisering av makt, styringsteknologier, og forskningens rolle og formål.

For det andre har diskursen effekter. En av de mest sentrale effektene av diskursen er *konstitueringen av subjektposisjoner*. Foucaults subjektbegrep retter oppmerksomheten mot hvordan diskursen og dens utsagn konstituerer og konkretiserer ulike subjektposisjoner som fylles av ulike subjekter (Foucault 1972, Neumann 2010). Det blir derfor en sentral oppgave å avdekke hvilke subjektposisjoner som er virksomme i diskursen om forskningskvalitet, gjennom at diskursen etablerer en rekke *materielle handlingsbetingelser*, av så vel ikke-språklig som språklig art. Disse betingelsene kan sies å iscenesette sosiale praksiser og fysisk infrastruktur som samtidig bidrar til å reproducere de dominerende representasjonene (Neumann 2010). Det blir derfor viktig å identifisere disse betingelsene og hvilke effekter det har for forskningspraksis. Et sentralt spørsmål vil være om det er rom for ulike forskningsstrategier. Ser man en praksis som i stor grad rettes inn mot vitenskapelige publiseringer eller finnes det også andre strategier? I hvilken grad har forskerne frihet til å velge annerledes og hvor langt strekker denne friheten seg?

For det tredje går jeg nærmere inn på ulike *dilemmaer* forskere kan stå ovenfor når forskningskvalitet kobles til vitenskapelige publiseringer, siteringer, internasjonalisering og ekstern finansiering. Skal man som forsker prioritere vitenskapelig publisering eller populærvitenskapelig formidling? Velger man å prioritere vitenskapelig publisering framfor andre oppgaver? Må man som forsker tilpasse forskningen til utlyste tema eller kan man stå utenfor? Skal man publisere i lukkede eller åpne publiseringskanaler?

Om vi tar et steg tilbake til den teoretiske modellen (figur 1), så har analysen så langt hovedsakelig rettet oppmerksomheten mot de abstrakte rasjonalitetsformene og meningsinnholdet i forskningskvalitet. Fra nå av tar analysen steget inn i de øvrige boksene, og ikke minst relasjonen mellom dem. I tillegg utvides de empiriske kildene til også å inkludere intervjuene.

Kontekst

Desentralisering av makt

Som vist i teoridelen innebærer en liberalistisk styringsrasjonalitet en bevegelse fra direkte styring mot mer indirekte styring, altså fra de vertikale styringsgrepene mot mer horisontale selvstyringspraksiser (figur 1). Det skjer en desentralisering av makt, dog uten at innslagene av direkte styring forsvinner helt. Forholdet mellom nasjonal statlig styring og institusjonell autonomi går igjen som en rød tråd i sentrale politiske dokumenter på det forskningspolitiske området. I NOU 1989:5 drøftet man hvordan man skulle organisere og styre bedre og mer effektivt. Det ble argumentert for at institusjonenes organisasjonsform burde være tilpasset virksomhetenes formål og at virksomhetene selv innrettet den praktiske virksomheten innenfor de politiske retningslinjene som ble trukket opp. Statens oppgave ble knyttet til spørsmål av strategisk, prinsipiell og langsiktig betydning som institusjonenes organisasjonsform, finansieringssystem og satsingsområder.

Et gjennomgående trekk er ansvarliggjøring av institusjonene. St. meld. nr. 20 (2004-2005) legger vekt på at institusjonene skal ta et større ansvar for faglig og organisatorisk utvikling. Institusjonene skal utvikles i tråd med «*samfunnets krav*» (St. meld. nr. 20 (2004-2005): 75). Hva som ligger i «*samfunnets krav*» presiseres ikke, men det er nærliggende å knytte dette til de faglige satsingsområdene og forskningens mer generelle rolle i samfunnet. Institusjonenes eget ansvar for utvikling betyr også at man skal sørge for å integrere forslagene fra NFRs ulike fagevalueringer (St. meld. nr. 20 (2004-2005)). NOU 2006:19 peker også på at mer myndighet også gir økt ansvar, og styringen av institusjonene blir mer indirekte. Ikke minst kan dette knyttes til økte krav om dokumentasjon og rapportering. Det understrekes at institusjonene skal dokumentere kvalitet og at dette er avgjørende for den resultatbaserte finansieringen (Meld. st. 18 (2014-2015)).

Betydningen av god ledelse er noe som trekkes spesielt fram særlig når det gjelder å utvikle «*større strategisk kapasitet og omstillingsevne*» (St. meld. nr. 30 (2008-2009): 80). Det er institusjonene og ledelsen som må sikre at gode forskere får «*gode arbeidsvilkår og ansettelsesforhold*» (St. meld. nr. 30 (2008-2009): 93). I NOU 2011:6 hevdes det at det er dårlig ressursutnyttelse når de som ikke publiserer får like mye forskningstid som publiserer. Det stilles klare forventninger til «*strategiske og beslutningsdyktige styrer og profesjonell ledelse i alle ledd av virksomheten*» (Meld. st. 18 (2012-2013): 105). Meld. st. 7 (2014-2015) legger vekt på at institusjonenes ledelse må bidra til at det utvikles en «*kvalitetskultur*». Visjonære ledere etterlyses (Meld. st. 18 (2014-2015)). Videre uttrykkes det i økende grad forventninger til økt samspill og samarbeid med næringsliv og samfunnet for øvrig, for å bidra til innovasjon, vekst og økt produktivitet (Meld. st. 18 (2012-2013), Meld. st. 7 (2014-2015)).

I tillegg til desentralisering av kvalitet har også konsentrasjon av ressurser i større institusjonelle enheter blitt koblet til forskningskvalitet. Det aller tydeligste uttrykket for dette er strukturreformen, *konsentrasjon for kvalitet* (Meld. st. 18 (2014-2015)). Betydningen av sterkere konsentrasjon har

imidlertid vært et gjennomgående utsagn over lengre tid. St. meld. nr. 20 (2004-2005) understreker viktigheten av sterke miljøer. Norske forskningsmiljøer anses som små, fragmenterte og sårbare. Dette gjentas i alle stortingsmeldingene i perioden jeg har undersøkt. Med strukturreformen (Meld. st. 18 (2014-2015)) skjer det en faktisk sammenslåing. Tidligere ble institusjonene oppfordret til samarbeid og frivillige sammenslåinger. En tvungen sammenslåing kan synes som et brudd, men i virkeligheten kan vel dette tolkes som en videreføring av strømninger som har vært en del av diskursen over lengre tid. Allerede i NOU 2008:3 ble det foreslått en sammenslåing. Vurderingene til departementet baserer seg på «*institusjonenes resultater på en rekke indikatorer*³» og «*Resultatene danner grunnlag for å vurdere institusjonenes kvalitet og styrke, og dermed om en institusjon kan fortsette som selvstendig institusjon.*» (Meld. st. 18 (2014-2015): 45). Igjen ser man hvordan kvantitative indikatorer utgjør det mest sentrale kunnskapsgrunnlaget for politiske beslutninger. Det skjer uten at det skjer noen problematisering om hva slags kunnskap indikatorene gir.

Med strukturreformen og en anbefalt hovedmodell med ansatt fremfor valgt rektor, forsterkes den bedriftsøkonomiske rasjonaliteten når det kommer til styring av institusjonene. Språkbruken er preget av en økonomisk rasjonalitet hvor det meste handler om å effektivisere, forbedre ressursutnyttelse og øke kapasitet og omstillingsevne. Utsagnene bidrar til å iverksette en liberalistisk styringsdiskurs som allerede har gjort seg gjeldende på en rekke andre samfunnsområder, særlig fra 1980-tallet og fremover. Man ser også tydelige spor etter en ledelsesdiskurs hvor ledelse det skilles mellom ledelse som strategisk og noe annet og atskilt fra den faglige virksomheten. Det gjøres ingen forsøk på å konkretisere eller problematisere hva som forstås med begreper som strategisk evne, profesjonalitet og/eller effektivitet, eller mulige konsekvenser. Det er underforstått at dette fører til bedre forskningskvalitet. Det er noe det snakkes lett om. Man kan også velge å se utsagnene som et ledd i en storstilt ressursmobilisering hvor utsagnene iscenesetter ting som tas for gitt og oppleves som sanne omkring økonomiske sammenhenger og ledelse (Schaanning 1996b).

Samtidig med desentralisering av myndighet og ikke minst større ansvarliggjøring for kvaliteten i forskningen, står de horisontale selvstyringspraksisene i relasjon til etablerte maktstrukturer. De årlige tildelingsbrevene fra departementet til institusjonene er relativt detaljerte når det gjelder krav om rapportering. I NTNUs tildelingsbrev fra 2010 (Kunnskapsdepartementet 2010) var det i alt fem sektormål og seksten virksomhetsmål, alle kvantitative indikatorer som målte antall og andel. På tross av varsling om mindre detaljeringsgrad bestod tildelingsbrevet i 2015 (Kunnskapsdepartementet 2015) av fire sektormål og femten kvantitative indikatormål. Hver stortingsmelding trekker også fram noen strategiske satsingsområder, og bidrar til å forme en retning og skape noen forventninger om hva det forskes på. Områder som energi og miljø, IKT, mat, hav og

³ Indikatorene eller «kvalitetsindikatorene» som ble brukt var: Årsværk i førstestillinger, søkning, gjennomføring, studentenes tidsbruk, publisering, eksterne forskningsinntekter, størrelse på doktorgradsutdanningene, internasjonal orientering, samspill og samarbeid (Meld. St. 18 (2014-2015): 46).

helse fremstår som relativt stabile satsingsområder som samtidig sier noe om hva slags forskning man ønsker. Videre er det et relativt gjennomgående trekk at realfag trekkes fram som viktig. Samfunnsvitenskapelig forskning nevnes i liten grad. Strukturreformen (Meld. st. 18 (2014-2015)) er et eksempel på en direkte styring. Riktignok er modellen med ansatt rektor valgfri, men ordningen med et eksternt flertall i styret og styrerepresentanter utnevnt av departementet understreker at vertikale styringsgrep ikke forsvinner selv om institusjonene har fått økt myndighet. Det viser samtidig hvordan spørsmålet om styring av institusjonene hele tiden beveger seg i et spenningsfelt mellom grenseoppganger, styringspraksiser og problematisering (Neumann 2002).

Styringsteknologier

I et styringsperspektiv skaper desentralisering av makt en utfordring når det gjelder resultatoppnåelsen, og ikke minst hvordan man kan vite om resultatene nås. Det er med bakgrunn i dette at det utvikles stadig mer spissfindige styringsteknologier (Foucault 2002, Hammer 2008). I en slik sammenheng blir statistikken et viktig verktøy for å sammenligne, måle og evaluere på bakgrunn av standardiserte og kvantitative indikatorer. Desentralisering av makt med vektlegging av økt valgfrihet kan på overflaten fremstå som motsatsen til standardisering, men nettopp styringsteknologiene med sine indikatorer, resultatmål og evalueringer fremmer en form for instrumentalisering av valgfriheten med disiplinerende effekter (Rose 1996, Hammer 2008).

I gjennomgangen til nå har jeg belyst hvordan forskningskvalitet i økende grad har blitt koblet til kvantitative indikatorer knyttet til vitenskapelige publiseringer, siteringer, sampubliseringer og ekstern finansiering. I St. meld. nr. 20 (2004-2005) uttrykkes det klart at *«hensikten med å måle kvalitet er knyttet til behovet for å kanalisere midler»* (St. meld. nr. 20 (2004-2005: 69). Forskningsrådet sine evalueringer skal bidra til institusjonenes strategiarbeid, og i neste stortingsmelding understrekes det at *«moderne infrastruktur gir forskerne mulighet til å utføre bedre og nye typer målinger, utvikle ny metodikk, generere og ivareta data på en kvalitetssikret måte og gjøre eksisterende og nye data tilgjengelige for forskningsmiljøer og andre brukere»* (St. meld. nr. 30 (2008-2009: 96). Institusjonene og forskerne skal ved hjelp av stadig bedre målemetoder sørge for en kontinuerlig egevaluering.

I St. meld. nr. 30 (2008-2009) fremheves det at hensikten med mål- og resultatstyring er at *«institusjoner gis frihet til å avgjøre hvilke virkemidler som skal brukes for å nå målene»* (St. meld. nr. 30 (2008-2009): 71). I stedet for detaljert styring skal *«oppmerksomheten rettes mot målene»* og regjeringen vil etablere systematisk oppfølging med utgangspunkt i *«et bredt sett av indikatorer og metoder»* (St. meld. nr. 30 (2008-2009): 71).

Gjennom etableringen av CRISTIN i 2011 skapes et felles dokumentasjonssystem for forskning. Som jeg tidligere har vært inne på hadde dette arbeidet pågått i mange år, men med innføringen av publiseringsindikatoren meldte det seg et behov for et system som inkluderte alle sektorene, også helseforetakene og instituttsektoren. CRISTIN skulle gi bedre analyser, økt ressursutnyttelse og lette

det administrative arbeidet, men også bedre forskningsstatistikk, bedre kunnskapsgrunnlag for politikken og bedre dokumentasjon av forskningsresultater for bruk i finansieringssystemet (CRISTIN 2011). I Meld. St. 18 (2014-2015) oppfordres ledelsen ved institusjonene til å opprette systemer for kvalitetssikring og gjennomføre evalueringer. Her understrekes også betydningen av felles standardiserte løsninger knyttet til IKT. Meldingen varsler også hvordan databasen for statistikk om høyere utdanning kan videreutvikles for å gjennomføre økonomiske analyser og standardisert rapportering.

Utviklingen av stadig mer sofistikerte indikatorer og evalueringer har en funksjon som kan sies å gå ut over det å gi oversikt og informasjon. Indikatorene gir både myndighetene og institusjonene selv en anledning til å vurdere og evaluere resultatoppnåelsen. Det virker dermed som et kontinuerlig og ikke minst dynamisk styringsredskap som samtidig identifiserer forbedringspunkter. Indikatorer utvikles og endres hele tiden, og en indikator vil aldri representere noe slutt punkt. Den åpner således for en evigvarende forbedringsprosess (Hammer 2004).

Styringsteknologiene muliggjør samtidig den individualiseringen som kjennetegner den liberalistiske rasjonaliteten. Indikatorer og evalueringer gir institusjonene og forskerne selv informasjon som synliggjør hvordan de presterer sammenlignet med andre. Samtidig vil forventningene om at institusjonene selv tar ansvar føre til at de selv utvikler systemer med indikatorer og evalueringer på toppen av det som skjer nasjonalt. I figur 1 utgjør styringsteknologier det konkrete i relasjonen til de mer abstrakte prosessene koblet til meningsdannelsen av begrepet forskningskvalitet. Gjennomgangen til nå viser hvordan det abstrakte og konkrete står i et gjensidig påvirkningsforhold til hverandre. Et dominerende instrumentelt eller strukturelt kunnskapssyn ligger til grunn for troen på indikatorer som objektive størrelser, samtidig som utviklingen av indikatorene og evalueringene influerer og langt på vei definerer meningsinnholdet i forskningskvalitet.

Samtidig ser vi at styringsteknologier ikke bare står i relasjon til meningsdannelsen, men i aller høyeste grad også i forhold til vertikale styringsgrep og horisontale styringspraksiser. Styringsteknologiene erstatter på mange måter flere av de tradisjonelle og mer direkte formene for styring, og muliggjør indirekte former for styring. Samtidig bidrar styringsteknologiene til å begrense den reelle autonomien til institusjonene.

Forskningens rolle – nytte og relevans

Mens NOU 1988:28 og St. meld. nr. 40 (1990-1991) uttrykte tanker om at forskningens dannelsesaspekter, har det å se forskningen som et nyttig virkemiddel for å løse samfunnsutfordringer og bidra til økonomisk vekst, blitt mer fremtredende. «*Dagens samfunn krever forskningsbasert kunnskap på stadig flere områder. Denne utviklingen gjør at framtidig vekst i forskningsbevilgningene i stor grad er motivert ut fra forskningens nytteverdi*» (St. meld. nr. 30 (2008-2009): 10). I de neste meldingene vektlegges samfunnsøkonomisk avkastning, samfunnsøkonomiske effekter og forskningens evne til å bidra til innovasjon, økonomisk vekst, verdiskaping, økt

produktivitet og omstilling i så vel næringsliv som offentlig sektor. Hvordan stortingsmeldingene behandler forholdet mellom grunnforskning og anvendt forskning er interessant i så måte. I St. meld. nr. 20 (2004-2005) understrekes det at man trenger både den kritiske grunnforskningen og den anvendbare forskningen. Meldingen inneholder en til dels omfattende drøftelse, hvor man viser til flere studier som antyder at motsetningen og spenningen mellom de to ikke er så stor. Det kan tolkes som et forsøk på å bygge ned forskjellen mellom grunnforskning og anvendt forskning.

I neste melding tyder utsagn som *«lite hensiktsmessig å praktisere et skarpt skille mellom instrumentelle og kulturelle begrunnelser for forskning»* (St. meld. nr. 30 (2008-2009): 10) på at man i økende grad setter likhetstegn mellom de to, og at alt til syvende og sist må være nyttig. Grunnforskning som sådan behandles i mindre og mindre grad i de påfølgende meldingene. Som en kuriositet kan det nevnes at et søk på «grunnforskning» ga 146 treff i St. meld. nr. 20 (2004-2005) mot 10 i St. meld. nr. 30 (2008-2009), 0 i Meld. st. 7 (2014-2015) og 2 i Meld. st. 18 (2014-2015).

Mandatet til NOU 2011:6 gikk ut på å *«foreslå endringer som fører til høyest mulig samfunnsøkonomisk nytte i bred forstand av den offentlige finansierte forskningen»* (NOU 2011:6: 10). Utredningen legger vekt på det de kaller sammenhengen mellom bruk av ressurser og resultater. Her pekes det på et mulig dilemma mellom bevilgninger rettet mot akademisk kvalitet og samfunnsmessig relevans. Det hevdes at bruk av forskning forutsetter at den er tilgjengelig. *«For at forskningen skal bli brukt, er det en forutsetning at resultatene – og metodene som har framskaffet resultatene – gjøres tilgjengelige»* (St. meld. nr. 30 (2008-2009): 124). Bruk av forskning kobles til *«effektiv anvendelse av ressursene»* som igjen krever *«systematisk oppfølging av mål og resultater»*. (St. meld. nr. 30 (2008-2009): 124). I den sammenheng nevnes publiseringspoeng som *«et uttrykk for økt effektivitet»* (St. meld. nr. 30 (2008-2009): 124).

Bruk av forskning og økt effektivitet må også sees i sammenheng med andre prosesser som settes i gang. Kunnskapsdepartementet ber UHR og NFR om råd til en nasjonal strategi for å stimulere til økt bruk av åpen publisering av fagfelleverderte vitenskapelige artikler (UHR 2009). I drøftelsen her kobles kvalitet til de mest anerkjente tidsskriftene, mens det er færre anerkjente tidsskrifter blant de med åpen publisering. Likedan må den økte oppmerksomheten som rettes mot bruk av forskning sees i sammenheng med etableringen av CRISTIN som nevnt tidligere.

Nytteperspektivet på forskningen understrekes ytterligere i Meld. St. 18 (2012-2013) hvor man er opptatt av å styrke koblingen mellom universitets- og høgskolesektoren, næringsliv og offentlig sektor. *«Jo flere som får tilgang til kunnskapen, jo større verdi får den»* (Meld. St. 18 (2012-2013): 38). Regjeringen mener at behovet for økt kvalitet og fornyelse er en av de største utfordringene det norske forskningssystemet står overfor i årene som kommer, ikke minst for at systemet skal støtte godt opp under omstillingen i næringsliv og offentlig sektor (Meld. St. 18 (2012-2013): 115). *«Forskning skaper ny kunnskap som kan utvikle praksis»* (Meld. St. 18 (2012-2013): 81).

I Meld. st. 7 (2014-2015), nevnes fagmiljøer og næringsliv i samme åndedrag innledningsvis: «I Norge har vi mange gode fagmiljøer og et velutviklet næringsliv på flere områder, men vi har potensial til å bli enda bedre» (Meld. st. 7 (2014-2015): 5). «Forskning og utdanning påvirker økonomien ved å heve kvaliteten på arbeidskraften og tjenestene som leveres (...). Dette bidrar til omstillingsevne og økt produktivitet» (Meld. st. 7 (2014-2015): 5). Det etterlyses mer «kunnskap om bruken og effekten av tiltak og reformer som settes i gang». «Treffsikre tiltak vil gi riktig hjelp til den enkelte og være lønnsomt for samfunnet» (Meld. st. 7 (2014-2015): 26). «Forskning og høyere utdanning av høy kvalitet er avgjørende for å sikre fremtidens arbeidsplasser og for å fremme omstilling og verdiskapning i norsk økonomi» (Meld. st. 18 (2014-2015): 3).

I Strukturreformen (Meld. st. 18 (2014-2015)) understrekes forskningen og ikke minst bruken av kunnskap som forskning frembringer, som helt avgjørende. «Evnen til å utvikle og ta i bruk kunnskap er nøkkelen til å møte de store utfordringene som vi står overfor, og for å sikre fortsatt velferd og verdiskapning. Vi må forstå og tilpasse oss de endringene som skjer i verden» (Meld. st. 18 (2014-2015): 10). Talemåten er ganske dramatisk. Det er nesten så man får inntrykk av at nå er det bare kunnskapen som kan redde oss. Og «omstilling er krevende, men vil samtidig innebære nye muligheter for vekst» (Meld. st. 18 (2014-2015): 10). Det blir vanskelig, men samtidig åpner det seg nye muligheter. Begrunnelsene er tuftet på en instrumentell og økonomisk rasjonalitet. I bunn ligger troen på at bare man gjør de riktige valgene, de riktige prioriteringene og bruker ressursene på riktig måte, så går det bra. Langsiktige satsninger virker fordi OECD sier de gjør det. Strukturendringene knyttes til en større internasjonal kontekst ved å vise til at også andre land konsentrerer ressursene (Meld. st. 18 (2014-2015): 13).

Gjennomgangen viser en økende grad av policyorientering hvor forskningen kobles til næringspolitikk og andre samfunnsutfordringer. NOU 2006:19 drøftet denne utviklingen i lys av hva det kunne ha å si for akademisk frihet og advarte mot konsekvensen for fagområder som ikke sees som viktige bidragsyttere for den næringsrettede og problemorienterte forskningen på bestemte sektorer. Konteksten slik den er beskrevet her, med fremveksten av en liberalistisk styringsrasjonalitet hvor desentralisering av makt, utvikling av stadig mer spissfindige styringsteknologier og med økt vektlegging av forskningens nytte og relevans for samfunnsutfordringene, utgjør et viktig bakteppe for å forstå de sammenhengene diskursen virker innenfor og samtidig bidrar til å iscenesette.

Diskursens effekter

Den dominerende forståelsen av forskningskvalitet gir ikke bare mening til hva forskningskvalitet er, det er også en forståelse som kan sees som en hendelse med «materielle trekk, som noe som setter omgivelser i spill og derved iscenesetter en gitt virkelighet» (Hammer 2003: 101). En del av dette handler om hvordan diskursen konstituerer subjektposisjoner som gir subjekter autoritet til å uttale seg om forskningskvalitet. Hvilke virksomme subjektposisjoner konstitueres i diskursen om forskningskvalitet? Hvem er det som uttaler seg? Hvilke ståsted har de? Hva gjør at de har autoritet? Hvem rettes utsagnene mot? Hvordan virker utsagnene til å konstituere forskningskvalitet slik at det

underlegges subjektposisjonenes autoritet? Hva er konsekvensene av dette? En annen del går på hvordan diskursen etablerer språklige og ikke-språklige materielle handlingsbetingelser, som i sin tur rutinerer sosiale praksiser og fysisk infrastruktur (Neumann 2010: 133). Hvilke materielle handlingsbetingelser er det snakk om? Hvordan iscenesettes fysisk infrastruktur? Hvordan iscenesettes forskningspraksis? Er det mulig å identifisere ulike forskningsstrategier? Er det grenser for forskernes frihet?

Virksomme subjektposisjoner

Foucaults subjektbegrep retter oppmerksomheten mot hvordan diskursen og dens utsagn konstituerer og konkretiserer ulike subjektposisjoner som fylles av ulike subjekter (Foucault 1972, Neumann 2010). Det er ikke rom for å vie alle subjektposisjonene like stor oppmerksomhet. Jeg har derfor valgt å legge mest vekt på de jeg anser som de mest sentrale, særlig politiske myndigheter, oftest representert ved kunnskapsdepartementet, Forskningsrådet, universitets- og høgskolesektoren og forskere.

Nettopp fordi jeg velger å ta utgangspunkt i sentrale politiske dokumenter, vil politiske myndigheter representert ved regjering, storting og kunnskapsdepartementet utgjøre sentrale subjektposisjoner i diskursen. Som representanter for den offisielle politikken og med det overordnede ansvaret for styring, finansiering og prioriteringer har de en naturlig autoritet i diskursen. Et gjennomgående trekk ved politikken slik den er uttrykt gjennom stortingsmeldingene, er å vri oppmerksomheten i forskningspolitikken fra ressursinnsats til resultater. Vektleggingen av resultater gjør at de vil «*innføre en mer systematisk oppfølging av resultater og kvalitet i norsk forskning*» (St meld nr. 30 (2008-2009): 17). Gjennom å legge vekt på at det utvikles systemer for jevnlig rapporteringer basert på indikatorer og evalueringer, konstitueres en subjektposisjon for kontroll og kvalitetssikring som fylles av departementet som subjekt.

I St. meld. nr. 39 (1998-99) beskrives forskningssystemet som et system bestående av tre nivåer, hvor storting, regjering og departementer utgjør henholdsvis forskningspolitisk, forskningsstrategisk og forskningsutøvende nivå. Det strategiske nivået representerer en subjektposisjon som fylles av subjektet NFR. Gjennom vektleggingen av deres evalueringer, underlegges kvalitetsvurderinger Forskningsrådets autoritet. NFR sine fagevalueringer skal føre til «*anbefalinger om tiltak som kan fremme kvalitet og effektivitet*» (St. meld. nr. 20 (2004-2005): 77), og anbefalingene skal danne grunnlag for prioriteringer og samtidig «*være et redskap for institusjonenes strategiske og faglige utviklingsarbeid, og de er et viktig utgangspunkt for departementenes styringsdialog*» (St. meld. nr. 20 (2004-2005): 78). Konsekvensen av vektleggingen av evalueringene gjør at Forskningsrådet får en helt unik posisjon til å definere også det mer kvalitative meningsinnholdet i forskningskvalitet. De har da også brukt sin posisjon til å avfeie kritikken mot tellekantsystemet som påstander uten empirisk forankring (NFR 2009).

Ved å koble forskningskvalitet, dokumentasjonssystemer og rapporteringer til kvantitative indikatorer, konstitueres en subjektposisjon som må fylles av bibliometrisk og statistisk kompetanse. Denne posisjonen fylles i særlig grad av NIFU og ikke minst forsker og bibliometri-ekspert Gunnar Sivertsen. Gjennom denne posisjonen får han diskursiv plassering som gjør at han kan uttale seg med autoritet og legitimitet i diskursen (Foucault 1972). Om forskningskvalitet i større grad hadde blitt koblet til kvalitative vurderinger, ville han neppe hatt samme posisjon og autoritet i diskursen.

Gjennom opprettelsen og utnevnelsen av ulike utredningsutvalg, konstitueres ulike subjektposisjoner i diskursen. Det gir for eksempel utvalgslederen for en NOU autoritet og legitimitet til å uttale seg i diskursen. NOU-ene har imidlertid hatt varierende innflytelse på utformingen av den offisielle politikken. Momentet fra NOU 2006:19, om at statlig styring gjennom å koble finansiering til bestemte resultater (vitenskapelige publiseringer) kunne være problematisk, ble imidlertid aldri fulgt opp eller problematisert på tilsvarende måte i etterfølgende stortingsmeldinger. Andre NOU-er som 2011:6, som anbefalte siteringer som mål på kvalitet, har fått større innflytelse.

Mens politiske myndigheters bidrag til å heve kvaliteten på norsk forskning i hovedsak handler om å gi best mulig rammevilkår gjennom finansieringssystemet, ulike incentivordninger og NFRs strategiske rolle, har aktørene innenfor universitets- og høyskolesektoren en annen rolle. Gjennom konstitueringen av den utøvende subjektposisjonen, gis subjektene innenfor universitets- og høyskolesektoren ansvaret for å heve kvaliteten i forskningen. Med bakgrunn i at forskningskvalitet kobles til vitenskapelige publiseringer og siteringer er det et mål at forskere «skal publisere i ledende tidsskrifter» (St. meld. nr. 30 (2008-2009): 71). Nødvendigheten av å ha høye ambisjoner knyttet til publisering trekkes også fram i Meld. St. 7 (2014-2015) ved at noen ledende tidsskrifter nevnes. Fra politiske myndigheters side vil man gjerne at norske forskere skal score høyt på internasjonale sammenligninger for publiseringer og siteringer. En klar forventning om mer internasjonal sampublisering trekkes fram både i St. meld. nr. 30 (2008-2009) og Meld. St. 18 (2014-2015). Den nye publiseringssindikatoren premierer også sampublisering. I det hele tatt stilles det stadig større forventninger til internasjonalisering og en økning i andelen av ekstern forskningsfinansiering, spesielt fra EU.

Ved siden av å ansvarliggjøre forskerne, stilles det tydelige krav til institusjonenes egen ledelse. Særlig faglig og strategisk ledelse trekkes fram. «Gode forskere må sikres gode arbeidsvilkår og gode ansettelsesforhold» (St. meld. nr. 30 (2008-2009): 93). Langtidsplanen for forskning og utdanning understreker betydningen av å utvikle en «kvalitetskultur»:

«Institusjonene må legge til rette for en kvalitetskultur som dyrker frem og tar vare på de beste. Dette kan innebære at institusjonene prioriterer enkelte fagområder og forskere høyere enn andre» (Meld. St. 7 2014-2015): 40). Kultur betyr også konstant forbedring. «En kultur for kontinuerlig forbedring er derfor grunnleggende ved universitetene og høyskolene. Ansvar for dette deles av alle i sektoren. Universitets- og høyskolesektorens spesielle mandat og betydelige

frihet, tilsier at alle har et selvstendig ansvar for å bidra til kontinuerlig forbedring av kvalitet»
(Meld. St. 18 (2014-2015): 23).

Man ser også i økende grad en tendens til å stille større forventninger til institusjonenes samarbeid og samspill med privat næringsliv og offentlig sektor for å fremme innovasjon, omstilling og økonomisk vekst.

Hvilke konsekvenser kan dette gi? På den ene siden kobles forskningskvalitet til vitenskapelige publiseringer, siteringer, internasjonalisering og ekstern finansiering. På den andre siden uttrykker den offisielle politikken en klar forventning til institusjonene om å jobbe strategisk, spisse innsatsen og legge til rette for de beste forskerne. En konsekvens kan bli at vurderingen av hvem som er de «beste» forskerne lett kan bli et spørsmål om hvem som publiserer mest, har flest siteringer og hvem som har størst andel ekstern finansiering. En annen konsekvens kan bli at det nettopp er disse som prioriteres og får de beste vilkårene hos institusjonene, muligens på bekostning av de som ikke publiserer eller har like mye ekstern finansiering. En tredje konsekvens er at dette kan få innvirkning på forskningspraksisen.

Materielle handlingsbetingelser og iscenesettelse

Når den resultatbaserte finansieringen av forskning kobles til forskningskvalitet forstått som vitenskapelig publisering, siteringer og ekstern finansiering, så etablerer dette visse betingelser også av materiell karakter som igjen har betydning for hvilke praksiser som iscenesettes. De materielle handlingsbetingelsene kan være av så vel språklig som ikke-språklig art og de setter i spill, ikke bare sosiale praksiser som forskningspraksis, men også det man kan kalle fysisk infrastruktur. De skaper med andre ord en virkelighet som har ulike effekter (Neumann 2010).

Publiseringsindikatoren og siteringer som materielle størrelser

Den resultatbaserte delen av finansieringssystemet betinger entydige kvantitative indikatorer som kan registreres og indekseres. Publiseringsindikatoren fyller denne funksjonen og representerer en materiell handlingsbetingelse av ikke-språklig art. Andre eksempler på materielle handlingsbetingelser av ikke-språklig art knytter seg til hvilke publiseringskanaler man må bruke. Her skiller det mellom ulike publiseringskanaler med fagfellevurdering (periodika, serier, nettsteder og bokutgivelser). Materielle handlingsbetingelser av språklig art knytter seg til hvilke publikasjonsformer som er godkjent. Her skiller det mellom tre hovedformer - vitenskapelige monografier, vitenskapelige artikler i periodika eller serier og vitenskapelige artikler i antologier (UHR 2004).

Videre skiller det mellom to nivåer av publiseringskanaler, nivå 1 som omfatter alle publikasjoner som kan defineres som vitenskapelige og nivå 2 som omfatter de publikasjonskanalene som oppfattes som ledende i brede fagsammenhenger og som publiserer de mest betydningsfulle publikasjonene. Hvilke publiseringskanaler som skal tilhøre nivå 2 avgjøres av faglige

konsensusprosesser. Det er etablert fagråd innenfor ulike fag. I rangeringen av publiseringskanaler er Journal Impact Factor det viktigste kriteriet. For de vitenskapelige publiseringene beregnes det publikasjonspoeng. Vitenskapelige monografier gir 8 poeng på nivå 2 og 5 poeng på nivå 1. Vitenskapelige artikler i periodika/serier gir 3 poeng på nivå 2 og 1 poeng på nivå 1. Vitenskapelige artikler i antologier gir 1 poeng på nivå 2 og 0,7 poeng på nivå 1.

Siteringer blir som tidligere vist i økende grad sett på som en indikator for kvalitet. «*Siteringer er et mål på forskningens innflytelse, men også en indikator for kvalitet*» (NOU 2011:6: 87). *Fagfellers siteringer av publisert arbeid brukes dessuten som en indikator på gjennomslagskraft og synlighet, og dermed som kvalitetsindikator i forskning*» (Meld. St. 18 2014-2015): 17-18). I stortingsmeldingene er det vanlig å vise til relative siteringsindekser for å sammenligne Norge med andre land.

Tanken om en siteringsindeks for vitenskap ble første gang presentert av Garfield (1955), og tanken var at indeksen skulle vise hvordan litteratur blir anvendt av senere forskning (Nelhans 2013). En siteringsindeks muliggjør koblinger til hvordan en vitenskapelig artikkel har blitt brukt (referert til) i senere vitenskapelige artikler. Men hva er egentlig en sitering? Den tradisjonelle forståelsen av en sitering er at det er det samme som en referanse (Small 1978). I følge Nelhans «*saknar citeringen en faktisk ontologisk status*» (Nelhans 2013: 14). I det legger han at siteringen er noe som er skapt av systemet som siteringsindeksen representerer. Det er indeksen som identifiserer en referansekjede mellom to artikler og kobler dem sammen. Referansen er en forutsetning for siteringen, men langt fra nok. Siteringen krever en indeks. For at siteringen skal skje forutsetter dette for det første at artikkelen som refererer til en annen artikkel er indeksert. For det andre at den artikkelen det blir referert til også er indeksert. For det tredje forutsetter det at referansene er korrekte (Nelhans 2013). Siteringen og referansen er dermed to forskjellige ting. Mens referansen er noe som gjøres av forskeren, er siteringen først og fremst noe maskinelt som igjen bygger på tekniske løsninger, algoritmer, beregninger og vurderinger. Siteringen har således både en materiell og en sosial dimensjon (Nelhans 2013). Et tilsvarende perspektiv fremmes av Orlikowski (2007) når hun drøfter Google-indeksene og hvordan disse også er utkomme av så vel materielle som sosiale praksiser. Som vitenskapelige publiseringer, representerer siteringen en materiell handlingsbetingelse.

Isenesettelse av fysisk infrastruktur

Når den resultatbaserte delen av forskningsfinansieringen kobles til kvantitative indikatorer for forskningskvalitet, så betinger dette en teknisk form for infrastruktur i form av databaser og søkesystemer. Samtidig betinger det også en organisatorisk infrastruktur for å utvikle og administrere systemene.

Leser man i de offisielle politiske dokumentene, behandles teknologi utelukkende som en muliggjørende størrelse. Det er noe det snakkes lett om og som har utelukkende positive egenskaper. Teknologien skal bidra til samarbeid, samhandling, utvikling, oversikter, dokumentasjon og kunnskapsdeling. Som jeg allerede har vært inne på, har det over år blitt jobbet med å utvikle

systemer for dokumentasjon av forskningsdata. Med etableringen av CRISTIN i 2011 synliggjorde dette ambisjonen med å samle mest mulig data om norsk forskning. CRISTIN dokumenterer vitenskapelige publiseringer, leverer data til departementets finansieringssystem, bidrar med dokumentasjon fra prosjekter og om forskerkompetanse, muliggjør formidling, bidrar med styringsdata og statistikk og forenkler institusjonene og forskernes rapporteringer. CRISTIN ble noe alle måtte forholde seg til og ble på mange måter det som Callon (1986) kaller for et obligatorisk passasjepunkt.

Et obligatorisk passasjepunkt involverer mange aktører ved å etablere identitetene deres og koblingene mellom dem. Mens CRISTIN representerer et nasjonalt obligatorisk passasjepunkt, kan ISI Web of Science sies å representere et internasjonalt obligatorisk passasjepunkt for vitenskapelige publiseringer, hvor siteringsindeksen sørger for koblingene mellom aktørene forstått som forskere. I et slikt perspektiv er imidlertid verken CRISTIN eller ISI Web of Science/siteringsindeksen bare muliggjørende teknologi, men også en aktør forskere og myndigheter er avhengig av. De er aktører som har makt i nettverket, makt til å iscenesette en rekke ulike praksiser.

ISI Web of Science, CRISTIN og flere andre vitenskapelige databaser er koblet sammen i et nettverk med en rekke andre databaser og søkesystemer nasjonalt og internasjonalt. CRISTIN samler som nevnt data som ikke bare er relatert til forskningspraksis, men som også er relatert til styring, kontroll og rapportering. I 2015 var det totalt 33 300 stillinger på universitetene og høgskolene i Norge. Av disse var 19 630 faglige stillinger, mens 8670 var administrative stillinger. Omtrent 5000 var stillinger knyttet til drift og faglig støtte. I perioden mellom 2010 og 2015 var veksten i andelen administrative stillinger ved NTNU på 18 prosent. For faglige stillinger var veksten på 3 prosent i samme periode (Universitetsavisa.no 2016). Agnete Vabø ved NIFU peker på at veksten i administrative stillinger må knyttes til stadig flere oppgaver knyttet til rapportering, kontroll og krav til å gjennomføre markedsundersøkelser (Loge 2016). I tillegg har Universiteter og høgskoler i økende grad ansatt personale med ekspertise på EU-systemene, forskningsfinansiering og kvalitetssikring av publiseringer, eller som en av mine informanter benevnte den sistnevnte kategorien: «*publikasjonspoengenes portvokter*».

Konsekvensene av dette er at det konstitueres en virkelighet som ikke bare handler om språk og meningsinnhold, men som får et konkret materielt uttrykk. Det etableres faktiske systemer, og en rekke personer tjener til livets opphold med å utvikle og administrere disse systemene. Iscenesettelsen av fysisk infrastruktur og alt det den setter i spill av ulike praksiser, bidrar til diskursens treghet og synliggjør også hvor vanskelig det er å endre det som synes som en gitt og uforanderlig virkelighet (Neumann 2010).

Iscenesettelse av forskningspraksis

Det empiriske utgangspunktet for den videre analysen er forskningspraksis slik den beskrives av forskere ved instituttet på SVT-fakultetet ved NTNU. De materielle handlingsbetingelsene som

etableres som følge av de dominerende representasjonene, setter i spill og rutinerer sosiale praksiser som i sin tur reproducerer de dominerende representasjonene (Neumann 2010). Effekten på forskningspraksis kan dermed være at vitenskapelige publiseringer prioriteres fremfor andre oppgaver. Samtidig er det interessant å se på om det er rom for alternative strategier. Jeg vil skille mellom tre ulike strategier: For det første *lojale strategier* som tilsvarer det Neumann kaller identifikasjon og som bygger på Hirschmans (1970) «loyalty». Diskursen konstituerer subjektposisjonen for forskeren som den som leverer kvalitet gjennom å publisere i de mest anerkjente vitenskapelige tidsskriftene. Forskerne som velger de lojale strategiene fyller denne subjektposisjonen (Neumann 2010). For det andre, *motvillige strategier*. Dette tilsvarer Hirschmans (1970) «voice» og det Neumann kaller en mot-identifikasjon. Man protesterer eller opponerer mot den subjektposisjonen man er tilskrevet, men ved at man ikke bringer noe nytt inn fyller man likevel subjektposisjonen, om enn noe motvillig (Neumann 2010). For det tredje, kreative strategier. Dette er det Hirschman (1970) kaller «exit» og det Neumann refererer til som desidentifikasjon. Selv om man identifiserer seg med noe som står i relasjon til den dominerende representasjonen, bringer man inn nye elementer som fører til at man «gjør sin egen greie» (Neumann 2010: 170).

Lojale strategier

To av forskerne (forsker A og C) er representanter for lojale strategier. De tenker vitenskapelig publisering i en tidlig fase av prosjektene. «Ja, tenker at det vi får til, vil vi fortelle verden om (...) men ikke før vi har fått arbeidet vurdert, altså fagfellevurdert» (forsker C). Forsker A: «Tenker ikke på hvor man skal publisere når man søker forskningsmidler, men tenker at det skal publiseres. Tenker også at det skal publiseres både vitenskapelig og populærvitenskapelig og komme inn i lærebøker for den saks skyld».

Som tidligere vist gir publikasjonsindikatoren best uttelling for det som publiseres i publikasjonskanaler på nivå 2. Forsker A innrømmer at nivåene i alle fall til en viss grad er viktig: «En ting er at det handler om penger (..), det genererer penger til institusjonen og hos oss har vi laget et opplegg hvor det genererer faktisk også individuell støtte. Vi får incentivmidler basert på publikasjonspoeng». Forsker C antyder at nivåene ikke er viktig, men vektleggingen av tidsskriftenes omdømme tyder kanskje på noe annet:

«Jeg tenker ikke på nivåene, har aldri telt hvor mange publikasjonspoeng jeg har. Kanskje fordi jeg har mange. Det interesserer meg ikke, sjekker aldri om det er nivå 1 eller nivå 2. Jeg vet hvor det jeg skriver passer best inn. Skriver på felt hvor det ikke er veldig mange tidsskrifter, noen få som henger veldig høyt».

Forsker C poengterer at det ikke er antallet vitenskapelige publiseringer som er viktig for kvalitet, men snarere: «Hvor ofte man blir lest» og «hvilke tidsskrifter man publiserer i». «Hvis man skriver noe som er veldig bra, noe nytt, så er sannsynligheten større for at man får publisert i et godt tidsskrift og da er sjansen større for at man blir lest og sitert. Så siteringsindekser er for så vidt også et mål på kvalitet.»

Selv om forsker A ikke mener det er en motsetning mellom å publisere vitenskapelige og mer populærvitenskapelig, så blir det «*i virkeligheten fort et tidsdilemma. Det tar mye tid, begge deler, den vitenskapelig publiseringen tar lang tid og da er man allerede i gang med neste prosjekt*». Også forsker C er opptatt av at forskningen «*fanges opp av politikktutformere*», men vil gå veien om fagfelle vurdering og den vitenskapelige publikasjonen før den mer populærvitenskapelige formidlingen.

Gjennom ansvarliggjøringen av institusjonene skal institusjonene legge til rette for en «*kvalitetskultur som dyrker frem og tar vare på de beste*» (Meld. St. 7 (2014-2015): 40). Forsker C underviser mindre enn mange andre «*for det er en form for belønning fra universitet og fakultet. Man ser mer og mer at de som skriver mye får mer tid til å skrive, og de som skriver lite får mindre tid til å skrive. Det er en trend vi nok vil se mer og mer*». Forskerne gir inntrykk av et relativt uproblematisk forhold til vitenskapelige publiseringer. Det er slik forskningen fungerer i deres øyne.

Motvillige strategier

Forsker B og F kan sees som representanter for mer motvillige strategier. Forsker B:

«*Ser på ting jeg ikke har publisert til nå*» og publiseringene «*må være ting som gir poeng*». «*Det er sånn det er her. Det er denne verden altså. Så det er artikler som gir publiseringspoeng. Det er ikke det som er hovedmotivasjonen. Har skrevet mye som ikke har gitt uttelling, det er en av grunnene til at jeg brukt såpass lang tid på å få jobb her*».

I følge forsker F er «*internasjonal publisering noe alle skal jakte på, men det jeg har mest lyst til er å skrive på norsk, i gode norske fagtidsskrift*». Videre: «*Instituttet vil gjerne at vi publiserer i de høyest rangerte tidsskriftene*». Forsker B uttrykker en viss motvillighet gjennom følgende utsagn:

«*Litt av problemet med tellingen er at vi kan få et fag med masse «boring stuff», det er uspennende, litt som Mats Alvesson sier: «Aldri har så mange forsket på så lite». «Når jeg sjekker tidsskrift, herregud hvor mange tidsskrifter finnes egentlig og hvor mange skriver om akkurat det her. Den der følelsen er ikke så god*».

Forsker B er også kritisk til artikkelen som «*har sine klare begrensninger*», og at «*det går på poeng og ikke så mye på innhold*». Videre: «*Alle vet at det er et belønningssystem. Noen har institusjonalisert det mer. Selv er jeg kanskje mer kritisk, men forholder meg til det likevel. Strukturene rundt gjør at jeg er nødt til det*». Forskerne kan sies å ha et noe mer anstrengt forhold til kravet om og forventningene til vitenskapelige publiseringer, men innser samtidig at det ikke nytter å kjempe imot.

Kreative strategier

De to siste forskerne, D og E er representanter for kreative strategier. Forsker D publiserer av flere årsaker:

«Dels fordi publisering er viktig. Det er det jo ingen tvil om. Selv om det sannsynligvis publiseres altfor mye for tiden, så er det viktig å publisere. Har man gjort et prosjekt og samlet inn noe data og har noe interessant å si, så bør man i hvert fall publisere en artikkel om det. Selv om mange forsøker å stokke om ordene i problemstillingen og publisere fire. Det er jo egentlig ikke noen vits i, men det er jo sånn som teller. Men at man bør publisere det og få det vurdert av fagfeller, det er opplagt viktig. Det er slik vitenskapen fungerer».

Samtidig er forsker D mindre opptatt av nivåene: «hva som er på nivå 1 og nivå 2 driter jeg loddrett i»
Forsker D hevder at det er:

«Viktig å kommunisere med samfunnet. Det er ikke nedvurdering av å kommunisere med forskerfellesskapet. Det er bare det at som forsker er man ikke synlig. En gjennomsnittlig vitenskapelig artikkel har 5-10 lesere. Man er synlig, men på en annen måte. Jeg vil ikke skille mellom de to, det er omtrent like viktig. Jeg prioriterer annerledes enn mange andre. Så lenge jeg har fast jobb og kan overleve, og overleve sånn okey».

Nettopp det at forsker D prioriterer annerledes enn mange andre er noe som understrekes flere ganger i intervjuet. Forsker D ser imidlertid ikke så lyst på fremtiden: «Klarer meg med egen-initierte prosjekter så lenge jeg har forskningstid i stillingen min, men det kommer til å forandre seg. Forventningene om ekstern finansiering blir tydeligere og tydeligere, så innen 10 år ser jeg ikke noe håp for å holde på sånn som jeg gjør nå»

Forsker E publiserer også vitenskapelig, men understreker samtidig at:

«Det er veldig mye arbeid for å nå de fem leserne på det nivået. Men det er den her, liksom tikke den her boksen «ambisiøse artikler på nivå 2 i internasjonale tidsskrifter». Artikkelproduksjonen settes høyest og gir status i systemet, men for meg er det mye mer personlig belønnende med de her bokprosjektene fordi det henvender seg mye bredere, mer synlig, mer generelt, som jeg synes er ganske gøy».

Forsker E opplever en «positiv frihetsgrad. Jeg gjør akkurat det jeg har lyst til». Noe som indikerer at det eksisterer et handlingsrom for å gjøre andre ting enn å publisere vitenskapelig. Samtidig er det imidlertid «veldig vanskelig å bygge opp noe hvis det er snakk om noe som krever litt ressurser». Forskeren er også opptatt av teoriutvikling og det forskningsmessige håndverket. Disse forskerne har valgt å gjøre ting på en annen måte. Samtidig stiller de seg ikke utenfor den vitenskapelige produksjonen på noen måte. Man kan samtidig se antydninger til at det eksisterer visse grenser for hvor langt friheten går, men dette skal jeg komme tilbake til.

Å gjøre ting som de skal

Det forsker C og forsker A gjør er kanskje først og fremst å gjøre ting som de skal. De fyller den konstituerte subjektposisjonen *forskeren*, som leverer høy vitenskapelige kvalitet ved å publisere i anerkjente vitenskapelige tidsskrifter, som får utslag på siteringsindeksen, som har en stor andel ekstern finansiering og som er internasjonalt rettet. De blir forskeren (Neumann 2010).

De materielle betingelsene er satt. Vitenskapelige publiseringer indikerer kvalitet, og myndighetene varsler en videreutvikling av «finansieringssystemet med sikte på å øke den resultatbaserte andelen over tid» (Meld. St. 18 2014-2015: 101). I ISI Web of Science, den ledende indeksen over vitenskapelige publikasjoner, er det artikler som gjelder. Internasjonale sampubliseringer gir enda flere publikasjonspoeng når den nye publiseringsindikatoren trer i kraft. Særlig forsker C har flere publikasjoner med en rekke internasjonale medforfattere. Som vedkommende selv uttrykker det: «Jeg har kommet i en situasjon hvor det faglige jeg gjør tilfeldigvis passer veldig godt inn hvordan det er nå».

Akkurat det med vitenskapelig publisering, og særlig artikkelformatets betydning og posisjon innenfor vitenskapen, er imidlertid neppe noe man kan klandre norske myndigheter eller siteringsindekser for. Den vitenskapelige artikkelen har en lang historie og strekker seg helt tilbake til 1660-tallet. Opprinnelig var det mye hemmelighold knyttet til det som kunne regnes for forskning den gang. Etter hvert ble det ansett som viktigere og viktigere å kommunisere forskningsresultater, dels for at senere forskning kunne bygge videre på dette og dels for at forskerne selv kunne oppnå anerkjennelse og bli berømte. Mertons velkjente utsagn «*standing on the shoulders of giants*» - betydningen av akkumulasjon av kunnskap (Merton 1991) har på mange måter blitt vitenskapens normsystem.

Latour (1987) ser på den vitenskapelige artikkelen som en måte å mobilisere ressurser på for å vinne fram i kampen om sannheten. I følge Latour handler vitenskapen om gjøre utsagn stadig mer overbevisende. Den vitenskapelige artikkelen gjør det ved å henvise til andre faglige autoriteter, pøse på med referanser, henvisninger, sitater, fotnoter, diagrammer og tabeller. De utematiserte ubestridte vitenskapelige fakta etableres imidlertid først når man som forsker selv oppnår å bli referert til (Latour 1987). I et slikt perspektiv iscenesetter den dominerende forståelsen av hva som er forskningskvalitet praksiser, institusjoner, teknikker og ikke minst innskriftsanretninger som indekser og ulike dokumentasjons- og målesystemer. Indeksene som ligger under ISI Web of Science eller CRISTIN er også et resultat av tidligere praksiser, kunnskap, vitenskap og teknologi, eller som Nelhans (2013) hevder – både sosiale og materielle størrelser.

Nelhans (2013) argumenterer for at siteringsindeksen er en aktør på lik linje med forskerne, og fungerer som et obligatorisk passasjepunkt (Callon 1986). Indeksen er noe alle må forholde seg til og samtidig noe som skaper avhengighet og forbindelseslinjer mellom forskerne. Indeksen og forskningspraksis påvirker hverandre gjensidig. Indeksen betinger at det publiseres i tidsskrifter som er indeksert, og at det refereres til publikasjoner i indekserte tidsskrifter. Noen tidsskrifter krever endog at forskere refererer til artikler skrevet i samme tidsskrift (Nelhans 2013). Samtidig kan indeksen påvirkes gjennom nominering av tidsskrifter, men også gjennom hvordan forskere refererer til hverandre. Det kan for eksempel skje innenfor fagområder hvor det har blitt etablert en kjerne av ledende forskere som man vanskelig kan unngå å referere til.

Forsker C avviser at strategien er bevisst. Det er snarere resultatet av «en historisk tilfeldighet». Forskeren hevder at «en strategi vil alltid være en fordel for noen. Sikkert mange som mener jeg tilpasser meg systemet». Samtidig gis det et relativt tydelig inntrykk av at ambisjonene er rettet mot de mest anerkjente tidsskriftene: «det er noen få som henger veldig høyt, de satser vi som regel på - de er mest synlig». Dette er utsagn som er i tråd med de Nils C. Stenseth fra UiO kommer med når han innrømmer at de ser etter de «tidsskriftene som har høyest «impact factor»» (Røsjø 2005). Per M. Ueland fra UiB tar dette enda lenger:

«Man kan til en viss grad påvirke siteringsfrekvensen ved å ha en god strategi». Han og kollegene tenker bevisst på mulighetene for siteringer når de skriver vitenskapelige artikler. Først «polerer» vi artiklene, med opptil 16-17 revisjoner før vi er fornøyd. I tillegg er det viktig å ha minst én virkelig fin og estetisk grafisk fremstilling i hver artikkel. Deretter er det viktig å velge den rette journalen for publisering» (Røsjø 2005).

Disse praksisene kan være uttrykk for at man som forsker gjør seg «inskrivningsbar i ett citeringsnettverk» (Nelhans 2013: 154). Å gjøre seg innskrivningsbar i et siteringsnettverk blant andre ledende forskere på et felt, kan også beskrive Latours vitenskapelige prosess fra å referere til å bli referert (Nelhans 2013).

Gjennom å koble den resultatbaserte delen av finansieringssystemet til «kvalitetsindikatorer» som vitenskapelige publikasjoner og siteringer, iscenesettes en forskningspraksis hvor det å score publikasjonspoeng og toppe siteringsindeksene blir en del av forskningens hverdag. Og det kan gi seg ulike utslag. Når forsker A forteller om praksisen knyttet til beregning av publikasjonspoeng så tyder det på en ulik bevissthet om dette blant forskerne: «Noen forskere er veldig bevisst dette, som klassifiserer ting som vitenskapelig selv om det lukter litt fagbok eller ren lærebok, mens det er andre som egentlig ikke har et så bevisst forhold til dette i det hele tatt». Forskeren trekker fram et eksempel fra et annet universitet om en forsker «som hadde redigert en bok med seg selv fordi da fikk han, istedenfor å få en monografi med et visst antall poeng, så fikk han en antologi med ørtent antall kapitler».

Dag O. Hessen har advart forskere mot å gå for ««least publishable unit», man tenker heller «er dette noe vi kan publisere?» enn «er dette noe som kan gi grunnleggende ny erkjennelse om fem år?». Det gjør at folk tar snarveier og velger enkle løsninger» (Jakobsen 2012). Forsker B forteller at akkurat nå går tiden med til å se på hva som kan publiseres fra tidligere prosjekter. Forskeren innrømmer at det «kan bli litt kjedelig» å publisere fra noe som er ferdigstilt, kontra det å gjøre ny forskning. «Litt av faren med vekt på publisering er at vi kan få et fag med bra kvalitet, men som er lite spennende». Forskeren synes også det er «kjedelig å tenke mye strategisk og taktisk rundt forskningsarbeid. Det tar mye tid, stjeler fokus fra det å jobbe med interessante spørsmål og problemstillinger».

Felles for forsker B og F er at de er relativt ferske ved instituttet. De gir klart uttrykk for at det forventes at de skal publisere vitenskapelig. Utsagnet til forsker B om at «det er sånn det er her. Det er denne verden altså» gir et ganske klart uttrykk for hva som gjelder ved instituttet. Det samme

understrekes av forsker F. Forsker B ser for seg en forskerframtid med litt ulike aktiviteter, men uttrykker samtidig frustrasjon over «å bruke så mye tid på søknader (til NFR) hvor det er så liten sjanse å få noe og man må rette seg inn mot det de spør om». Forskeren opplever at det har liten hensikt å opponere mot systemet. Erfaringene representert gjennom både de lojale strategiene og de mer motvillige, understreker mest av alt hvordan forskningspraksis settes i spill innenfor en virkelighet hvor det å publisere vitenskapelig er det som virkelig teller. På den måten bidrar også forskningspraksisen til å reprodusere disse dominerende forståelsene av hva forskningskvalitet er (Neumann 2010).

Grenser for frihet?

De kreative strategiene som forsker D og E representerer, utfordrer på mange måter normaliteten og virkelighetsforståelsene ved instituttet. De kan sies å representere sentrifugalkrefter i diskursen eller en form for motdiskurs som forsøker å finne alternative strategier, uten at de fullstendig avviser viktigheten og betydningen av vitenskapelige publiseringer.

Begge forskerne uttrykker at de har stor autonomi i sin arbeidshverdag. Dette kan sees som et uttrykk for at det er rom for alternative handlingsmønstre. Men er det en grense for denne friheten? Eller sagt på en annen måte: Hva er konsekvensene av handlingsvalg som ikke gir utslag på de indikatorene som «teller»?

Forsker D viser til at de strategiske føringene har blitt tydeligere. «Det som har skjedd, det kommer delvis fra sentralt hold. Det er mer strategisk styring av forskningsinnsats og forskningsressurser enn det var bare for 3-4 år siden. Kommer fra fakultetet og sentralt hold mer enn det kommer fra instituttet». Forsker D peker mot at forskernes autonomi kan sees som en trussel mot institusjonens evne til å styre og lede slik det kreves av dem: «En del av dette gjennomstrømningshysteriet. Det er som om man blir redd folk som har sitt eget prosjekt som er ganske selvstendig, man frykter de ikke blir ferdig rett og slett. At man får for løs tilknytning i forhold til forskningsinstituttet». Forsker E er også kritisk til ledelsen av institusjonen:

«Det er veldig lite observasjon for å si det sånn, fra ledelsen, om hva folk holder på med annet enn de som skaffer penger til prosjekter. Hvis man snakker om kvalitet, det å jobbe med forskningens innhold - hva er det man faktisk gjør, hva er håndverket her og hva er det man vil fram til? Strukturen er ganske demotiverende egentlig. Hvis man kan holde på med ting som ikke trenger å finansieres, enten knyttet til studenter, stipendiater eller småmidler til vit ass. - kan gjøre mye med sånne små-midler, kan gå fritt innenfor strukturene og da blir ikke strukturene en så stor hindring, men i en bedre situasjon ville strukturene (...) hatt noen flere motivasjonsfaktorer innebygd, sånn at man løftet fram en sånn type undenifra-initiativ enn man gjør. NTNU veldig styrt av, for det første veldig styrt av rektor, veldig ovenfra-styrt. Det er en sånn pølsefabrikkmodell hvor satsingsområdene og hovedprofil er veldig sterk og blir sterkere og sterkere».

Forsker E er glad for en «positiv frihetsgrad» som gjør at det er mulig å gjøre «akkurat det jeg har lyst til, men også veldig vanskelig å bygge opp noe hvis det er snakk om noe som krever litt ressurser».

Løsningen blir da at «*man må lage seg spillerom som ikke koster så mye*». Forsker E er videre kritisk til hva det er som verdsettes ved institusjonen:

«Det tydeligste er påpekningen (...) nå må man søke midler, nå må man søke EU-midler. Jeg er ikke ansatt for å søke penger, jeg er ansatt for å forske og undervise. Ikke det at å søke om prosjekter er irrelevant. Det kan ikke være drivkraften å skaffe penger (...) hadde satt veldig mye mer pris på om fakultetet en eller annen gang i løpet av de x antall årene jeg har vært ansatt i institusjonen sendte meg en epost og sa «du den der var en fantastisk interessant artikkel». Hvis det hadde skjedd en gang i løpet av karrieren så hadde det egentlig vært ganske hyggelig. Men får man en personlig epost så handler det om nå må du søke penger, så det er litt det der sånn. Hvilke aspekter ved mitt arbeid er det man verdsetter? Man verdsetter at jeg har publisert så og så mange artikler og bøker, og det er et fint grunnlag for å søke penger, så tenker jeg det hadde vært litt okey om de heller pekte på noe kvalitetsmessig interessant ved noe jeg faktisk har skrevet. Alt er veldig overfladisk ikke sant, man sender en publikasjonsliste og tenker at dette er en flink fyr, men man kunne jo se hva vedkommende egentlig har gjort»

Ledelsens manglende verdsettelse, slik forsker E uttrykker det, kan også være et utslag av at forsker E står for en forskningspraksis som kanskje er uønsket ved instituttet. Tausheten og den manglende oppmerksomheten i innholdet kan dermed også sees som en slags utelukkelsesmekanisme som signaliserer ganske tydelig hva som teller og ikke teller innenfor diskursen. I et system hvor institusjonene måles og sammenlignes på publikasjoner, siteringer og eksterne forskningsmidler er det gjerne forskningspraksiser som gir umiddelbar uttelling på disse indikatorene som verdsettes. Alle andre praksiser oppfattes som feil valg, eller i beste fall originale.

Både forsker D og E peker på at deres autonomi strekker seg så langt forskningsmidlene rekker. All den tid det ikke krever større ressurser får de stort sett gjøre det de har lyst til. Den individualiserende maktformen som trer fram gjennom en mer indirekte styringsform baserer seg på en nyliberalistisk rasjonalitet om det økonomiske mennesket. Forskerne opererer innenfor institusjoner som evalueres og måles i henhold til markedsmekanismene. Konkurransen og deres valgfrihet står i relasjon til en rekke indikatorer som måler publiseringer, siteringer og ekstern finansiering. Man kan snakke om en instrumentalisert form for regulert frihet (Rose 1996), som på mange måter er sterkt begrenset. Den disiplinerende maktformen er i aller høyeste grad til stede. Kanskje ikke først og fremst gjennom at man må foreta repeterende handlinger (Foucault 1994), men snarere gjennom at man hele tiden må foreta valg i samsvar med den rådende rasjonaliteten innenfor diskursen. Samtidig må disse valgene tas på bakgrunn av ulike former for indirekte stimulering. Handlingsvalgene fremstår på mange måter som enkle og åpenbare, men samtidig begrensede om man forsøker å utfordre de eksisterende handlingsbetingelsene. Selv om styringen av institusjonene og forskningspolitikken fremstår som mindre detaljert og ovenfra-og-ned, har ikke nødvendigvis styringen blitt mindre av den grunn. Den har mest av alt blitt annerledes.

Dilemmaer

Gitt de materielle handlingsbetingelsene som eksisterer står forskere og forskningspraksis overfor en rekke ulike dilemmaer. I fortsettelsen vier jeg oppmerksomheten til fire ulike dilemmaer som

forskere står overfor: Prioritering av vitenskapelig publisering eller populærvitenskapelig formidling? Tilpasning av forskningen eller kjøre sitt eget løp? Prioritering av vitenskapelig publisering framfor andre oppgaver? Publisere i lukkede eller åpne publikasjonskanaler?

Vitenskapelig publisering eller populærvitenskapelig formidling?

Som forsker kan valget mellom å publisere vitenskapelig og å drive med mer populærvitenskapelig formidling representere et dilemma. Vitenskapelige publiseringer gir publikasjonspoeng som utløser individuelle incentivmidler (8000,- pr. poeng). Populærvitenskapelige formidlinger som for eksempel kronikker og intervjuer i aviser, radio og TV utløser incentivmidler til instituttet fra fakultetet, dog ikke til forskerne direkte. Alle forskerne hevder at populærvitenskapelig formidling er noe det oppfordres til. Samtidig fremgår det av NTNUs strategi for publiseringsspolitikk at «*vitenskapelig publisering er det mest synlige resultatet av FoU-virksomheten vår*» (NTNUs publiseringsspolitikk 2014-2020).

I mitt case hevder forsker D at det er like viktig å publisere vitenskapelig og å formidle mer populærvitenskapelig gjennom for eksempel kronikker og andre debattinnlegg. Samtidig kan dette representere «*et dilemma i betydningen av at du må prioritere*». I følge forsker A er det:

«Ideelt sett ikke et dilemma. Man bør klare å skrive en kronikk og få noe blest om det, men det er i teorien. I virkeligheten blir det ofte et tidsdilemma. Det tar mye tid, begge deler. Vitenskapelig publisering tar ofte tid og når det eventuelt blir antatt er du langt nede i neste prosjekt».

Forsker B synes det er viktig med formidling, men «*braker ikke mye tid*» på kronikker, blogger, debattinnlegg og slike ting. Forskeren viser til at det «*får ikke noe høy uttelling*». Alle forskerne er skjønt enige om at populærvitenskapelig formidling er viktig, men samtidig er det liten tvil om at det er de vitenskapelige publiseringene som teller mest på instituttet, fakultetet og ved universitetet. Skal man som forsker få til begge deler, må det som både forsker D og E fremhever prioriteres litt annerledes enn det som kanskje er vanlig. Forsker E, som publiserer mye vitenskapelig, er også en aktiv formidler og debattant. For forsker E handler den vitenskapelige publiseringen dels om å «*skrive ambisiøse artikler*» og dels om å «*tikke noen bokser*». Selv finner forsker E det langt mer «*personlig belønnende*» med for eksempel bokprosjekter. All den tid forskningsmessig og vitenskapelig kvalitet kobles til publiseringssindikatoren, kan det føre til at det er den målbare vitenskapelige publiseringen, som kommer i fokus hos forskerne.

Valget mellom vitenskapelig publisering og populærvitenskapelig formidling reiser spørsmålet om hvem forskerne skriver for eller kanskje rettere sagt, hvem de skriver til. Latours (1987) perspektiv på den vitenskapelige artikkelen som en storstilt ressursmobilisering hvor forskerne henviser til faglige autoriteter og etablert kunnskap på feltet, kan kobles til Bakhtin et al. (1986) og begrepet om adressivitet. Begrepet viser til at forfatteren/forskeren går inn i en dialog med det som er sagt og skrevet tidligere. Den vitenskapelige artikkelen kan sees som et svar på noe som er skrevet tidligere. Samtidig innebærer adressiviteten også en forventning om et senere svar.

Forskernes syn på den vitenskapelige artikkelen og hvem de skriver for, underbygger både Latour og Bakhtins perspektiver. «*Artikler i internasjonale tidsskrift skriver jeg for andre forskere*» (forsker A), «*en internasjonal artikkel er for et fagfellesskap*» (forsker B), «*akademikere skriver for akademikere*» (forsker C), «*en vitenskapelig artikkel har kanskje 5-10 lesere*» (forsker D), «*det er veldig mye arbeid for å nå de fem leserne*» (forsker E), «*når jeg skriver internasjonalt skriver jeg for utenlandske forskere - kan bare glemme at det leses av andre*» (forsker F).

Vektleggingen av vitenskapelige publiseringer markerer på mange måter et klart skille mellom forskning eller vitenskap på den ene siden, og formidling på den andre siden. Flere av utsagnene til forskerne bekrefter dette skillet. I følge forsker A handler det om at man «*evner å gjøre forskningsfunn interessante for allmennheten*». Forsker B hevder at man «*skriver kanskje på en annen måte enn når du skriver til fagfeller*».

Elvebakk & Enebakk (2005) har pekt på at en av farene med vektlegging av vitenskapelige publiseringer, er at forskerne trekker seg bort fra offentligheten. Samtidig understrekes behovet for formidling i de sentrale forskningspolitiske dokumentene. En egen formidlingskomponent i den resultatbaserte delen av finansieringssystemet har vært vurdert flere ganger. Flere utredninger har foreslått ulike indikatorer for formidling. I UHR (2005, 2006) kobles formidling til å kommunisere vitenskapelige resultater til «brukere», eller grupper, profesjoner, institusjoner, organisasjoner som har bruk for forskningsbasert kunnskap i utøvelsen av yrke eller profesjon. Formidling er knyttet til nytte, og det er lite oppmerksomhet på for eksempel å bidra til økt innsikt i befolkningen som sådan. I følge Gunnar Sivertsen «*var det vanskelig å avgrense et datagrunnlag som var tilstrekkelig verifiserbart i forbindelse med finansiering. Derfor ble formidlingsindikatoren ikke innført*» (Kyvik & Sivertsen 2013). I Meld. St. 18 (2012-2013) gjøres det en tydelig kobling mellom forskning og innovasjon, og formidling knyttes til å oppnå størst mulig nytte av forskningen. Gjennom økt oppmerksomhet på formidling konstitueres nye subjektposisjoner for formidling og kommunikasjon av forskningsbasert kunnskap til ulike praksisfelt. Kommunikasjonsarbeidere ved universitetene fyller gjerne slike posisjoner.

Effekten av at forskningskvalitet kobles til vitenskapelige publiseringer kan bli at forskere i økende grad nedprioriterer å delta i den offentlige debatten. Noe som igjen kan bety at formidling av forskning i økende grad blir overtatt av kommunikasjonsarbeidere og kunnskapsformidlere ved universitetene. På den ene side kan dette gjøre forskning mer tilgjengelig, men på den annen side kan den offentlige debatten bli skadelidende dersom forskerne selv avstår fra å ta del i den. Selv om samtalene med forskerne peker litt i begge retninger, er hovedinntrykket at det ikke er noen umiddelbar fare for at de trekker seg tilbake fra den offentlige debatten. En rapport fra Thune et al. (2014) indikerer også at forskere deler kunnskap mer enn noen gang.

Tilpasse forskningen eller kjøre sitt eget løp?

Fører vektlegging av vitenskapelige publiseringer og ekstern finansiering til mer taktisk forskning?

Nelhans (2013) argumenterer for at man som forsker gjør seg «siteringsbar», ikke bare ved å henvise til de «riktige» kildene, men også ved å velge forskningstema og metodiske tilnærminger som er i tråd med det de mest anerkjente tidsskriftene vil ha. Jeg har tidligere vist til Per M. Ueland som «polerte» artiklene før de ble sendt til tidsskriftene. Med den nye publiseringsindikatoren vil sampublisering med flere forfattere gir bedre uttelling enn tidligere. I samtalene med forskerne kommer det fram at dagens system favoriserer kvantitative tilnærminger.

Forsker C som selv forsker mye kvantitativt og som publiserer mye også i samarbeid med mange andre forfattere, uttrykker at «den kvantitative metoden gjør det lettere å masseprodusere, hvis man kan bruke et så negativt uttrykk». Forsker B hevder også at det er lettere å skrive artikler innenfor kvantitative metoder, og at det er lettere å sampublisere innenfor en slik metodisk tilnærming. Tradisjonelt har det å ha mange medforfattere kanskje særlig vært knyttet til medisin, men forsker B antyder at det er flere ved instituttet som tenker slik. I følge forsker B stiller kvalitative analyser andre krav til nærhet til stoffet og det vil være langt mer tidkrevende og utfordrende å få til en felles tilnærming til en publisering. Det er noen grunnleggende metodiske forskjeller som ofte gir seg utslag i en viss «respektløshet» ifølge forsker C.

Ekstern finansiering har i økende grad blitt koblet til vitenskapelig kvalitet, og forsker D antyder at i fremtiden vil det å skaffe til veie flere eksterne midler bli en viktigere del av forskningshverdagen. Brorparten av de eksterne forskningsmidlene går gjennom EU-systemet og NFR. Det store flertallet av forskningsutlysningene er tematisk styrt og andelen frie forskningsmidler er relativt lav. Ved NFRs utlysning av forskningsmidler i mai 2016 utgjorde de frie forskningsmidlene for humaniora og samfunnsvitenskap vel 8 % av den samlede rammen for frie forskningsmidler. Dag O. Hessen har advart mot det han kaller opportunistisk forskning, hvor man som forsker tilpasser seg til de temaene som er utlyst fremfor å forske på det man faktisk kan og interesserer seg for (Jakobsen 2012).

De tematiske utlysningene av forskningsmidler er i stor grad styrt av de vedtatte satsingsområdene i de forskningspolitiske stortingsmeldingene. Som jeg også har vært inne på tidligere er det en økende tendens til at forskningens relevans for ulike samfunnsutfordringer vektlegges i økende grad. Meld. St. 7 (2014-2015) er tydelig på at langsiktig satsing på forskning krever prioriterte satsinger, som gir «klare signaler til fagmiljøene» (Meld. St. 7 (2014-2015): 6). Ansvaret for å gjøre de riktige strategiske vurderingene og prioriteringene legges hos ledelsen ved institusjonene (Meld. St. 18 (2014-2015)). I NOU 2016: 3 problematiseres det om den samfunnsnyttige forskningen faktisk er den som er mest samfunnsnyttig på sikt. Det hevdes at et ensidig fokus på samfunnsnyttig forskning kan føre til nedprioritering av grunnforskning som på sin side fremheves som viktig for å fremme evnen til å lære av nye innovasjoner.

En konsekvens av tematisk styrte utlysninger og vektlegging av samfunnsnytte, er at forskning som ikke umiddelbart fremstår som «nyttig» og «samfunnsrelevant» blir nedprioritert. En sak i Universitetsavisa.no (Tjora 2016a, 2016b, Melby 2016) kan bidra til å illustrere denne problematikken. Forsker Aksel Tjora har skrevet et innlegg hvor han hevder at det er andre spilleregler for samfunnsforskningen enn for de fagene som NTNU satser på. Bakgrunnen for dette er at Tjora søkte på frie «toppforskningsmidler» i NFR og ble vurdert som støtteverdige. NTNU valgte imidlertid ikke å støtte prosjektet. Kari Melby, prorektor ved NTNU, hevder at prosjektet ville fått støtte om det hadde fått toppkarakter for vitenskapelig kvalitet⁴. Av totalt syv prosjekter med karakteren 6 skulle NTNU velge to av disse. Hun argumenterer for at de prioriterte på bakgrunn av bredde, altså at alle fakultetene skulle få noe. Til slutt fikk imidlertid ikke SVT-fakultetet noe. Bakgrunnen for dette var at humaniora og samfunnsvitenskapene bidrar med kun 13 % av de frie forskningsmidlene til NTNU. Ettersom et humanioraprojekt allerede hatt fått støtte, kunne ikke SVT-fakultetet prioriteres. Hun argumenterer også for at SVT-fakultetet bidrar med få søknader og lite ekstern finansiering. Videre skriver hun:

«Det er ikke slik at NTNUs ledelse har prioriterte og ikke-prioriterte disipliner som Tjora går langt i å påstå. NTNU har imidlertid en hovedprofil og fire brede tematiske områder. De tematiske satsingsområdene er ment å være strukturer som skal støtte opp under at NTNUs fagmiljøer kan bidra til å møte samfunnsutfordringer og vinne eksterne konkurranser om midler i Forskningsrådet og i EU».

Melbys argumenter og utsagn bærer preg av en økonomisk og instrumentell rasjonalitet, eller kanskje rettere sagt en bedriftsøkonomisk rasjonalitet. De faglige vurderingene overlates til NFR, mens de interne prioriteringene i stor grad handler om strategiske valg dels basert på forskningspolitiske styringssignaler, og dels basert på hvor mye SVT-fakultetet bringer inn av eksterne midler. Det viktigste for fagmiljøene er å bidra med kunnskap for å møte samfunnsutfordringene og vinne eksterne konkurranser om forskningsmidler. Melby går ikke inn i en diskusjon om forholdet mellom ulike fagområder. I systemer hvor handlinger baseres på målinger og evalueringer, så kan slike refleksjoner fortrennes for strategiske og instrumentelle handlinger (Hammer 2004). Siden Tjora ikke vant denne gangen anbefaler Melby at han skriver en bedre søknad neste gang. *«Det beste rådet jeg kan gi Tjora dersom han vil ha suksess i «Toppforsk», er å skrive en enda bedre søknad neste gang som oppnår aller høyeste karakter».*

I et system hvor institusjonene har fått delegert myndighet og ansvar, så blir det å vinne eksterne konkurranser, publisere i de mest anerkjente tidsskriftene og bringe inn eksterne midler de viktigste indikasjonene på at institusjonene lykkes. Det åpner samtidig for en nærmest uendelig forbedringsprosess fordi de færreste indikatorene representerer noe slutt punkt (Hammer 2004). Som forsker er man i økende grad ansvarlig for å realisere seg selv og institusjonen i et konkurransepreget marked, hvor man hele tiden søker stadig bedre evalueringer.

⁴ Toppkarakteren hos NFR er karakteren 7. Prosjektet fikk karakteren 6.

For Tjora og andre forskere som ønsker å satse på utvikling av faglige disipliner som ikke er blant de fagene som oppleves som mest relevant og nyttig for samfunnsutfordringene, kan de eksisterende betingelsene representere en betydelig utfordring. Skal de tilpasse seg betingelsene gjennom stadig å forbedre søknadene, eller skal de søke mot andre miljøer som prioriterer annerledes? I et større perspektiv kan dette få effekter, ikke bare for den faglige bredden ved NTNU, men også for den offentlige debatten.

Oppsummert er inntrykket etter samtalene med forskerne todelt. På den ene siden eksisterer det en stor frihet til å forske, og forske på det man vil. På den andre siden virker det å være vanskelig å få finansiert større forskningsprosjekter som ikke er innenfor de prioriterte satsingsområdene ved NTNU. Signalene i de siste stortingsmeldingene tyder på at denne tendensen vil fortsette og trolig forsterkes, gjennom at den resultatbasert andelen av finansiering skal økes og hvor ekstern finansiering trolig blir enda viktigere. Mye tyder på at det er forskningen som oppleves å ha umiddelbar nytte som også er den som har størst sannsynlighet for å utløse finansiering.

Vitenskapelig publisering eller andre oppgaver?

Et annet dilemma mange forskere kan stå i er valget mellom å prioritere vitenskapelige publiseringer og søke eksterne forskningsmidler, kontra å bruke tid på undervisning, veiledning og kollegialt samarbeid. Et universitetsinstitutt består gjerne av forskere med ulike styrker og svakheter. Hva kan effekten av økt oppmerksomhet på vitenskapelige publiseringer og ekstern forskningsfinansiering være for miljøet og kulturen ved instituttet? I både Meld. St. 7 (2014-2015) og Meld. St. 18 (2014-2015) oppfordres institusjonene om å utvikle en «kvalitetskultur» som legger forholdene til rette for de «beste» forskerne.

Ved inngangen til denne studien hadde jeg en ambisjon om å få snakke med forskere som har publisert relativt lite for å få et innblikk i deres forskningspraksis og på den måten også få kunnskap om hvordan de opplever situasjonen. Det lot seg imidlertid ikke gjøre å få snakke med noen av disse. Det kan jo i og for seg også være et signal om at dette kanskje ikke er noe de ønsker å snakke om. Samtlige av forskerne opplever at de har relativt stor autonomi i jobben sin, enn så lenge. Og som forsker E sier har man som forsker også «*friheten til å gjøre lite*». De aller fleste virker å ha omtrent halvparten av tiden fordelt på forskning, og den andre halvparten fordelt på undervisning og veiledning. Unntaket er forsker C, som med bakgrunn i stor vitenskapelig produksjon og flere eksternt finansierte prosjekter er belønnet med mer forskningstid. På spørsmål om hva forskerne som ikke publiserer så mye gjør, var det vanskelig å få konkrete svar. De fleste peker imidlertid på at noen prioriterer undervisning og veiledning fremfor vitenskapelige publiseringer.

Statssekretær Bjørn Haugstad i Kunnskapsdepartementet uttaler at «*vi har klare forventninger til at forskerne skriver om funnene sine og forsøker å få dem publisert*». Forskningspolitisk talsperson i AP, Marianne Asen foreslår skrytelister over de som er flinke til å publisere (Kvittingen & Spilde 2015).

Selv om publiseringsindikatoren ikke var ment å brukes som en måling og sammenligning på individnivå (Sivertsen 2009), så er oversikten over fordelingen av publikasjonspoeng åpent tilgjengelig for alle på instituttet, og nye publikasjoner markeres ved at det «sendes ut en epost til alle. Dette er noe viktig, det skal ikke gås stille forbi. Jeg hadde en publikasjon, noen minnet meg på du må sende ut en epost. Synes det er litt kleint» (forsker B). Forsker E gir uttrykk for at «det er helt ok med sånn type transparens, men det kan også være grunnlag for litt sånn, i verste fall litt mobbing». «Det kommer hver eneste uke fordi folk publiserer relativt bra på instituttet, så kommer det en eller flere, så svarer folk til alle «gratulerer» - det blir litt massivt». I følge forsker A blir det «stadig mer synlig hvem som publiserer og hva som gir poeng. Fort at noen opplever det som en gapestokk». Forsker E finner det litt problematisk med hva som er i fokus: «gratulasjonene går på at man fikk publisert, i det tidsskriftet, det er veldig lite som går på innholdet i artikkelen. Det er litt problematisk, det er liksom kampen om å få publisert artiklene, samme hva som står i de og det blir litt problematisk». Epostene som sendes ut markerer samtidig hva som er viktig og hva som teller ved instituttet.

«Det har blitt et veldig individfokus, tellekantene har forsterket en utvikling som også skjer internasjonalt. Det gjør noe med kulturen, hvordan vi konkurrerer med hverandre, snakker med hverandre. Jeg som etablert forsker kan stå imot, men jeg er bekymret for hva det gjør med de unge forskerne».

Utsagnet over kommer fra Eevy E. Beck fra UiO (Jakobsen 2014) og forsker E er også inne på at «det ligger jo kanskje også en mulighet for at om man virkelig sliter ikke sant - ikke får det helt til, så ligger det ikke noe i systemet som hjelper deg heller». Det er ingenting i de sentrale politiske dokumentene som retter oppmerksomheten mot potensielt uheldige sider av vektleggingen av publiseringer. Rasjonaliteten styres heller av den effektivitetstenkningen som preget NOU 2011:6, hvor man trakk fram at «det er ikke god ressursutnyttelse at ansatte som over tid ikke bidrar med forskningsresultater, skal ha samme forskningstid som andre som gjør vesentlig mer på dette feltet».

Forsker C er en av dem som har blitt belønnet med mer forskningstid, og utsagnene til forskeren kan tyde på at det kanskje ikke har bidratt til å fremme et godt miljø ved instituttet:

«Det er en manglende raushet, som kanskje skapes av en slags misunnelse. Ikke fordi jeg skriver mye, men fordi pengestrømmen går i min retning. Har sluttet å si at jeg har fått et nytt prosjekt». Forskeren forteller videre: «Det var en kollega som kom til meg, som overhørte en samtale om at jeg hadde fått et nytt prosjekt - så satte vedkommende seg ved siden av meg, så istedenfor å gratulere meg, som ville ha vært det normale å gjøre, så sa vedkommende at «synes ikke du at det er elitistisk at de som har mye skal få mer». Da blir jeg veldig skuffet». «Den store misforståelsen er at noen tror at jeg får inn midler på bekostning av dem selv, men jeg får jo inn eksterne midler på EU nivå og strategiske midler som aldri hadde vært i direkte konkurranse med andre her. Det er nok noen som hadde ønsket at det hadde vært færre og jeg mindre dominant selv om de selv ikke hadde fått flere av det».

Ekstern finansiering utløser gjerne også stipendiatstillinger, og forsker D er kritisk til hvordan stipendiater rekrutteres:

«Det som er mer problematisk er når, alle stipender og sånn, går til visse deler av miljøet som har høy status. Det er kanskje den største utfordringen. Fram til for et par år siden så var det faktisk sånn at når man skulle tilsette en stipendiat, så hadde de åpne utlysninger hvor de fant den beste kandidaten som noen kunne veilede. Nå er det ikke lenger instituttet som ansetter lenger i praksis. Nå er det fakultet og de gjør det ut fra strategiske prioriteringer, så da er det forskningsprogrammer - sånn som forsker NN som får stort sett alle stipendiaten hun/han vil ha. Så kan det være at noen får stipendiaten fordi de hadde en søknad i forskningsrådet som nesten gikk inn. Det synes jeg er en veldig snever måte å rekruttere talent på. Nå har jeg en doktorgradsstudent for øyeblikket, men jeg skjønner ikke hvordan jeg skal rekruttere en til på noe tidspunkt med den måten jeg jobber på. Så etter hvert så blir vi som ikke får stipendiaten et B-lag».

Også forsker B bekrefter at stipendiatstillinger er «*avhengig av om man har finansiering av et prosjekt*». Eksterne forskningsmidler utløser stipendiatstillinger som knyttes til prosjektene. Ettersom eksterne forskningsmidler i stor grad er koblet til tematiske utlysninger, kan man risikere at fagområder som ikke inngår i de tematiske satsningene blir skadelidende som følge av manglende rekruttering.

Instituttet har mange ansatte som publiserer mye. Det er ingen tvil om at dette er en prioritert oppgave som settes høyt. Det er ikke grunnlag for å si at dette åpenbart går ut over andre oppgaver, men det kan stilles spørsmålstegn ved hva som skjer om de forskerne som publiserer mye og tildeles eksternt finansierte prosjekter, fritas for eksempel fra undervisning. Hva betyr det for statusen til undervisningsoppgaver? Hva betyr det for kvaliteten på undervisningen? Praksisen med at stipendiaten i større grad kommer som en følge av eksternt finansierte prosjekter kan på sikt også utgjøre en trussel mot den faglige bredden som et universitetsinstitutt kanskje bør ha, uavhengig av prioriterte satsingsområder.

Vitenskapelig publisering i lukkede eller åpne publiseringskanaler?

«Forskerne opplever dilemmaer. Skal de publisere i kanaler som gir poeng, eller skal de publisere på en måte som gjør at også de som ikke har råd til å få tilgang på artiklene kan få lest forskningen? Synliggjøring av forskningen eller inntjening for instituttet?» (Johansen 2007). Johansen (2007) peker her på at valget mellom å publisere vitenskapelige i publikasjonskanaler som krever abonnement eller å publisere i åpne kanaler (open access), representerer et dilemma for forskerne.

Elvebakk & Enebakk (2005) har pekt på at en av farene med vektlegging av vitenskapelige publiseringer, er at forskerne trekker seg bort fra offentligheten. De mest anerkjente tidsskriftene på nivå 2 krever abonnement for å få tilgang til artiklene. Det finnes tidsskrifter med åpen tilgang, men disse ansees gjerne som mindre anerkjente. Forsker B vurderte et tidsskrift med åpen tilgang, men ble advart av fakultetsadministrasjonen mot at det ikke ga publiseringspoeng. Dermed ble det heller ikke brukt.

I den senere tid har tilgangen til forskning fått økt oppmerksomhet. I Meld. St. 18 (2012-2013) sies det at «*prinsipielt mener regjeringen at all forskning som er helt eller delvis offentlig finansiert skal*

være åpent tilgjengelig». Diskusjonen om åpen tilgang er ført videre i en rapport som er utarbeidet for kunnskapsdepartementet. I rapporten understrekes det at fri tilgang til forskning gjør at *«næringslivet vil få tilgang til de siste forskningsresultater i en kunnskapsøkonomi hvor kravene til innovasjon og effektivitet blir stadig høyere»*⁵. Videre understrekes det at åpen tilgang også er et gode for så vel den vitenskapelige utviklingen som for ansatte i offentlig sektor, pasienter, brukere, interesseorganisasjoner og allmennheten generelt. I rapporten foreslås det at om man ikke publiserer i et tidsskrift med åpen tilgang, så må i alle fall artikkelen gjøres tilgjengelig i ettertid. Det foreslås også innført en egen indikator for publisering i tidsskrifter med åpen tilgang. Det er også verdt å merke seg at rapporten oppfordrer departementet til å se nærmere på om man bør oppheve nivåinndelingen i publiseringsindikatoren fordi incentivet til å publisere på nivå 2 motvirker målet om publisering i kanaler med åpen tilgang.

I rapporten til Kunnskapsdepartementet knyttes åpen tilgang til forskning i et nytteperspektiv og er således i tråd med en utvikling hvor bruken av forskning i økende grad kobles til økonomisk vekst, omstilling og innovasjon. *«Regjeringens overordnede mål er å få forskningsresultater og kunnskap anvendt så raskt som mulig i samfunnet»* (Meld. St. 18 (2012-2013): 35). Anvendelsen bygger på en tanke om at økt tilgjengelighet automatisk fører til en mer effektiv utnyttelse av forskningen. *«En modell basert på gratis lesertilgang vil kunne føre til (...) økt forskningsproduktivitet og mer effektiv og omfattende kunnskapsoverføring (...) Jo flere som får tilgang til kunnskapen, jo større verdi får den»* (Meld. St. 18 (2012-2013): 38). I rapporten til Kunnskapsdepartementet drøftes forholdet mellom akademisk frihet og akademisk ansvar, hvor det argumenteres for at forskere har et ansvar for å gjøre sin forskning tilgjengelig.

En ting er å se åpen tilgang til forskning som et gode det er vanskelig å være kritisk til. Noe annet er den rasjonaliteten som kanskje egentlig ligger bak. Rapporten til Kunnskapsdepartementet har et tydelig nytteperspektiv med å gjøre forskningen tilgjengelig. Gjennom å gjøre den tilgjengelig vil den anvendes og således bidra til endring. En slik forståelse indikerer en instrumentell forståelse av kunnskap, hvor det å gjøre forskningen tilgjengelig, også medfører at den anvendes (Hislop 2013). Flere av forskerne jeg har hatt samtaler med understreker at skal man lykkes med å få forskningen formidlet, så forutsetter det at man *«evner å gjøre forskningsfunn interessante for allmennheten»* (forsker A). Forsker B peker på at *«man skriver kanskje på en annen måte enn når man skriver for fagfeller»*. Som jeg har vært inne på tidligere, så adresseres den vitenskapelige artikkelen til forskningsfellesskapet, ikke samfunnet som sådan. Hvor mange ansatte i næringsliv og i offentlig virksomhet vil egentlig nyttiggjøre seg vitenskapelige artikler i sitt arbeid?

I Meld. St. 18 (2012-2013) skrives det om betydningen av «teknologioverføringskontorer» og generelt om kunnskapsoverføring. Kunnskapsoverføringstanken bygger på et strukturelt kunnskapssyn hvor kunnskap sees som noe gitt og avgrenset som kan overføres i en lineær prosess

⁵ Nasjonale retningslinjer for åpen tilgang til forskningsresultater 2016:1.

fra en avsender til en mottaker, som så kan bruke kunnskapen (Hislop 2013). Vektlegging av kunnskapsoverføring konstituerer subjektposisjoner knyttet til kunnskapsoppsummeringer og kunnskapsoversikter. Oppsummeringene gjøres ikke av universitetene og forskerne, men av aktører som Nasjonalt kunnskapssenter for helsetjenesten og kunnskapssenter for utdanning. Disse fyller subjektposisjonene knyttet til kunnskapsoverføring (Meld. St. 18 (2012-2013)).

Kunnskapsoppsummeringene til kunnskapssenteret for helsetjenesten er basert på «systematic reviews» av forskning. Innenfor enkelte områder av medisin kan det fungere å skreddersy praksis i tråd med medisinsk forskning. På de fleste samfunnsområder vil dette imidlertid være vanskelig. Humaniora og samfunnsvitenskapens roller er kanskje heller ikke først og fremst å foreslå konkrete tiltak og handlinger, men snarere bidra til refleksjon og innsikt. Effekten av slike kunnskapsoverføringstiltak kan fort bli en ytterligere forsterkning av at den eneste gyldige kunnskapen er den som tilfredsstillende kravene og kriteriene til vitenskapelige publikasjoner.

I dag skjer den store overvekten av vitenskapelige publiseringer i lukkede tidsskrifter. Dette handler trolig ikke bare om at det utløser publikasjonspoeng, men også om at dette er en del av det vitenskapelige normsystemet. Som forsker henvender man seg til andre forskere og tidligere forskning, samt at man ønsker en reaksjon fra forskningsfellesskapet. Incentivstrukturen og alt som følger med, forsterker imidlertid denne tendensen. Samtidig må det være grunn til å stille spørsmålsteget ved hva publiseringer i åpne tidsskrifter, ut over at det rent prinsipielt kanskje er det eneste riktige, vil bringe inn av kunnskap til samfunnet for øvrig.

Oppsummering av analysen

Analysens første del rettet oppmerksomheten mot problemstillingen: *Eksisterer det en diskurs om forskningskvalitet med entydige grenser?* Et sentralt forskningsspørsmål som ble reist var: *Hvordan konstrueres forskningskvalitet?* Analysen peker på en diskurs med to hovedstrømninger. Den ene illustrert ved den offisielle politikken hvor forskningskvalitet kobles til ulike kvantitative indikatorer, og i særdeleshet vitenskapelige publiseringer og i økende grad siteringer. Den andre knyttet til kritikken av tellekantsystemet og indikatorbaserte målinger av kvalitet. Det er på mange måter de offisielle stemmene mot de uoffisielle stemmene i diskursen. Analysen peker da også på at den førstnevnte virkelighetsforståelsen ser ut til å vinne fram. Kritikken mot den kvantitative målingen av kvalitet virker å prelle av på den offisielle politikken, og utsagnene som ytres virker å ha liten gyldighet. Man kan således se tendenser til at de sentripetale kreftene i diskursen vinner fram og ytringene monologiseres (Bakhtin 1984). Et stadig mer fremtredende trekk er at det snakkes stadig lettere om relativt komplekse fenomener som kvalitet, målinger og internasjonalisering. Samtidig er det hele tiden bevegelse, og det kan synes som om tendensen mot å se siteringer som et selvstendig kvalitetsmål er økende.

I analysens andre del rettes oppmerksomheten mot kontekst, diskursens effekter og mulige dilemmaer for forskningspraksis. I drøftelsen utgjør den liberalistiske styringsrasjonaliteten en sentral kontekstuell faktor, med desentralisering av makt, fremveksten av ulike styringsteknologier og et

stadig mer fremtredende nytteperspektiv på forskningen. Den mer indirekte styringen betyr imidlertid ikke nødvendigvis mindre styring. Med utgangspunkt i Foucaults Governmentalité-begrep redegjorde jeg for et mer nyansert og utvidet maktbegrep, hvor en individualisert maktform trer fram gjennom at institusjonene blir integrert i styringen av seg selv. Statistikken som kunnskapsområde åpner for en rekke konkrete styringsteknikker. På den ene siden muliggjør det standardisering og kontroll fra myndighetenes side. På den andre siden muliggjøres de kontinuerlige målinger, evalueringer og sammenligninger som i sin tur disiplinerer institusjonene og begrenser de reelle handlingsalternativene de har. Den individualiserte maktformen kommer dermed på toppen av de andre maktformene.

Fra kontekst beveget analysen seg mot diskursens effekter og problemstillingen: *Hvilke virksomme subjektposisjoner konstitueres i diskursen?* Analysen peker på at konstruksjonen av meningsinnholdet i forskningskvalitet konstituerer subjektposisjoner hvor særlig bibliometrisk kompetanse blir viktig om man skal kunne uttale seg med legitimitet og autoritet. Jeg var videre opptatt av å identifisere hvilke *materielle handlingsbetingelser* som konstitueres. Gjennom diskursen etableres en rekke ulike materielle handlingsbetingelser av så vel språklig, som ikke-språklig art, som iscenesetter fysisk infrastruktur og forskningspraksis. Vektleggingen av vitenskapelige publiseringer og siteringer etablerer materielle betingelser knyttet til så vel publikasjonsformer som publikasjonskanaler. I sammenheng med dette, belyste jeg også hvordan siteringer kan betraktes både som et sosialt og et materielt fenomen.

I drøftelsen av hvordan forskningspraksis iscenesettes, identifiserer jeg tre ulike forskningsstrategier. Lojale strategier, motvillige strategier og kreative strategier. Den førstnevnte strategien går i all hovedsak ut på at vitenskapelige publiseringer og prosjekter som bringer inn ekstern finansiering er det som prioriteres. Den motvillige strategien kjennetegnes av en motstand eller en skepsis mot systemet, men hvor strategiene som velges likevel rettes mot å prioritere vitenskapelige publiseringer. Den kreative strategien går ut på at man forsøker å utnytte den friheten og autonomien som forskere har, uten at man velger bort vitenskapelige prioriteringer. Analysen viser imidlertid at det kan synes som om det eksisterer en viss grense for denne friheten. Det går så lenge man får finansiert den frie forskningsaktiviteten, men særlig erfaringene til forsker E indikerer at det kan være vanskelig å få til satsninger av en viss størrelse.

Avslutningsvis drøftet jeg fire ulike dilemmaer i forskningspraksis. Det første dilemmaet relaterte seg til forholdet mellom å publisere vitenskapelig eller populærvitenskapelig. Selv om instituttet får incentivmidler for populærvitenskapelig arbeid, er de individuelt rettede incentivmidlene knyttet til vitenskapelig publisering. De fleste peker på at det er en utfordring å få til begge deler, ikke minst fordi det er tidkrevende arbeid. Etersom vitenskapelige publiseringer er det som teller, er det også en fare for at det populærvitenskapelige velges bort. Det andre dilemmaet berørte forholdet mellom å tilpasse forskningen eller å kjøre sitt eget løp gjennom å følge faglige interesser. All den tid basisfinansieringen er slik den er, og forskernes frihet er såpass stor som den er, representerer

kanskje ikke dette et akutt dilemma. Likevel kan en del tyde på at det er vanskelig å finansiere større prosjekter som ligger noe på siden av det som prioriteres politisk og av universitetet. Ettersom det er varslet økt vektlegging av resultatbasert finansiering og ekstern finansiering vil dette dilemmaet trolig tilta i årene som kommer. Det tredje dilemmaet går på forholdet mellom vitenskapelig publisering og andre oppgaver. Forsker C, som har prioritert vitenskapelige publiseringer og prosjekter med ekstern finansiering, er tilgodesett med mer forskningstid. Det er åpenbart at dette ikke har falt i god jord hos alle. Samtidig har instituttet gjort det som stortingsmeldingene har oppfordret til, nemlig å legge forholdene til rette for «de beste». Om dette bidrar til å utvikle en kvalitetskultur kan imidlertid vise seg å være et helt annet spørsmål. Dette er et dilemma som på mange måter berører spørsmålet om spissing kontra bredde. På sikt kan det å fritta de antatt beste forskerne fra undervisning ha noe å si for kvaliteten i undervisningen, status for undervisning, og også for den faglige bredde i undervisningen. Det fjerde og siste dilemmaet belyser forholdet mellom publisering i lukkede kontra åpne kanaler. I dag er det få eller ingen incentiver for å publisere i de åpne kanalene, og så lenge disse kanalene ikke er like anerkjente som de lukkede, er det lite som tyder på at dette er en strategi som vil lykkes på kort sikt.

Hva betyr så alt dette i et større perspektiv? Hvilke implikasjoner og konsekvenser kan det ha for universitetenes rolle i samfunnet? Hvilke dilemmaer kan det føre til for ledelse av universitetene? Hvilke implikasjoner kan det ha for kunnskapsutviklingen mer generelt? Dette er spørsmål jeg reflekterer over i «avsluttende refleksjoner».

IV Avslutning

The truth is of course that there is no journey. We are arriving and departing all at the same time

– David Bowie

Avsluttende refleksjoner

Den forutgående analysen har avgrenset, beskrevet, drøftet og analysert diskursen om forskningskvalitet og samtidig belyst dens effekter og virkninger. Avslutningsvis er ambisjonen å gjøre to ting. For det første løfter jeg blikket fra forskningspraksis til mer generelle refleksjoner om hva dette kan bety for universitetenes rolle, ledelsen ved universitetene og kunnskapsutviklingen. Refleksjonene bygger på de samme forutsetningene som ligger til grunn for analysen – at diskursen har en virkemåte som skaper en bestemt virkelighet. For det andre kommer jeg inn på noe av den vanligste kritikken mot studier som dette, samt at jeg gjør en form for egenevaluering.

Relevans

I vitenskapen snakker man gjerne om overførbarhet eller generaliseringer som kvalitetskriterier ved forskningen (Thagaard 2013, Tjora 2013). Dette er kriterier som kan være problematiske å oppfylle for kvalitative studier og da særlig case-studier som primært er opptatt av det spesielle og særegne (Kvale 1997). Tanken om overførbarhet og generalisering er i utgangspunktet tuftet på det naturvitenskapelige idealet hvor det å forklare sammenhenger og påvise årsaksforhold er det sentrale (Habermas 1968). Innenfor humanistiske og samfunnsvitenskapelige tradisjoner er det snarere fortolkninger, økt forståelse og kritisk kunnskap som er målet (Habermas 1968). Langt på vei er det metoden som skal sikre legitimiteten til forskningen gjennom at resultatene ville ha blitt de samme uansett hvilken forsker som bruker metoden. I følge Gadamer (1975) er det ikke metoden som sikrer legitimiteten, men forskningens umiddelbare interaksjon og involvering i historien.

Overførbarhet eller generalisering har aldri vært noe mål i denne studien. Formålet har hele tiden vært å studere den konkrete forskningspraksisen. Likevel er det mulig å tenke seg en analytisk generalisering (Kvale 1997), hvilket forutsetter en fylldig beskrivelse av studiens premisser (Geertz 1973). De teoretiske premissene for studien er oppsummert i figur 1. Modellen bygger på Hammers (2008) modell for analyse av styringsdiskurser. Ettersom disse avsluttende refleksjonene beveger seg videre inn i forhold knyttet til styring og ikke minst forholdet mellom makt og kunnskap, så har det teoretiske rammeverket om hvordan diskursen virker, minst like stor relevans for de avsluttende refleksjonene.

Diskursens virkemåte

La meg først ta et lite skritt tilbake. Jeg har skrevet om hvordan diskursen skaper virkelighet. Men hvordan er det diskursen virker når den skaper denne virkeligheten? En liten repetisjon av dette kan være nyttig før jeg går i gang med de avsluttende refleksjonene. Om vi går tilbake til figur 1, så har

den to kryssende dimensjoner – makt og kunnskap. Maktdimensjonen berører i mitt tilfelle forholdet mellom den tradisjonelle direkte styringen av forsknings- og utdanningspolitikken (vertikale styringsgrep) på den ene siden, og den institusjonelle friheten og selvbestemmelsesretten (horisontale selvstyringspraksiser) på den andre siden. Analysen har vist at styringen bærer preg av en bevegelse mot stadig større frihet og selvstyring. Styringen har fått mer preg av indirekte styring. Samtidig er det ikke slik at direkte styringsgrep forsvinner, noe strukturreformen er et godt eksempel på. Maktdimensjonen alene forklarer imidlertid lite. Det er først når den krysses med kunnskapsdimensjonen at man ser diskursens virkemåte. Dette viser også den gjensidige avhengigheten mellom kunnskap og makt. En mer indirekte styringsform forutsetter at det produseres informasjon og kunnskap som sier noe om de politiske målsettingene oppnås. En rekke ulike styringsteknologier (konkrete styringsteknologier) etableres. Statistikken blir her en viktig kilde til det som i stor grad oppfattes som det nærmeste man kommer «objektiv» kunnskap. Samtidig muliggjør denne kunnskapen kontroll og standardiseringer. Ved hjelp av statistikken som kunnskapsområde, etableres det indikatorer på forskningskvalitet som muliggjør tiltak og nye målinger. Samtidig står det konkrete, representert ved den empirisk forankrede statistikken, hele tiden i relasjon til, og i brytning med de mer abstrakte kunnskapsdannende prosessene.

Nøkkelen til modellens forklaringskraft ligger kanskje likevel mest av alt i de horisontale selvstyringspraksisene, slik den i analysen ble illustrert gjennom forskningspraksis. Med den økte friheten følger ansvarliggjøring av institusjonene og forskerne. Som ansvarlige for å oppnå resultater og målsettinger konstitueres subjektposisjoner som forventes å ta rasjonelle valg. De konkrete styringsteknologiene muliggjør ikke bare en mer indirekte styring ovenfra-og-ned, de muliggjør også selvstyring nedenfra-og-opp. Universitetene og forskerne integreres i økende grad i styringen av seg selv gjennom at man tilegner seg styringsteknologiene. De gir tilgang på informasjon og kunnskap om egen måloppnåelse, muliggjør kontinuerlige evalueringer og forbedringer. De disiplinere og skaper en normalitet, hvor det normale og ønskelige er å publisere vitenskapelig og hente inn eksterne forskningsmidler. Det skapes ulike typer av materielle handlingsbetingelser som ikke bare iscenesetter forskningspraksis, men også fysisk infrastruktur som i sin tur iscenesetter et apparat av ulike praksiser. Summen av dette er at det til syvende og sist etableres en handlingslogikk med relativt få reelle handlingsalternativer. Samtidig vil det hele tiden være bevegelse. Den virkeligheten som etableres og som alle må forholde seg til og skapes innenfor, vil derfor alltid ha et midlertidig preg.

En uimotståelig rasjonalitet

Det kanskje mest framtrepende trekket ved den virkeligheten som skapes er den liberalistiske økonomiske rasjonaliteten. I den sammenheng har jeg lyst til å ta utgangspunkt i en refleksjon gjort av kunnskapsminister Torbjørn Røe Isaksen i forbindelse med strukturreformen (Meld. St. 18 (2014-2015)). Jeg synes den gir et godt bilde på den uimotståelige liberalistiske økonomiske rasjonaliteten:

«Jeg tenker ofte slik. Vi bør ansette rektorer. Alle sammen. Men så sitter det en liten, grå mann på min høyre skulder. Han har tweedjakke, røker pipe og har dyp innsikt i vår klassiske arv. Han hvisker: «Men universitetene, da. Universitetene! De er ikke et underbruk av staten, ikke utdanningsfabrikker. Universitetene er autonome institusjoner som skal fremme både kunnskap og dannelse, som skal være korrektiver også til staten og markedet. Skal vi virkelig bryte med en århundrelang tradisjon for at universitetet selv velger sine ledere?». Det han sier har en sterk følelsesmessig appell til meg. Samtidig er det en grunn til at den lille, grå mannen går i tweed og røker pipe. Han hører liksom ikke helt til i vår tid. Jeg er ikke sikker på om han har fått med seg fremveksten av masseuniversitetene. Jeg er ikke sikker på at han forstår hvilke kompliserte og store organisasjoner moderne utdanningsinstitusjoner er blitt. Jeg tror ikke han har tatt høyde for at universitetene må ut av sin sfære for å forholde seg til de store utfordringene i vår tid, ikke minst må de samarbeide med næringslivet» (Røe Isaksen 2014).

Hvem er den lille grå mannen i tweed, og hvorfor hører han ikke lenger til? Hvordan konstitueres universitetenes rolle? Hvordan iscenesettes ledelse av universitetene, og hvilke dilemmaer gir det i forhold til å lede forskere? Hva slags kunnskapssyn ligger til grunn for å si at universitetene må ut av sin sfære og forholde seg til de store utfordringene?

Universitetets rolle

Den lille grå mannen i tweed kan sees som et symbol på det Humboldtske universitetsidealet. Et ideal som ser uavhengighet som en forutsetning for faglighet og eksistensen av en kritisk stemme i den offentlige debatten. Dannelsesaspektet og evnen til kritisk tenkning anses som viktigere enn å få den riktige utdanningen. Strømmen & Syvertsen (2013) hevder at universitetets eneste verdi er sannhet. I følge Olsen (2007) er dette idealet viktig for den akademiske selvforståelsen og flere av disse idealene har blitt løftet fram av motstanderne av den anbefalte ledelsesmodellen med ansatt rektor. Øyvind Østerud ved UiO hevder at universitetene har en egenart som skiller dem fra andre virksomheter (Østerud et al. 2016).

Selv om kunnskapsministeren har gode følelser for disse idealene, opplever han dem ikke lenger som relevante. De har gått ut på dato. Universitetene må ut av sin sfære og samarbeide med næringslivet, og bidra til innovasjon og vekst. I et slikt perspektiv avmystifiseres universitetenes rolle (Bleiklie 1996). I den forutgående analysen har jeg sett på hvordan subjektposisjonen som universitetene skal fylle, mer og mer har beveget seg i en markedsorientert retning. Markedsøkonomien og den liberalistiske rasjonaliteten har som Foucault påpekte, spredd seg til deler av samfunnet som tradisjonelt ikke har fungert på den måten. Med markedet som sannhetsregime, vil også styringen av universitetene måtte følge markedets logikk. Universitetene må derfor enten tilpasse seg markedet/virkeligheten, eller stagnere og bli irrelevante (Olsen 2007).

Debatten i tilknytning til strukturreformen (Meld. St. 18 (2014-2015)) har løftet fram to relativt ulike virkelighetsforståelser av universitetets rolle. På den ene side stemmer fra akademia som trekker fram universitetene som et uavhengig og kritisk korrektiv som er nødvendig både for kunnskapsutviklingen og demokratiet. På den annen side de offisielle politiske dokumentene som

trekker fram universitetene som produsenter av kunnskap som er relevant for omstilling, innovasjon og økonomisk vekst, samt utdanning som tilbyr relevante utdanningsløp for arbeidslivet.

Gjennom de offisielle stemmenes vektlegging av målbare størrelser, utelukker den liberale styringsdiskursen de Humboldtske idealene. Hvordan skal man måle dannelse? Hvordan måler man en mer reflektert befolkning? Hvordan måler man kunnskapsberedskap? Hvordan måler man universitets rolle i demokratiet? Innenfor en liberalistisk rasjonalitet, hvor økonomi og teknologi regnes som de viktigste drivkreftene i samfunnsutviklingen, etterspørres ikke den kritiske rollen. Det viktigste for universitetene blir å handle «*slik at virkeligheten utvikler seg, følger sitt løp ifølge de lover, prinsipper og mekanismer som er virkelighetens egne*» (Foucault (1978-1979) sitert i Utaker 2005: 12).

Den økende vektleggingen av nytte og relevans kan få ulike implikasjoner. Hva med fagdisipliner som ikke anses som nyttige nok? Kan man risikere å få japanske tilstander hvor utdanningsministeren truer med å legge ned humaniora og samfunnsfagene hvis ikke læreplanene blir mer nyttige? (Amundsen 2015). Ved Universitetet i København legges mindre fag innenfor humanvitenskapene ned for å spare penger (Strand 2016). I forbindelse med forberedelsene til en ny stortingsmelding om de humanistiske fagenes relevans som legges fram i 2017, uttaler kunnskapsminister Røe Isaksen at det ikke er grunn til å frykte noe tilsvarende i Norge. Fagenes relevans skal vurderes ut fra deres egenart (Regjeringen.no 2016).

Kunnskapsdepartementet har bedt om innspill på humanioras relevans. Relevansen skal vurderes i forhold til fire områder: *Fagintern relevans* hvor man stiller spørsmålsteget ved kvaliteten ettersom humanister søker mindre og lykkes dårligere internasjonalt. *Samfunnsrelevans*, hvor det stilles spørsmålsteget ved om de humanistiske fagene er tilstrekkelig samfunnsrelevant. *Arbeidslivsrelevans*, hvor det hevdes at kontakten med arbeidslivet ikke er god nok og at det derfor må gjøres noe for å øke kvalitet og relevans for arbeidslivet. Til sist knyttes relevansen til skole og lærerutdanningen, hvor det stilles spørsmålsteget ved om humanioras bidrag til skolen er godt nok satt i system (Kunnskapsdepartementet 2016).

Denne typen innspillinvitasjon kan også sees som en styringsteknikk hvor ikke minst universitetene selv integreres i styringen av seg selv. Konsekvensene av at departementet allerede har avgjort hva relevansen skal vurderes i forhold til, kan fort bety at det som ikke er nevnt anses som ugyldige koblinger for humaniora. Sånn umiddelbart kan det være vanskelig å få øye på fagenes egenart i hvordan relevansen skal vurderes. Det etterspørres tydelige og konkrete innspill på hvilke oppgaver humaniora skal ta på seg. Ergo er det kanskje ikke de iboende kvalitetene ved humaniora som står i forgrunnen, men snarere målbare størrelser som ligger utenfor faget. Om kvaliteten i fagområdene skal vurderes ut fra deres relevans kan man se for seg en ytterligere forskyvning fra kvalitet mot relevans, hvor relevansen blir den sentrale verdien. Ja ikke bare for hvert fagområde men for universitetet som sådan.

Selv om kunnskapsministeren neppe har en intensjon om å legge ned humaniora, så kan det være grunn til å reflektere over hva som skjer om humaniora eller andre fag for den saks skyld ikke i tilstrekkelig grad klarer å synliggjøre sin relevans ut fra de forutsetningene som ligger til grunn for vurderingene? Er det enklere å være konkret på det som ikke oppfattes som relevant enn det som kanskje er relevant? For humaniora, men nok også en del samfunnsvitenskapelige fagområder, kan kanskje dette være en aktuell problemstilling. Ettersom forslagene skal være konkrete og det målbare gjerne betraktes som det mest konkrete, så kan man risikere at de indikatorene som bringes inn ikke nødvendigvis fanger opp det mest relevante. Når likevel det konkrete og målbare er i fokus, risikerer man at dette blir det viktigste, mens det som kanskje virkelig har relevans kommer i bakgrunnen. Man ser dermed mye av den samme logikken som i konstruksjonen av vitenskapelig kvalitet. Man beveger seg fra de iboende egenskapene ved faget til å konsentrere seg om de konkrete og målbare indikatorene for faglig relevans.

Ledelse

Fra universitetenes rolle beveger jeg meg til ledelsestematikken. Om vi igjen går tilbake til den lille grå mannen i tweed, så representerer han et universitetsideal med en kollegial ledelse, hvor ledelsens autoritet først og fremst er knyttet til forsknings- og kunnskapsfaglig autoritet (Bleiklie 1996). Selv om han vekker gode følelser hos kunnskapsministeren, ligger det en indirekte kritikk av at den kollegiale ledelsesmodellen ikke er tilpasset de moderne komplekse organisasjonene som universitetene har blitt.

I de offisielle politiske dokumentene understrekes det hvor viktig det er med en profesjonell ledelse som evner å tenke strategisk, gjøre prioriteringer og opptre beslutningsdyktig. Den faglige autoriteten knyttes ikke lenger til det forsknings- eller kunnskapsfaglige, men snarere det ledelsesfaglige. Betydningen av ledelse innenfor academia blir for alvor satt på kartet i kjølvannet av de New Public Management-inspirerte, offentlige reformene på 80-tallet. Siden har dette i økende grad blitt koblet til den generelle kvalitetshevingen i universitets- og høyskolesektoren. Det etableres et tydelig skille mellom den administrative og strategiske ledelsen, og den operative og faglige virksomheten. Ledelsestenkingen som vokser fram har ulike røtter. Man ser klare trekk fra Scientific Management-tradisjonen (eller Taylorismen), og det har også blitt hevdet at ledelsesmodellene som har vokst fram i forbindelse med NPM egentlig bare er Taylorisme i en ny innpakning (Boston et al. 1996, Yamamoto 2006). En annen viktig inspirasjonskilde finner man i det som kjennetegnes som «total kvalitetsledelse», en tradisjon som har stått særlig sterkt i Japan, hvor brukerfokus og kontinuerlig forbedring står sentralt. Total kvalitetsledelse bygger på blant andre Feigenbaum (1991) og hans konsept «total quality control», som understreket at kvalitet er noe det må jobbes med i hele verdikjeden, og som er alles ansvar.

Som allerede vist innebærer den liberalistiske styringsrasjonaliteten at den indirekte styringen og nye styringsteknikker bringer det målbare i fokus. Tidligere og fremtidige målinger, ulike systemer for

resultatkontroll, rapporteringssystemer, lederavtaler som vektlegger resultatoppnåelse, tildelingsbrev som vektlegger kvantitative resultatmål, evalueringer og utviklingsavtaler mellom kunnskapsdepartementet og institusjonene er alle eksempler på styringsteknikker som rammer inn og begrenser ledelsens reelle handlingsalternativer. Ledelse blir gjenstand for en markedsbasert kritikk gjennom målinger og evalueringer, og muliggjør kontinuerlig forbedring. Det som kanskje særlig oppleves som problematisk med den kollegiale ledelsesmodellen som den lille grå mannen representerer, er at den er frakoblet markedskritikken. Dermed er den også frakoblet enhver kontroll og disiplinering. Man får dermed en iscenesettelse av ledelsespraksis som retter oppmerksomheten mot det som kan måles, og i mindre grad mot det som ikke kan måles. Det viktigste blir å forbedre neste måling. Effektene har dermed paralleller til de vi har sett for forskningspraksis. Praksisen disiplineres gjennom at den rettes inn mot det som gir uttelling på neste måling.

I litteraturen pekes det på at kunnskapsarbeidere primært ønsker å være selvstyrte og selvgående (Hislop 2013). Friheten til å følge egne interesser og prosjekter er stor, noe som også bekreftes av mine samtaler med forskerne. De færreste etterspør ledelse i noen grad, men det betyr ikke at enhver form for ledelse er uønsket. Det kan snarere være snakk om mer utradisjonelle former for ledelse (Irgens & Wennes 2011). En av forskerne i min studie etterspør for eksempel mer oppmerksomhet på innholdet i arbeidet, og ikke bare det som gir utslag på målingene. Flere gir uttrykk for at føringene, spesielt fra fakultetsnivå, har tiltatt og det fremgår at det ikke er en ønsket utvikling.

En studie av instituttlederrollen ved NTNU viser at det legges mer vekt på overordnede mål og linjeorienterte styrings- og ledelsesstrukturer. Instituttlederen blir mest av alt en administrator og forvalter (Hestnes 2015). En av forskerne karakteriserer det som en «pølsefabrikkmodell», hvilket kan være et uttrykk for en annen virkelighetsforståelse av lederrollen, enn den som konstitueres innenfor den liberale styringsdiskursen. Samtidig med at forskerne beskriver stor frihet, kommer det fram at denne friheten er under press. Det betyr ikke nødvendigvis at det er de vertikale styringsgrepene som er i sving, men at styringsteknikkene er mer subtile og spissfindige. I analysen trakk jeg fram et eksempel fra NTNU, hvor prorektor Melby og forsker Tjora ser ut til å snakke forbi hverandre. Retorikken til Melby kan tjene som et eksempel på hvordan ledelsen forsøker en disiplineringsstrategi gjennom på den ene siden ikke å gå inn i en faglig diskusjon og på den andre siden oppfordre Tjora til å tilpasse seg strukturene og skrive en bedre søknad neste gang. Sånn sett opprettholdes også de interne maktmønstrene i virksomheten.

Praksisen med utsendelse av eposter til alle ansatte i forbindelse med publiseringer, kan også sees som et uttrykk for ledelsens forsøk på disiplinering gjennom at det understrekes hva som er viktig. Det samme er de klart uttrykte forventningene til de nyansatte om å publisere vitenskapelig. I de offisielle politiske dokumentene er betydningen av å utvikle en kvalitetskultur understreket. Dette betyr å legge til rette for at de forskerne som publiserer mest vitenskapelig og har størst inntjening av forskningsmidler, tildeles mer forskningstid. Dette kan også sees som en strategi som sikter inn

mot disiplinering av forskerne og forskningspraksis for å sikre at institusjonene scorer høyt på måloppnåelsen.

Fra et ledelsesperspektiv, kanskje særlig på institutt- og fakultetsnivå, vil man fort komme i et krysspress mellom forventningene ovenfra og forskernes forventninger. Øyvind Østerud ved UiO viser til erfaringer fra universitetet i København når han advarer mot lojalitetskonflikter, og hvor resultatet innenfor en styringsstruktur med ansatte ledere går oppover til de som ansatte deg og ikke nedover til forskerne (Lindqvist 2016). Om det er slik eller ikke, verken kan eller vil jeg si noe om. Poenget er kanskje at om det oppleves slik, så kan det i seg selv være en stor nok utfordring. Man kan tenke seg at tilliten til ledelsen svekkes blant de vitenskapelig ansatte.

Gjennom at det strategiske og effektive vektlegges ved ledelse, trenges andre aspekter i bakgrunnen. Innenfor en liberalistisk styringsrasjonalitet er det vanskelig å finne at ledelse bør vektlegge sosiokulturelle tiltak eller å prioritere å jobbe med verdier og normer for å sikre godt motiverte og engasjerte forskere. Det er heller ikke noen oppmerksomhet på relasjonelle aspekter eller betydningen av intuisjon og følelser (Gottvassli 2011, Dehlin 2011). Selv om betydningen av kvalitetskultur understrekes, er det ingen problematisering omkring hva man kan gjøre for å fange opp de som faller utenfor normalitetsstandardene for forskerne.

Et dominerende kunnskapssyn

Når Røe Isaksen hevder at universitetene må ut av sin sfære og forholde seg til de store utfordringene, så gir han uttrykk for et instrumentelt kunnskapssyn. Når forskningskvalitet «måles ut fra objektive kriterier» som vitenskapelige publiseringer, siteringer og ekstern finansiering, så indikerer også det et instrumentelt kunnskapssyn. Det samme kunnskapssynet trer fram i de offisielle politiske dokumentenes uproblematisk beskrivelse av overføring av forskningsbasert kunnskap til praksisfeltet og næringslivet. I fortsettelsen reflekterer jeg over hvordan et kunnskapssyn ser ut til å tre fram og fortrenge andre kunnskapssyn. I tillegg spør jeg hvilke implikasjoner dette kan få for kunnskapsutviklingen mer generelt.

Det instrumentelle kunnskapssynet kjennetegnes ved at kunnskap forstås som noe gitt og avgrenset som ligger utenfor individet og er uavhengig av språk, kontekst, historie og kultur. Dette er et kunnskapssyn som har røtter tilbake til Platon og ikke minst Descartes, som gjorde et klart skille mellom fornuften og sansene når det gjaldt tilegnelse av kunnskap (Irgens & Wennes et al. 2011). Det instrumentelle kunnskapssynet knyttes til en positivistisk vitenskapstradisjon, som ikke bare har fungert som et vitenskapelig ideal, men som har fått stor betydning for den vestlige sivilisasjonens tenkemåte og ikke minst en dualistisk verdensanskuelse gjennom klare skiller mellom subjekt/objekt, samfunn/natur, sant/falsk.

En parallell til det instrumentelle kunnskapssynet er det Habermas (1968) betegner som den tekniske erkjennelsesinteressen. Den er preget av en hypotetisk-deduktiv logikk, representerer en søken etter

lovmessigheter og hvor «sikring og utvidelse av resultatkontrollert atferd» er det sentrale (Habermas 1968: 20). Rasjonaliteten innenfor en slik erkjennelsesinteresse er preget av mål- og resultatfokus. I min analyse var jeg inne på hvordan statistikken ble etablert som et kunnskapsområde nettopp med tanke på å produsere kunnskap om befolkningen. Statistikken, med sin bruk av tall og analyser, gir et skjær av objektivitet og nøytralitet som ga politikken og ikke minst styringen en empirisk forankring (Hammer 2008). Slik fikk man «sannheten» om virkeligheten. Slik kan man måle kvalitet, effekter, resultater, sammenligne og evaluere. Innenfor en liberal styringsdiskurs, hvor effektivitet og forbedring står i fokus, er dette et kunnskapssyn som passer godt.

Det instrumentelle kunnskapssynet er imidlertid ikke det eneste. Habermas (1968) identifiserer to andre erkjennelsesinteresser, nemlig den praktiske og den frigjørende. Den praktiske har en hermeneutisk rasjonalitet hvor fortolkning og økt forståelse er i fokus. Denne kan knyttes til det som også blir omtalt som et praksisbasert kunnskapssyn, hvor kunnskapen ikke kan sees uavhengig av kontekst og praksis (Hislop 2013). Den frigjørende erkjennelsen knyttes til en kritisk rasjonalitet hvor problematisering står i fokus. Denne favner ganske vidt, men omfatter min egen sosialkonstruksjonistiske tilnærming. Ingen av disse erkjennelsesinteressene har imidlertid noen stor plass innenfor de sentrale politiske dokumentene som har vært gjennomgått. I debatten om forskningskvalitet så vi imidlertid eksempler på slike alternative kunnskapssyn.

Som tidligere nevnt kan vi ikke snakke om en lukket diskurs, så andre kunnskapssyn vil trolig alltid være tilstede, men hvordan kan et kunnskapssyn bli så dominerende? Noe av forklaringen kan ligge i diskursens virkemåte og det samspillet som utvikler seg mellom den empirisk forankrede statistikken, politikken og administrasjonen. Etableringen av statistikken som kunnskapsområde utvider på mange måter maktens funksjon. Statistikken produserer kunnskap om virkeligheten gjennom å koble det spesielle med det generelle, mellom individ og befolkning. Gjennom standardiserte definisjoner og målinger åpnes nye muligheter for tiltak, beskrivelser og nye målinger. Statistikken bidrar således også til å skape nye objekter (som forskningskvalitet). I følge Foucault (1995a) åpner dette for kontroll, inngrep og nye styringsrasjonaliteter. Slik kobles også kunnskap til styring og utgjør en produktiv makt som former virkeligheten. I etterkrigstiden fungerte statistikken som et avgjørende kunnskapsgrunnlag for detaljplanleggingen av norsk politikk. I den liberale styringsdiskursen muliggjør statistikken utviklingen av stadig mer spissfindige styringsteknologier som samtidig åpner for mer indirekte styring. Selv om den liberale styringsdiskursen endrer styringsrasjonaliteten, endrer ikke det grunnleggende kunnskapssynet seg. Gjennom rapporteringer, målinger og evalueringer basert på statistiske indikatorer befester den tekniske erkjennelsesinteressen seg. Slik bidrar statistikken til et stadig mer målrettet arbeid.

Vitenskapelige publiseringer og siteringer som mål på kvalitet bidrar til å iscenesette forskningspraksis hvor vitenskapelige publiseringer vektlegges. Flere informanter i min studie peker på at det er enklere å produsere artikler basert på et kvantitativt materiale. Økt vektlegging av sampublisering vil også kunne bidra til å iscenesette mer kvantitativ forskning. Det er også en klar

tendens til at den forskningen som anses som mest nyttig og relevant innenfor en liberalistisk rasjonalitet, er av en instrumentell karakter. Dette er imidlertid ikke bare et nasjonalt fenomen. I Horizont 2020 er forskningens «impact factor» trukket fram mer enn noensinne. Ethvert prosjekt som skal få støtte må på forhånd redegjøre for hvordan forskningsresultatene skal komme til nytte. Innenfor en liberal styringsdiskurs med markedet som sannhetsregime, blir kunnskapsutviklingens fremste oppgave å måle effektene av hvordan man lykkes i dette markedet, enten det gjelder offentlig virksomhet eller andre områder. Det er ingen tvil om at dette kan lede til mye god kunnskapsutvikling, men hva kan bli mulige konsekvenser av at et kunnskapssyn blir for dominerende?

I et sosialkonstruksjonistisk perspektiv skaper diskursen virkelighet. Virkelighetsforståelsene er midlertidige, og historisk og kulturelt situerte. Å basere seg på et kunnskapssyn betyr at man aksepterer at det er mulig å oppnå en gitt og endelig kunnskap om verden og virkeligheten. Det betyr å akseptere en dualistisk anskuelse, og at man aksepterer skillet mellom subjekt og objekt. Dominansen av et kunnskapssyn utelukker andre virkelighetsforståelser og perspektiver. Dermed utelukkes andre typer kunnskap, og man begrenser handlingsvalg. Samtidig aksepterer man at kunnskapsutviklingen er en kumulativ prosess som leder til en stadig større sannhet om hvordan virkeligheten og verden er.

Dette kan videre bety at man begrenser eller lukker dialogen. Man setter begrensninger på hva andre kan si og hvem som kan bli hørt. Fraværet av grunnforskning i langtidsplanen for forskning og utdanning (Meld. St. 7 (2014-2015)), relativt begrensede finansieringsmuligheter for fri forskning og enkelte norske ministeres forhold til forskning som ikke er næringsvennlig nok, indikerer at den kritiske forskningen kanskje ikke har de beste kårene. I så fall er det et faresignal for den fremtidige samfunnsdialogen. I en tid hvor mediebildet preges av konflikt, ulike virkelighetsforståelser, fordømming og demonisering, blir det enda viktigere å håndtere ulike virkelighetsforståelser på en reflektert måte. Gergen (1999) foreslår at nøkkelen til dette ligger i dialogen. Det kan for eksempel handle om nye måter å snakke og skrive på, eller å legge vekt på andre aspekter enn det som kanskje er vanlig. Bringe inn andre perspektiver og fremme en ord- og språkbruk som utfordrer de offisielle sentripetale kreftene, og isteden fremme flerstemmigheten (Bakhtin 1981).

Kritikk og egevaluering

Kritikken om relativisme

En vanlig kritikk mot sosialkonstruksjonistiske og/eller sosialkonstruktivistiske tilnærminger er at de er selvbekreftende og relativistiske (Gergen 1999). Disse tilnærmingene sies å umuliggjøre en objektiv virkelighet og det fører til at alt er like sant. Det anføres at dette har vitenskapelige, så vel som politiske og moralske implikasjoner (Kjørup 2001). Denne kritikken kan spores tilbake til bakgrunnen for det kartenianske skillet og den etterfølgende positivistiske vitenskapstradisjonen og dens forutsetninger. Innenfor en slik tradisjon betraktes mennesket som naturens absolutte andre.

Det gjøres et klart skille mellom mennesket som subjekt og naturen som objekt. Denne dualistiske forståelsen har preget vitenskapshistorien og den vestlige sivilisasjons tenkemåte. Det ontologiske utgangspunktet er at virkeligheten er en gitt fysisk realitet, som dog ikke kan gripes av sansene alene. Ved hjelp av vitenskapelige metoder og fornuften skal man komme fram til sannhet. Bare slik kan man unngå relativisme.

Foucaults utgangspunkt er, som jeg også var inne på innledningsvis, epistemologisk. Foucault går egentlig aldri inn i spørsmålet om hva som er sant og ikke, men spør snarere om hvordan viten eller kunnskap blir til. Hvis en person som har vært blind hele livet, plutselig får synet tilbake – vil han da uten videre se den verden den seende aksepterer som normal? (Needham (1969) i Durkheim & Mauss (1969)). Verden vil trolig fremstå som kaotisk og uten entydige sammenhenger. Langsomt vil imidlertid verden ta form gjennom ulike inndelinger og klassifiseringer på mer eller mindre faste måter. Vedkommende føres på mange måter inn i en virkelighet som eksisterer uavhengig av den enkelte, men som han/hun uansett må forholde seg til. Ut fra dette kan man anta at det blikket og den forståelsen man har av verden og virkeligheten, betinger noe som ligger utenfor oss selv. Noe som ikke er verken rent subjektivt eller objektivt. Blikket preges av de sosiale sammenhengene vedkommende er en del av. Det sosiale peker ut over enkeltmennesket og dreier seg om hvordan våre liv preges av at vi forholder oss til andre og er avhengig av andre (Hammer 2003).

Og som Foucault og denne studien også har vist, er det ikke opplagt at den virkeligheten som vi forholder oss til er så åpenbar som først antatt. Virkeligheten har ingen a priori eksistens, den har snarere en midlertidig karakter og er avgrenset i tid og rom. Hvordan virkeligheten forstås og hva som oppleves som sannheter er effekter av diskursen. Nettopp fordi denne studien bygger på helt andre forutsetninger enn den tradisjonelle vitenskapen, vil på mange måter spørsmålet om relativisme ikke være relevant. Det betyr imidlertid ikke at Foucaults eller min tilnærming er noe bedre eller riktigere. Den er bare annerledes.

Når det kommer til dette med selvbekreftelse, ligger det vel former for selvbekreftelse i all forskning. Det bringer oss tilbake til Merton og den vitenskapelige praksisen som langt på vei er konservativ og konserverende gjennom at man må gjøre visse ting på bestemte måter. Jeg forholder meg til eksisterende teori og metodiske grep. Siden jeg har valgt den tilnærmingen jeg har valgt, må jeg nødvendigvis vise til de og de forfatterne. Samtidig har jeg forsøkt å bringe inn stemmer fra forfattere som kan bidra til å supplere mitt Foucauldianske utgangspunkt. Jeg har forsøkt å være åpen og reflektert om svakhetene til Foucault, og gjennom å bringe inn både Latour og Bakhtin har kanskje bildet blitt mer nyansert.

Egenevaluering

En masteroppgave gir klare begrensninger på hvor bredt man kan gå når det gjelder empirien. Jeg burde ideelt sett hatt samtaler med flere forskere, og kanskje helst de som har publisert lite. Det kunne bidratt til ytterligere å belyse i hvilken grad det er muligheter og rom for å prioritere

annerledes. Samtidig ville det kanskje også gitt et bedre innblikk i hva som eventuelt gjøres for å disiplinere de som publiserer få eller ingen vitenskapelig artikler. En annen mulighet hadde vært å intervjuere forskere fra andre institutter ved samme fakultet. Ulempen er at jeg ville mistet noen av den interne dynamikken og kulturen som preger instituttet. Likedan ville en mer omfattende studie gitt mulighet til å inkludere ledelsen ved både instituttet og fakultetet. Dette kunne frembragt interessant empiri, ikke minst med relevans for dilemmaene knyttet til ledelse og kunnskapsutvikling. Om tematikken skal forfølges videre i nye studier, må slike spørsmål om et bredere empiriske grunnlag opp til vurdering.

En oppgave som dette gir også begrensede muligheter for hvor grundig man kan gå til verks når det gjelder teoretiske og analytiske perspektiver. Hvordan kan for eksempel Wittgensteins (1997) begrep om språkspill og det at språk ikke bare er dialog, men også handlinger og praksis, bidra til å supplere og videreutvikle en analyse som dette? Hvordan kan andre teoretiske forutsetninger og analytiske tilnærminger konstruere andre former for kunnskap om det samme temaet? Ofte stilles ulike teoretiske og analytiske perspektiver opp mot hverandre. Jeg har imidlertid tro på at det lar seg gjøre å kombinere ulike perspektiver om man er åpen på hvilke forutsetninger som legges til grunn. Kanskje ligger det et uutnyttet potensial i å kombinere en fenomenologisk tilnærming med en Foucault-inspirert diskursanalyse?

Ved avslutningen av oppgaven kan det alltid problematiseres om jeg har klart å fremstå som reflektert og kritisk nok til min egen forskning. Har jeg vært tydelig nok på hva som er mine fortolkninger og vurderinger, og når jeg viser til andres? Har jeg klart å tydeliggjøre hvilke teoretiske forutsetninger jeg bygger på? Har jeg unngått å falle for fristelsen til å tolke empirien slik at den passer min tilnærming? Som leser må man ikke glemme at heller ikke denne studien representerer noe annet enn ett blant mange mulige perspektiv.

I lys av dette lar jeg Foucault få siste ord:

«Nothing is fundamental. That is what is so interesting in the analysis of society. That is why nothing irritates me as much as these inquiries - which are by definition metaphysical - on the foundations of power in a society or the self-institution of a society, etc. These are not fundamental phenomena. There are only reciprocal relations, and the perpetual gaps between intentions in relation to one another» (Foucault 1991: 247).

V Litteratur

- Amundsen, B. (2015). Vil kutte ut samfunnsvitenskap og humaniora. *Forskning.no*, 28. oktober.
Hentet fra: <http://forskning.no/om-forskning-forskningsfinansiering-forskningspolitikk-samfunnskunnskap/2015/10/vil-kutte-ut>
- Andersen, N. Å. (1999). *Diskursive analysestrategier. Nyt fra Samfundsvitenskaberne*, Handelshøjskolen i København.
- Bakhtin, M., Holquist, M., Emerson, C., & McGee, V. W. (1986). *Speech genres and other late essays*. Austin, TX: University of Texas Press.
- Bakhtin, M. (1984). *Problems of Dostoevsky's Poetics*. Manchester: Manchester University Press.
- Bakhtin, M. (1981). *The dialogic imagination: four essays* (M. Holquist, red.). Austin: University of Texas Press.
- Bale, K. & Bjerck Hagen, E. (2006). Norsk bort fra universitetene. I: Bjerck Hagen, E. & Johansen, A. (2006). *Hva skal vi med vitenskap? 13 innlegg fra striden om tellekantene*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Berg-Eriksen, T. (1989). *Nietzsche og det moderne*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Bjerck Hagen, E. & Johansen, A. (2006). *Hva skal vi med vitenskap? 13 innlegg fra striden om tellekantene*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Blaikie, N. (2007). *Approaches to Social Enquiry: Advancing Knowledge*. Cambridge: Polity Press.
- Bleiklie, I. (1996). *Kunnskap og makt: norsk høyere utdanning i endring*. Oslo: Tano Aschehoug.
- Boston, J., Martin, J., Pallot, J. & Walsh, P. (1996). *Public Management: the New Zealand model*. Auckland: Oxford University Press.
- Burr, V. (1995). *An introduction to social constructionism*. London: Routledge.
- Callon, M. (1986). Some Elements of a Sociology of Translation: Domestication of the Scallops and the Fishermen of St Brieuc Bay. I: Law, J. (red.) (1986). *Power, Action and Belief: A new Sociology of Knowledge?* London: Routledge & Kegan Paul. 196-233.
- Christensen, T. & Lægreid, P. (2001). New public management i norsk statsforvaltning. I: Tranøy, B. S. & Østerud, Ø. (red.) (2001). *Den fragmenterte staten. Reform, makt og styring*. Oslo: Gyldendal Akademisk. 67-95.
- Clemet, K. (2012). *Kan man måle kvalitet i utdanning og forskning?* Hentet fra: http://clemet.blogg.no/1333012657_kvalitet_i_utdanninge.html
- Cole, S. & Cole, J. R. (1967). Scientific Output and Recognition: A Study in the Operation of the Reward System in Science. *American Sociological Review* 32 (3): 377-390.
- CRISTIN (2011). CRISTIN formålsbeskrivelse fra 2011. I: Ryste, M. E. (2011). *Fra formidlingssystem til styringssystem – og tilbake igjen? En analyse av de politiske målene bak etableringen av forskningsdokumentasjonssystemet Cristin*. Masteroppgave i Bibliotek- og informasjonsvitenskap, Høgskolen i Oslo. Hentet fra: https://oda.hio.no/jspui/bitstream/10642/942/2/Ryste_Marte.pdf
- Dehlin, E. (2011). Klokskapens pragmatikk – om kunnskapslederrollen. I: Irgens, E. & Wennes, G. (red.) (2011). *Kunnskapsarbeid – om kunnskap, læring og ledelse i organisasjoner*. Bergen: Fagbokforlaget.

- Derrida, J. (1978). *Writing and Difference*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Desrosières, A. (1998). *The Politics of Large Numbers*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Elvebakk, B. & Enebakk, V. (2006). Kunnskapsløst kunnskapsløft. I: Bjerck Hagen, E. & Johansen, A. (2006). *Hva skal vi med vitenskap? 13 innlegg fra striden om tellekantene*. Oslo: Universitetsforlaget. 13-26.
- Elvebakk, B. & Enebakk, V. (2005). Å telle seg til kvalitet. *Dagbladet.no*, 25. nov. Hentet fra: <http://www.dagbladet.no/kultur/2005/11/25/450372.html>
- Fairclough, N. (1995). *Media Discourse*. London: Edward Arnold.
- Falzon, C. (1998). *Foucault and Social Dialogue. Beyond Fragmentation*. London & New York: Routledge.
- Feigenbaum, A. V. (1991). *Total Quality Control*. New York: McGraw-Hill, Book Company.
- Forskningsutvalget (2002). *Forskningsdokumentasjon*. Oslo: UHR. Upublisert.
- Foucault, M. (2002). *Forelesninger om regjering og styringskunst*. Oversatt av Iver B. Neumann. Oslo: Cappelen akademisk forlag.
- Foucault, M. (1996). *Tingenes orden*. Oslo: Aventura forlag.
- Foucault, M. (1995a). *Seksualitetens historie I. Viljen til viten*. Gjøvik: Exil.
- Foucault, M. (1995b): Sandheden, magten og den intellektuelle – samtale med Alessandro Fontana og Pasquale Pasquino. I: Brügger, N., Eliassen, K. O. & Kristensen, J. E. (red) (1995). *Foucaults masker*. København: Forlaget Modtryk.
- Foucault, M. (1994). *Overvåkning og straff*. Oslo: Gyldendal.
- Foucault, M. (1991). Space, Knowledge and Power. In Rabinow, P. (ed.). *The Foucault Reader*. Hammondsworth Middlesex: Penguin.
- Foucault, M. (1980). *Power/Knowledge. Selected Interviews & Other Writings 1972-1977*. Gordon, C. (ed.). New York: Vintage Books.
- Foucault, M. (1978-1979). *Naissance de la biopolitique*. Cours au Collège de France. 1978-1979. Paris: Hautes Etudes, Gallimard/Seuil.
- Foucault, M. (1977-1978). *Sécurité, Territoire, Population*. Cours au Collège de France. 1977-1978. Paris: Hautes Etudes, Gallimard/Seuil.
- Foucault, M. (1972). *The Archaeology of Knowledge*. New York: Pantheon Books.
- Frølich, N. (2004). *Kunnskapens pris – regnskapets time? Iverksetting av mål- og resultatstyring i norske universiteter*. Rapport 5/2004. NIFU Step. Hentet fra: <http://www.nifu.no/files/2012/11/NIFUrapport2004-5.pdf>
- Gadamer, H. G. (1975). *Truth and Method*. New York: Crossroad Publishing Company.
- Gardiner, M. (2003). Foucault, Ethics and Dialogue. I Gardiner, M. (ed.) (2003). *Mikhail Bakhtin. vol. III*. London: Sage Publications.
- Garfield, E. (1955). Citation Indexes for Science. A New Dimension in Documentation through Association of Ideas. *Science* 122 (3159): 108-111.
- Geertz, C. (1973). *The Interpretation of Culture*. New York: Basic.
- Gergen, K. J. (1999). *An Invitation to Social Construction*. London: Sage Publications.
- Glaser, B. & Strauss, A. L. (1967). *The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative*

- Research*. Chicago: Aldine Publishing Company.
- Gleditsch, N. P. (2007). Tellekantenes fundament. *Morgenbladet.no*, 30. mars. Hentet fra: http://morgenbladet.no/debatt/2007/tellekantenes_fundament
- Good, P. (2001). *Language for Those Who Have Nothing. Mikhail Bakhtin and the Landscape of Psychiatry*. New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers.
- Gottvassli, K.-Å. (2011). Den gode prestasjon – rasjonalitet eller intuisjon, teft og følelser? I: Irgens, E. & Wennes, G. (red.) (2011). *Kunnskapsarbeid – om kunnskap, læring og ledelse i organisasjoner*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Habermas, J. (1968). *Vitenskap som ideologi*. Oslo: Gyldendal.
- Hagen, R. & Gudmundsen, A. (2011). Selvreferanse og refleksjon. Forholdet mellom teori og empiri i forskningsprosessen. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 2011, Volum 52 (4). 459-490.
- Hammer, S. (2008). Styring, statistikk, subjektivitet. Utledning av et analytisk rammeverk. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, vol. 49, nr. 1, 73-105.
- Hammer, S. (2004). Hvordan kan vi måle dette? *Sosiologi i dag*, 34, 4: 9-26.
- Hammer, S. (2003). *Diskursen og det kollektive – teoretisk drøfting og empirisk utprøving av diskursbegrepet som makrososiologisk redskap*. Doktorgradsavhandling, Institutt for sosiologi og statsvitenskap, NTNU Trondheim.
- Hestnes, A. K. (2015). *Instituttlederrollen*. Masteroppgave i organisasjon og ledelse. Trondheim. Hentet fra: <http://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/2356270/Hestnes,%20Arne%20Kr..pdf?sequence=1>
- Hicks, D. & Potter, J. (1991). Sociology of Scientific Knowledge – A Reflexive Citation Analysis of Science Disciplines and Disciplining Science. *Social Studies of Science*, 21 (3): 459-501.
- Hirschman, A. O. (1970). *Exit Voice and Loyalty*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Hislop, D. (2013). *Knowledge Management in Organizations. A critical introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Hultqvist, K. (2004). Michel Foucault: Makten er det som viser seg mest og derfor skjuler seg best. I: Steinholt, K. og Løvlie, L. (red.) (2004). *Pedagogikkens mange ansikter – pedagogisk idéhistorie fra antikken til det postmoderne*. Oslo: Universitetsforlaget
- Husserl, E. (1962). *Ideas: General introduction to pure phenomenology*. New York: Collier.
- Irgens, E. & Wennes, G. (red.) (2011). *Kunnskapsarbeid – om kunnskap, læring og ledelse i organisasjoner*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Jakobsen, H. Ø. (2014). Tellekantenes tyranni. 17. januar. *Morgenbladet.no*, 17. januar. Hentet fra: http://morgenbladet.no/samfunn/2014/tellekantenes_tyranni
- Jakobsen, H. Ø. (2012). Mer, men dårligere forskning i Norge. *Forskning.no*, 1. juni. Hentet fra: <http://forskning.no/forskningsetikk-forskningsfinansiering-forskningspolitikk-okonomi/2012/05/mer-men-darligere>
- Johannessen, A., Tuft, P. A. & Christoffersen, L. (2011). *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode*. Oslo: Abstrakt forlag.
- Johansen, A. (2007). *Penger for publikasjoner – forskningspolitiske perspektiver*. Innlegg på konferansen «Penger for publikasjoner».

- Hentet fra: http://www.uhr.no/konferansen_penger_for_publicasjoner_2007_
- Johansen, A. (2006). Politikk og kvalitet. I: Bjerck Hagen, E. & Johansen, A. (2006). *Hva skal vi med vitenskap? 13 innlegg fra striden om tellekantene*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Jørgensen, M. W. & Phillips, L. (2013). *Diskursanalyse som teori og metode*. Frederiksberg C: Roskilde Universitetsforlag.
- Kaplan, N. (1965). The Norms of Citation Behavior: Prolegomena to the Footnote. *American Documentation* 16 (3): 179-184.
- Kjørup, S. (2001). Den ubegrundede skepsis: en kritisk diskussion af socialkonstruksjonismens filosofiske grundlag. *Sosiologi i dag*, årg. 31, nr. 2. s. 5-22.
- Kunnskapsdepartementet (2016). *Innspillsinvitasjon til humaniorameldingen*. Hentet fra: <http://www.regjeringen.no/contentassets/8c7fb2b67e904a0c83792049d6e95d95/innspillsinvitasjon-humaniorameldingen-endelig.pdf>
- Kunnskapsdepartementet (2015). *Tildelingsbrev for NTNU*. Hentet fra: http://www.ntnu.no/styret/saker_prot/28.01.15web/Tildelingsbrevet%20vedlegg.pdf
- Kunnskapsdepartementet (2010). *Tildelingsbrev for NTNU*. Hentet fra: http://www.ntnu.no/styret/saker_prot/25.01.10web/O-1.10%20vedl.pdf
- Kvale, S. (1997). *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Kvittingen, I. & Spilde, I. (2015). Regjeringen: Arbeidsgiver må ta ansvar for at forskerne publiserer. *Forskning.no*, 25. juni. Hentet fra: <http://forskning.no/forskningsetikk-forskningen-du-ikke-far-se-om-forskning/2015/06/kunnskapsdepartementet-krever>
- Kyvik, S. & Sivertsen, G. (2013). Økende forskningsformidling. *Forskningsspolitikk.no*, 17. desember. Hentet fra: <http://fpol.no/okende-forskingsformidling/>
- Kyvik, S., Gulbrandsen, M. & Bentley, P. (2011). *Forskningspraksis ved norske universiteter i et internasjonalt perspektiv. En sammenligning av 14 land*. Oslo: NIFU. Hentet fra: <http://www.nifu.no/publications/866196/>
- Lakoff, R. T. (1990). *Talking power: The politics of language in our lives*. New York: Basic.
- Latour, B. (1997). *Vi har aldri vært moderne*. Oslo: Spartacus forlag.
- Latour, B. (1987). *Science in Action*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Lindqvist, H. (2016). Det er i krisesituasjon det er viktig om rektor er valgt eller ansatt. *Uniforum.no*, 4. mai. 2016. Hentet fra: <http://www.uniforum.uio.no/nyheter/2016/05/det-er-i-krisesituasjon-det-er-viktig-om-rektor-er.html>
- Loge, J. (2016). Byråkratia vokser i akademia. *Uniforum.no*, 12. mai, 2016. Hentet fra: <http://www.uniforum.uio.no/nyheter/2016/05/byrakraatia-vokser-i-akademia.html>
- Melby, K. (2016). Mer om Toppforsk og NTNU-ledelsens prioriteringer. *Universitetsavisa.no*, 9. mars, 2016. Hentet fra: <http://www.universitetsavisa.no/meninger/2016/03/09/Mer-om-Toppforsk-og-NTNU-ledelsens-prioriteringer-55876.ece>
- Meld. St. 18 (2014-2015) *Konsentrasjon for kvalitet – Strukturereform i universitets- og høyskolesektoren*. Hentet fra: <http://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-18-2014-2015/id2402377/>
- Meld. St. 7 (2014-2015) *Langtidsplan for forskning og høyere utdanning 2015-2024*.

- Hentet fra: <http://www.regjeringen.no/no/dokumenter/Meld-St-7-20142015/id2005541/>
Meld. St. 18 (2012-2013). *Lange linjer – kunnskap gir muligheter*.
- Hentet fra: <http://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld-st-18-20122013/id716040/>
Merton, R. K. (1991). *On the Shoulders of Giants: A Shandean Postscript*. Chicago & London: University of Chicago Press.
- Moe, M. (2014). *Barnehagen som dialogisk og helsebyggende arbeidsplass – med mennesker som tør å sette seg selv i spill*. Avhandling for graden philosophiae doctor. NTNU, Trondheim. Hentet fra: http://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/269947/733342_FULLTEXT01.pdf?sequence=1
- Moen, S. (2003). And the winner is. *Bladet forskning* nr. 3/2003. Hentet fra: http://www.forskningsradet.no/bladetforskning/Nyheter/And_the_winner_is/1250810505018
- Mouzelis, N. (1995). *Sociological Theory – What went wrong?* London: Routledge.
- Nasjonale retningslinjer for åpen tilgang til forskningsresultater 2016. Rapport til Kunnskapsdepartementet 14. juni. Hentet fra: <http://www.cristin.no/om/aktuelt/aktuelle-saker/2016/rappport-nasjonale-retningslinjer.pdf>
- Needham, R. (1969). «Introduction». I: Durkheim, E. & Mauss, M. (1969). *Primitive Classification*. London: Cohen & West.
- Nelhans, G. (2013). *Citeringens praktiker. Det vetenskapliga publicerandet som teori, metod och forskningspolitik*. Avhandling för filosofie doktorsexamen i vetenskapsteori, Göteborgs universitet. Hentet fra: file:///C:/Users/htrf/Downloads/gupea_2077_33516_1.pdf
- Neumann, I. B. (2010). *Mening, materialitet, makt: En innføring i diskursanalyse*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Neumann, I. B. (2002). «Forord» I: Foucault, M. (2002). *Forelesninger om regjering og styringskunst*. Oslo: Cappelen akademisk forlag.
- NFR (2009). *Indikatorrapporten 2009*. Hentet fra: http://www.forskningsradet.no/prognett-indikatorrapporten/Kapitler_2009/1244734263656
- NFR (2005). *Indikatorrapporten 2005*. Hentet fra: http://www.forskningsradet.no/prognett-indikatorrapporten/Delrapporter_2005/1224698193296
- NFR (1997). *Indikatorrapporten 1997*. Hentet fra: http://www.forskningsradet.no/bibliotek/statistikk/indikator_1997/
- NOU (2016:3). *Ved et vendepunkt: Fra ressursøkonomi til kunnskapsøkonomi*. Hentet fra: <http://www.regjeringen.no/no/aktuelt/dep/fin/pressemeldinger/2016/produktivitetskommissjons-andre-rappport-omstilling-er-nodvendig/ved-et-vendepunkt-fra-ressursokonomi-til-kunnskapsokonomi/id2475109/>
- NOU (2011:6). *Et åpnere forskningssystem*. Hentet fra: <http://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2011-6/id641690/>
- NOU (2008:3). *Sett under ett – Ny struktur i høyere utdanning*. Hentet fra: <http://www.regjeringen.no/no/dokumenter/NOU-2008-3/id497182/>
- NOU (2006:19). *Akademisk frihet. Individuelle rettigheter og institusjonelle styringsbehov*. Hentet fra: <http://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2006-19/id392466/>

- NOU (2001:29). *Best i test? Referansetesting av rammevilkår for verdiskaping i næringslivet*. Hentet fra: <http://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2001-29/id144518/>
- NOU (2000:14). *Frihet med ansvar. Om høgere utdanning og forskning i Norge*. Hentet fra: <http://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2000-14/id142780/>
- NOU (1993:24). *Lov og rett i Norgesnett*. Oslo: Departementenes servicesenter. Informasjonsforvaltning.
- NOU (1989:5). *En bedre organisert stat*. Oslo: Departementenes servicesenter. Informasjonsforvaltning.
- NOU (1988:28). *Med viten og vilje*. Oslo: Departementenes servicesenter. Informasjonsforvaltning.
- NOU (1984:23). *Forskningspolitikk i Norden. Den forskningspolitiske utviklingen i de nordiske land på 1980-tallet*. Oslo: Departementenes servicesenter. Informasjonsforvaltning.
- NTNUs publiseringspolitikk 2014-2020. Hentet fra: <http://www.ntnu.no/publiseringspolitikk>
- Nustad, T. (2011). *Trenger vi flere tellekanter for å få god forskning?* Hentet fra: http://uit.no/om/enhet/aktuelt/nyhet?p_document_id=258007
- Nyeng, F. (2010). *Vitenskapsteori for økonomer*. Oslo: Abstrakt forlag.
- Olsen, J. P. (2007). *Mellom økonomi og kultur: det europeiske universitetet i endring*. Oslo: ARENA, Centre for European Studies, UiO.
- Orlikowski, W., J. (2007). Sociomaterial Practices: Exploring Technology at Work. *Organization Studies*, 28 (09): 1435-1448.
- Peirce, C. S. (1960). *Collected Papers*. Cambridge: Harvard University Press.
- Price, D. J. d. S. (1963). *Little science, big science*. New York: Columbia University Press.
- Regjeringen.no (2016). *Klassisk for alle*. Hentet fra: <http://www.regjeringen.no/no/aktuelt/klassisk-for-alle/id2473101/>
- Roll-Hansen, N. (2009a). Om å «måle» kvalitet av forskning. I Østerud, Ø. (red.) (2009). *Hvordan måle vitenskap? Søkelys på bibliometriske metoder*. Det Norske Videnskaps-Akademi. Hentet fra: <http://www.dnva.no/binfil/download.php?tid=41358>
- Roll-Hansen, N. (2009b). Hvordan fordele forskningskroner? *Morgenbladet.no*, 16. oktober. Hentet fra: http://morgenbladet.no/debatt/2009/hvordan_fordele_forskningskroner
- Rose, N. (1999). *Powers of Freedom*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rose, N. (1996). Governing «advanced» liberal democracies. I Barry, A. Osborne, T. & Rose, N. (red.) (1996). *Foucault and Political Reason: liberalism, neo-liberalism and rationality of government*. London: UCL Press Limited.
- Ryste, M. E. (2011). *Fra formidlingssystem til styringssystem – og tilbake igjen? En analyse av de politiske målene bak etableringen av forskningsdokumentasjonssystemet Cristin*. Masteroppgave i Bibliotek- og informasjonsvitenskap, Høgskolen i Oslo. Hentet fra: http://oda.hio.no/jspui/bitstream/10642/942/2/Ryste_Marte.pdf
- Røe Isaksen, T. (2014). *Morgenbladet: En liten grå mann*. Hentet fra: <http://konservativ.no/2014/10/morgenbladet-en-liten-gra-mann/>
- Røsjø, S. (2005). På siteringstoppen i Norge. *Bladet forskning* nr. 5/2005. Hentet fra:

- http://www.forskningsradet.no/bladetforskning/Nyheter/Pa_siteringstoppen_i_Norge/1250810543341
- Saur, E. (2007). *Kulturarena med mulighet for dialog. Grotta – En fritidsklubb for mennesker med utviklingshemming*. Doktoravhandling for graden philosophiae doctor. NTNU, Trondheim. Hentet fra: <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:123923/FULLTEXT01.pdf>
- Schaanning, E. (1997). *Vitenskap som skapt viten. Foucault og historisk praksis*. Oslo: Spartacus forlag.
- Schaanning, E. (1996a). Diskursens materialitet, del I. *Arr – idéhistorisk tidsskrift*. ARR nr. 1/1996. Hentet fra: <http://www.arrvev.no/artikkel/diskursens-materialitet>
- Schaanning, E. (1996b). Diskursens materialitet, del II. *Arr – idéhistorisk tidsskrift*. ARR nr. 2/1996. Hentet fra: <http://www.arrvev.no/artikkel/diskursens-materialitet1>
- Scott, J. (1990). *A Matter of Record, Documentary Sources in Social Research*. Cambridge: Polity Press.
- Seglen, P. O. (2009). Er tidsskrift-renommé og artikkeltelling adekvate mål for vitenskapelig kvalitet og kvantitet? I: Østerud, Ø. (red.) (2009). *Hvordan måle vitenskap? Søkelys på bibliometriske metoder*. Det Norske Videnskaps-Akademi. Hentet fra: <http://www.dnva.no/binfil/download.php?tid=41358>
- Sivertsen, G. (2009). Publiseringssindikatoren. I: Østerud, Ø. (red.) (2009). *Hvordan måle vitenskap? Søkelys på bibliometriske metoder*. Det Norske Videnskaps-Akademi. Hentet fra: <http://www.dnva.no/binfil/download.php?tid=41358>
- Sivertsen, G. (2003). *Bibliografiske datakilder til dokumentasjon av vitenskapelige publikasjoner*. Oslo: NIFU. Hentet fra: <http://www.nifu.no/files/2012/11/NIFUskriftserie2003-22.pdf>
- Sivertsen, G. (2002). *Publisering, kvalitet og finansiering. Bibliografiske datakilder i forskningsdokumentasjon*. Oslo: NIFU. Upublisert.
- Skoie, H. (2005). *Norsk forskningspolitikk i etterkrigstiden*. Oslo: Cappelen akademisk.
- Slagstad, R. (1998). *De nasjonale strateger*. Oslo: Pax forlag.
- Small, H. G. (1978). Cited Documents as Concept Symbols. *Social Studies of Science* 8 (3): 327-340.
- Simons, H. (2009). *Case Study Research in Practice*. London: Sage Publications.
- Starks, H. & Trinidad, S. B. (2007). Choose Your Method: A Comparison of Phenomenology, Discourse Analysis, and Grounded Theory. *Qualitative Health Research*. Vol. 17, no. 10: 1372-1380.
- St. meld. nr. 30 (2008-2009). *Klima for forskning*. Hentet fra: <http://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stmeld-nr-30-2008-2009/id556563/>
- St. meld. nr. 20 (2004-2005). *Vilje til forskning*. Hentet fra: <http://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stmeld-nr-20-2004-2005/id406791/>
- St. meld. nr. 27 (2000-2001). *Gjør din plikt – Krev din rett*. Hentet fra: <http://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stmeld-nr-27-2000-2001/id194247/>
- St. meld. nr. 39 (1998-1999). *Forskning ved et tidsskille*. Hentet fra: <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stmeld-nr-39-1999/id192405/>
- St. meld. nr. 35 (1991-1992). *Statens forvaltnings- og personalpolitikk*. Oslo: Departementenes servicesenter. Informasjonsforvaltning.

- St. meld. nr. 40 (1990-1991). *Fra visjon til virke*. Oslo: Departementenes servicesenter. Informasjonsforvaltning.
- St. meld. nr. 60 (1984-1985). *Om forskningen i Norge*. Oslo: Departementenes servicesenter. Informasjonsforvaltning.
- St. meld. nr. 19 (1980-1981). *Om utviklingen i forskningens organisering og finansiering*. Oslo: Departementenes servicesenter. Informasjonsforvaltning.
- St. meld. nr. 35 (1975-1976). *Om forskningens organisering og finansiering*. Oslo: Departementenes servicesenter. Informasjonsforvaltning.
- St. prp. nr. 1 (2004-2005). For budsjetterminen 2005. Tilråding fra Utdannings- og Forskningsdepartementet 10. sept 2004. Godkjent i statsråd samme dagen.
Hentet fra: <http://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stprp-nr-1-2004-2005-/id434347/>
- St. prp. nr. 1 (2003-2004). For budsjetterminen 2004. Tilråding fra Utdannings- og Forskningsdepartementet 12. september 2003. Godkjent i statsråd samme dagen.
Hentet fra: <http://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stprp-nr-1-2003-2004--2/id296264/>
- Stormhøj, C. (2010). *Poststrukturalismer – vitenskapsteori, analysestrategi, kritikk*. Frederiksberg: Forlaget Samfundslitteratur.
- Strand, H. K. (2016). Legger ned småfag i København. *På Høyden*, UiB, 4. april. Hentet fra: <http://pahoyden.no/2016/04/legger-ned-smafag-i-kobenhavn>
- Strømmen, E. N. & Syvertsen, T. G. (2013). Gravlegg fakturaforskningen. *Aftenposten.no* 20. mars. Hentet fra: <http://www.aftenposten.no/meninger/kronikk/Gravlegg-faktura-forskningen-124832b.html>
- Thagaard, T. (2013). *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Thorsvik, J. (1991). Målstyring av offentlig virksomhet. *Norsk statsvitenskapelig tidsskrift*, 4: 267-282.
- Thune, T., M., Aamodt, P. O. & Gulbrandsen, M. (2014). *Noder i kunnskapsnettverket: Forskning, kunnskapsoverføring og eksternt samarbeid blant vitenskapelig ansatte i UH-sektoren*. Oslo: NIFU. Hentet fra: <http://www.nifu.no/publications/1152682/>
- Tjora, A. (2016a). Rektoratets hersketeknikker. *Universitetsavisa.no*, 11. mars, 2016. Hentet fra: <http://www.universitetsavisa.no/meninger/2016/03/11/Rektoratets-hersketeknikker-55961.ece>
- Tjora, A. (2016b). NTNUs prioriterte toppforskning. *Universitetsavisa.no*, 8. mars, 2016. Hentet fra: <http://www.universitetsavisa.no/meninger/2016/03/08/NTNUs-prioriterte-toppforskning-55807.ece>
- Tjora, A. (2013). *Kvalitative forskningsmetoder i praksis*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- UHR (2009). *Økt tilgang til norske forskningsresultater*. Anbefalinger fra arbeidsgruppe oppnevnt av UHRs forskningsutvalg. Oslo: UHR. Hentet fra: http://www.uhr.no/documents/rapport_fra_open_access_arbeidsgruppe.pdf
- UHR (2006). *Sammen om kunnskap II. Operasjonalisering av indikatorer for formidling*. Innstilling fra UHRs formidlingsutvalg II til Kunnskapsdepartementet. Hentet fra: http://www.uhr.no/documents/formidling_ii_innstilling_3006.pdf
- UHR (2005). *Sammen om kunnskap. Nytt system for dokumentasjon av formidling*. Innstilling fra

- UHRs formidlingsutvalg til Utdannings- og forskningsdep. Oslo: UHR. Hentet fra:
http://www.uhr.no/documents/Sammen_om_kunnskap_1_juni_2005.pdf
- UHR (2004). *Vekt på forskning: Nytt system for dokumentasjon av vitenskapelig publisering*. Innstilling fra faglig og teknisk utvalg til UHR. Oslo: UHR. Hentet fra:
http://www.uhr.no/documents/Vekt_p__forskning__sluttrapport.pdf
- UHR (2003). *Dokumentasjon av vitenskapelige publikasjoner. Opprettelse av nasjonale registre for publiseringskanaler, forfattere og institusjoner*. Innstilling fra arbeidsgruppe nedsatt av UHR. Oslo: UHR. Hentet fra: http://www.uhr.no/documents/Dokumentasjon__av__vitenskapelige__publikasjoner.pdf
- Ulleberg, H. P. (2007). Diskursanalyse: et mulig bidrag til utdanningshistorisk forskning. *Barn* nr. 1 2007: 65-80. Norsk senter for barneforskning. Hentet fra:
<http://www.ntnu.no/documents/10458/19133685/ulleberg.pdf>
- Universitetsavisa.no (2016). Tallet på administrativt ansatte øker mest ved NTNU. 5. april 2016.
<http://www.universitetsavisa.no/politikk/2016/04/05/Tallet-p%C3%A5-administrativt-ansatte-%C3%B8ker-mest-ved-NTNU-56405.ece>
- Ursin, L. H. (2006). Fri oss fra tellekantene. *Forskning.no*, 10. mai. Hentet fra: <http://forskning.no/om-forskning/2008/02/fri-oss-fra-tellekantene>.
- Utaker, A. (2005). Michel Foucault om liberalisme og nyliberalisme. *Sosiologi i dag*. 35, 2: 9-31.
- Van Dijk, T. (red.) (1997). *Discourse studies – a multidisciplinary introduction*. London: Sage.
- Vårdal, J. (1993). *Det ubevisste i kunnskapen og samfunnet: Michel Foucault*. Hovedfagsoppgave i filosofi. Universitetet i Bergen.
- Wittgenstein, L. (1997). *Filosofiske undersøkelser*. Oslo: Pax forlag.
- Woolgar, S. (1991). Beyond the Citation Debate: Towards a Sociology of Measurement Technologies and their use in Science Policy. *Science and Public Policy* 18 (5): 319-326.
- Wouters, P. (1999). *The Citation Culture. How the citation came out of the bag and why it is hard to put back in*. Annual Conference of the Society for Social Studies of Science, 4S. New Orleans.
- Yamamoto, K. (2006). Performance of Semi-Autonomous Public Bodies: Linkage between Autonomy and Performance in Japanese Agencies. *Public Administration and Development* 26 (1), 35-44.
- Yin, R. (2009). *Case study research: Design and methods*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Østerud, Ø., Storm, J. F., Solbakk, J. H., Uggerud, E. & Vetlesen, A. J. (2016). Universitets samfunnsoppdrag. *Aftenposten.no*, 19. mai. Hentet fra: <http://www.aftenposten.no/meninger/Universitetets-samfunnsoppdrag-169291b.html>
- Aagaard, K., Bloch, C., Schneider, J. W. Henriksen, D, Ryan, T. K. og Lauridsen, P. S. (2014). *Evaluering af den norske publiceringsindikator*. Utarbeidet på oppdrag av UHR. Hentet fra:
http://www.uhr.no/documents/evaluering_af_den_norske_publiceringsindikator.pdf
- Aakvaag, G. C. (2008). *Moderne sosiologisk teori*. Oslo: Abstrakt forlag.
- Åsvoll, H. (2008). *Den «tause» pedagogikken. Analyser av en profesjonell fotballtreners praksis*. Doktoravhandling for graden philosophiae doctor. NTNU Trondheim. Hentet fra:
http://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/264961/123947_FULLTEXT01.pdf?sequence=1&isAllowed=y

VI Vedlegg

Vedlegg 1 Forespørsel om intervju

22.02.16

Forespørsel om å delta i intervju i forbindelse med masteroppgave

Mitt navn er Rune Flessen og jeg er masterstudent ved HINT/Copenhagen Business School. Til daglig jobber jeg som prosjektleder for Husbankens FoU-virksomhet. Har hovedfag i statsvitenskap fra ISS på 90-tallet.

Jeg gjennomfører for tiden studiet «Master i Kunnskapsledelse», og i den forbindelse håper jeg du har lyst og anledning til å stille opp til et intervju i forbindelse med min masteroppgave.

Den foreløpige tittelen på oppgaven er: *Styring mot kvalitet? Hvilke effekter gir kravene om vitenskapelig publisering for forskningspraksis ved universitetet/NTNU?* Bakgrunnen for problemstillingen er den pågående debatten om hva som kan forstås med god forskningskvalitet. Vitenskapelige publiseringer har i økende grad blitt sett på som et uttrykk for kvalitet. Jeg er opptatt av hvordan krav og forventninger til vitenskapelig publiseringer påvirker forskningspraksis.

Intervjuet gjennomføres som et semi-strukturert intervju, hvor jeg vil legge vekt på å få til en god samtale. Intervjuet vil berøre tre hovedtemaer. For det første din egen forskningspraksis. For det andre relasjon til og erfaringer med ledelsen knyttet til den daglige praksis. For det tredje hva som preger interne samtaler og diskusjoner om temaet forskningskvalitet ved instituttet.

Intervjuet antas å ta omtrent en time. Det vil bli tatt lydopptak av intervjuet. Under forutsetning av ditt samtykke, vil jeg ikke gjøre noen forsøk på å anonymisere materialet. Jeg vil i så fall oversende skriftlig materiale for sitatsjekk. Gitt at du ønsker å være anonym, vil hele oppgaven anonymiseres. Prosjektet er meldt til NSD.

Jeg håper det lar seg gjøre å gjennomføre intervjuet i løpet av februar/tidlig mars 2016. Jeg er fleksibel i forhold til sted og tidspunkt på dagen.

Vennligst gi meg tilbakemelding på e-post Rune.Flessen@husbanken.no eller på telefon: 46664210. Har du noen spørsmål er det bare å ta kontakt!

Vennlig hilsen
Rune Flessen

Vedlegg 2 Intervjuguide

1. Innledning

Oppvarmings spørsmål: Kan du fortelle litt om deg selv som forsker, om det å forske og det å skape kunnskap?

2. Tema: Forskningspraksis

- (1) Kan du fortelle litt om hvilke forskningsprosjekter du jobber med nå og bakgrunnen for dem?
- (2) Hvordan er de finansiert?
- (3) Er det konkrete planer om publisering i ett eller flere tidsskrift? I tilfelle ja, hvor og hvorfor? I tilfelle nei, hvorfor?
- (4) Hvor viktig er publiseringsspørsmålet når tematikk, problemstillinger og tilnærminger i prosjektet velges? (når kommer publiseringsspørsmålet opp?)
- (5) Hva betyr rangeringen av tidsskriftene i forhold til dine egne publiseringsplaner?
- (6) Hva tenker du er viktigst for deg; å publisere mye og ofte enn sjeldnere og i tyngre tidsskrifter?
- (7) Hva tenker du om formidling? Hvem skriver du for?
- (8) Opplever du noen dilemmaer knyttet til å publisere i vitenskapelige tidsskrifter kontra mer «populærvitenskapelig» publisering?
- (9) Opplever du at din egen praksis knyttet til publisering har endret seg over tid?
- (10) Hvordan identifiserer du relevant forskning for deg selv? Hvilke søkeindekser bruker du?
- (11) Når du bruker andres forskning, hva betyr publiseringskanalen?
- (12) En del forskning peker på såkalte «siteringskarteller» eller «siteringsnettverk». Er det noe du er kjent med? Har du noen refleksjoner rundt det?
- (13) I hvilken grad er publisering tema for samtaler og diskusjoner blant deg og dine kollegaer?
- (14) Om du søker/skal samarbeide med andre forskere på prosjekter, hvor mye betyr det at de publisere mye/lite?
- (15) Hva tenker du er grunnen til at noen av dine kollegaer publisere lite evt. velger en annen publiseringsstrategi enn det du gjør?

3. Tema: Ledelse og styring

- (16) Hvordan vil du karakterisere din leders ledelse (presiser hvem)?
- (17) Inspirerer og motiverer din leder deg til vitenskapelig publisering? Hvordan?
- (18) Opplever du at din relasjon til din leder (evt. ledelsen ved fakultetet og NTNU) påvirkes av kravene om vitenskapelig publisering?
- (19) Hvilken rolle spiller ledelsen i forhold til de konkrete forskningsprosjektene?
- (20) Opplever du som forsker at du har tilstrekkelig med frihet i forhold til hvilke forskningstema og problemstillinger du jobber med?

(21) Hvordan opplever du det daglige arbeidet med andre oppgaver ved instituttet og i hvilken grad påvirker dette din arbeidsdag som forsker? Undervisning, veiledning? Hvor mye tid til å forske?

(22) Foruten det du publiserer – på hvilke andre måter dokumenterer du din aktivitet overfor ledelsen? Rapporteringssystemer?

(23) I hvilken grad har dere medarbeiderundersøkelser, lederevalueringer?

4. Tema: Forskningskvalitet

(24) Opplever du at vitenskapelig publisering er anerkjent og akseptert som et godt mål på forskningskvalitet ved ISS/NTNU?

(25) Opplever du at det er ulike meninger om vitenskapelige publiseringer som kvalitetsmål mellom ledere og forskere – og evt. langs andre skillelinjer (fag)?

(26) Gitt at dette diskuteres – skjer det i formelle eller mer uformelle sammenhenger?

Vedlegg 3 Samtykkeerklæring fra informant

Samtykkeerklæring

I forbindelse med at jeg Rune Flessen, intervjuet deg i tilknytning til min masteroppgave, ønsker jeg ditt skriftlige samtykke til at jeg:

- kan bruke navnet på fakultetet du er ansatt
- kan sitere ting du har sagt i intervjuet

Som avtalt under intervjuet, vil sitater jeg ønsker å bruke bli oversendt for sitatsjekk.

Du kan på et hvilket som helst tidspunkt trekke deg fra prosjektet ved å si fra til meg, og jeg er tilgjengelig for kontakt ved spørsmål eller lignende underveis i forløpet.

Signatur:

NB: Samtykkeerklæringen ble sendt pr epost. Alle informantene returnerte den med signatur.

Harald Hårfagres gate 29
N-5007 Bergen
Norway
Tel: +47-55 58 21 17
Fax: +47-55 58 96 50
nsd@nsd.uib.no
www.nsd.uib.no
Org.nr. 985 321 884

Vedlegg 4 Kvittering fra NSD

Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS

NORWEGIAN SOCIAL SCIENCE DATA SERVICES

Håvard Åsvoll

Avdeling for økonomi, organisasjon og ledelse Høgskolen i Nord-Trøndelag

Serviceboks 2501

7729 STEINKJER

Vår dato: 22.03.2016

Vår ref: 47490 / 3 / HIT

Deres dato:

Deres ref:

TILBAKEMELDING PÅ MELDING OM BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 18.02.2016. Meldingen gjelder prosjektet:

47490 Styring mot kvalitet(?) - Hvilke effekter gir kravene om vitenskapelig publisering for forskningspraksis?

Behandlingsansvarlig Høgskolen i Nord-Trøndelag, ved institusjonens øverste leder

Daglig ansvarlig Håvard Åsvoll

Student Rune Flessen

Personvernombudet har vurdert prosjektet og finner at behandlingen av personopplysninger er meldepliktig i henhold til personopplysningsloven § 31. Behandlingen tilfredsstillende kravene i personopplysningsloven.

Personvernombudets vurdering forutsetter at prosjektet gjennomføres i tråd med opplysningene gitt i meldeskjemaet, korrespondanse med ombudet, ombudets kommentarer samt personopplysningsloven og helseregisterloven med forskrifter. Behandlingen av personopplysninger kan settes i gang.

Det gjøres oppmerksom på at det skal gis ny melding dersom behandlingen endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for personvernombudets vurdering. Endringsmeldinger gis via et eget skjema, <http://www.nsd.uib.no/personvern/meldeplikt/skjema.html>. Det skal også gis melding etter tre år dersom prosjektet fortsatt pågår. Meldinger skal skje skriftlig til ombudet.

Dokumentet er elektronisk produsert og godkjent ved NSDs rutiner for elektronisk godkjenning.

Avdelingskontorer / District Offices:

OSLO: NSD, Universitetet i Oslo, Postboks 1055 Blindern, 0316 Oslo. Tel: +47-22 85 52 11. nsd@uio.no

TRONDHEIM: NSD, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 7491 Trondheim. Tel: +47-73 59 19 07. kyrre.svarva@svt.ntnu.no

TROMSØ: NSD, SVF, Universitetet i Tromsø, 9037 Tromsø. Tel: +47-77 64 43 36. nsdmaa@sv.uit.no

Personvernombudet har lagt ut opplysninger om prosjektet i en offentlig database,
<http://pvo.nsd.no/prosjekt>.

Personvernombudet vil ved prosjektets avslutning, 01.07.2016, rette en henvendelse angående status for behandlingen av personopplysninger.

Vennlig hilsen

Katrine Utaaker Segadal

Hildur Thorarensen

Kontaktperson: Amalie Statland Fantoft tlf: 55 58 36 41